

Hilde Brendeford Andreassen

Leonidas - fra nederlag til seier

Utviklinga av den litterære fremstillinga av Leonidas i antikke kilder

Masteroppgave i Klassiske fag

Veileder: Aslak Rostad

Trondheim, mai 2018

Marmorbyste kalt Leonidas fra Det arkeologiske museum i Sparti. Bildet tatt av og gjengitt med tillatelse fra Synnøve des Bourvrie.

Hilde Brendeford Andreassen

Leonidas - fra nederlag til seier

Utviklinga av den litterære fremstillinga av
Leonidas i antikke kilder

Masteroppgave i Klassiske fag
Veileder: Aslak Rostad
Trondheim, mai 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Så lenge jeg kan huske har jeg vært interessert i det antikke Hellas og Roma, men jeg har alltid vært ekstra nysgjerrig på det spartanske samfunnet. Det er derfor ikke rart at jeg grep sjansen til å skrive om Leonidas, spartaneren over alle spartanere, da jeg skulle bestemme meg for tema for masteroppgaven. Det har vært et utrolig givende prosjekt der jeg har møtt på ulike utfordringer, og jeg sitter igjen med en enda større lidenskap for faget.

Jeg vil først og fremst takke min fantastiske veileder, Aslak Rostad, som har fulgt meg det siste året. Takk for veldig god veiledning med konstruktiv kritikk, oppmuntring og gode forslag. Mine medstudenter på lesesalen fortjener også en stor takk for deres mange innspill og for at de har holdt ut med min evige entusiasme for Leonidas. Dere har vedlikeholdt lattermusklene mine og sørget for at jeg ikke har forsvunnet fullstendig inn i min egen verden. En spesiell takk rettes til Guro Rafoss Kverneland for alle synonymer og annen hjelp, og ikke minst til Øyvind Aak som har hjulpet meg uendelig mye med alt. Jeg ønsker også å takke Synnøve des Bouvrie og min tante Jorid S. Anderssen som tok seg tid til å lese gjennom oppgaven min og ga meg gode innspill. Dernest ønsker jeg å takke John Marincola og Thea S. Thorsen som ga meg tilgang til et ikke publisert kapittel i boka *Dynamics of Ancient Prose: Biographic, Novelistic, Apologetic* som blir utgitt i løpet av 2018. Til slutt vil jeg takke min fantastiske mamma, Sølvi B. Anderssen, som hele tiden hjelper meg og har holdt ut med min kjære følgesvenn, Leonidas.

Hilde Brendeford Andreassen

Trondheim, mai 2018.

Forkortelser¹

A. G.	<i>Den Greske Antologi (Anthologia Graeca)</i>
L&S	Lewis & Short, <i>A Latin Dictionary</i>
LSJ	Liddell & Scott, <i>Greek-English Lexicon</i> , 9. utgave
OCD	Hornblower, Spawforth & Eidinow, <i>The Oxford Classical Dictionary</i> , 4. utgave
<i>Or. Arch.</i>	Isokrates' tale <i>Archidamus</i>
<i>Par. Min.</i>	Pseudo-Plutarkhs <i>Parallela minora</i>
SNL	<i>Store Norske Leksikon</i>

¹ Disse forkortelsene dekker de viktigste oppslagsverkene og de forkortelsene som ikke er å finne i OCD. Øvrige forfatter- og verkhenvisinger er i samsvar med forkortelsene funnet i OCD.

Innholdsfortegnelse

1: Innledningskapittel.....	1
<i>Generell introduksjon og problemstilling.....</i>	<i>1</i>
<i>Tidligere forskning.....</i>	<i>2</i>
<i>Avgrensning, kilder og metode.....</i>	<i>4</i>
<i>Den historiske Leonidas.....</i>	<i>6</i>
<i>Bakgrunnsinformasjon om det spartanske samfunnet.....</i>	<i>9</i>
Agoge.....	9
Samfunnsinstitusjonene og forholdet mellom dem.....	9
Samfunnsgrupper og krigerkulturen.....	11
<i>Perserkrigene.....</i>	<i>12</i>
<i>Historisk bakteppe.....</i>	<i>14</i>
Klassisk tid (ca. 480-323 fvt.).....	14
Hellenistisk og republikansk tid (ca. 323-30 fvt.).....	15
Keisertid (ca. 30 fvt.-395 evt.).....	16
2: Leonidas i den historiske tradisjonen	17
<i>Innlending.....</i>	<i>17</i>
<i>Klassisk tid.....</i>	<i>17</i>
Herodot.....	17
<i>Hellenistisk og republikansk tid.....</i>	<i>21</i>
Diodoros fra Sicilia.....	21
<i>Keisertid.....</i>	<i>27</i>
Trogius.....	27
Strabon.....	30
Plutarkh: <i>Om Herodots ondskap</i>	33
Plutarkh: <i>Spartanske ordspråk</i>	36
Pausanias.....	37
<i>Konklusjon.....</i>	<i>40</i>
3: Leonidas i den skjønnlitterære tradisjonen.....	43
<i>Innledning.....</i>	<i>43</i>
<i>Klassisk tid.....</i>	<i>43</i>
Simonides.....	43
Aristofanes.....	47
Pseudo-Demosthenes.....	50
Klassisk tid sett under ett.....	50
<i>Hellenistisk og republikansk tid.....</i>	<i>51</i>
Cato den eldre.....	51
Polyb.....	53
Cicero.....	55
Hellenistisk og republikansk tid sett under ett.....	56
<i>Keisertid.....</i>	<i>58</i>
Khariton.....	58
Valerius Maximus.....	59
Den greske antologi.....	61
Florus.....	64

Lukian	65
Ailianos	66
Filostratos	67
Origenes fra Alexandria.....	69
Keisertiden sett under ett.....	70
<i>Konklusjon</i>	72
4: De historiske og skjønnlitterære kildene sett under ett	75
<i>Innledning</i>	75
<i>Frekvensanalyse</i>	75
<i>Tradisjon og utvikling</i>	77
Dyder og motiv	77
Et velkjent minne	78
Tilhørighet og tittel.....	79
Bragder, ytringer og andre utviklingstrekk	81
<i>Leonidas som litterært virkemiddel</i>	84
<i>Greske kontra romerske kilder</i>	86
<i>Sentrale samfunnsmessige endringer som forklaring for utviklinga</i>	87
5: Avslutning og konklusjon.....	95
Litteratur	99
Appendiks 1: Tidslinje	107

1: Innledningskapittel

Generell introduksjon og problemstilling

I 480 fvt. sto det et slag ved Thermopylene mellom grekere og persere som har fått en særegen plass i historiebøkene. Kong Leonidas av Sparta og hans 300 nøye utvalgte menn kjempet mot perserkongen Xerxes og hans enorme styrke, men måtte til slutt gi tapt. Til tross for dette blir Leonidas og hans spartanere fortsatt sett opp til for deres kamp mot overmakten og blir presentert som de ideelle krigere. På grunn av Leonidas' popularitet er det en lang litterær tradisjon knyttet til ham, og kildene som omtaler ham har blitt skrevet over et stort tidsspenn. Navnet hans dukker opp i flere titalls antikke kilder, men dessverre gir de færreste kildene noen informasjon om ham som person, og nevner ham gjerne kun kort med navn.

Hovedfokuset i denne fremstillinga er derfor hvordan Leonidas blir fremstilt i et utvalg av kilder fra den greske lyrikeren Simonides (ca. 556-467 fvt.) til den greske kirkefaren Origenes fra Alexandria (ca. 185-255 evt.). Jeg ønsker å spore opphavet til bildet av Leonidas og undersøke hvilke kvaliteter han tillegges gjennom perioden og hvilken funksjon han har i kildene. På grunnlag av dette vil jeg undersøke hvilke aspekter ved skikkelsen Leonidas som blir videreført gjennom historien og hvilke endringer av skikkelsen man kan spore. Jeg ønsker også å undersøke hvilke samfunnsmessige endringer, det være seg historiske eller kulturelle faktorer, som kan ha påvirket hvordan Leonidas blir fremstilt i kildene. Problemstillinga er dermed helt konkret: hvordan endres den litterære fremstillinga av skikkelsen Leonidas seg gjennom perioden fra Simonides til Origenes, og hvilke viktige samfunnsmessige endringer kan ha påvirket utviklinga?

I dette kapitlet vil jeg først gjøre rede for tidligere forskning på emnet, før jeg tar for meg hvilke kilder jeg baserer min analyse på, hvordan jeg skal løse problemstillinga og hvilke avgrensninger jeg har valgt å gjøre i den forbindelse. Mitt argument er at man ikke kan forstå den litterære tradisjonen hvis man ikke kjenner den historiske konteksten. Derfor vil jeg presentere de fakta vi har om den historiske skikkelsen Leonidas, og gi bakgrunnsinformasjon om det spartanske samfunnet han tilhørte. Der vil jeg ta for meg utdanningssystemet *agoge*, de ulike samfunnsinstitusjonene og forholdet mellom dem, samt samfunnsgruppene og krigerkulturen. For å sette Leonidas inn i kontekst vil jeg deretter gi en kort sammenfatning av perserkrigene. Ettersom min analyse tar for seg Leonidas i forskjellige tidsepoker vil det også være fruktbart for min analyse å avslutningsvis gi et historisk bakteppe for den greske og romerske verden fra klassisk tid (ca. 480-323 fvt.) til keisertiden (ca. 30 fvt.-395 evt.).

Tidligere forskning

Tidligere forskning har i stor grad hatt en historisk tilnærming til studiet av Leonidas, som egentlig er studiet av perserkrigene. Forskere prøver som regel å finne ut realiteten av hva som skjedde under de ulike slagene og hvilken antikk kilde som er mest troverdig. Slaget ved Thermopylene blir dermed ofte behandlet i forbindelse med det samtidige slaget ved Artemision, og temaene som går igjen er størrelsen på Xerxes' hær, antall grekere som kjempet med Leonidas, og sannsynligheten av hvordan kamphandlingene kan ha utspilt seg. Sannsynlighet og troverdighet er derfor sentrale tema i forskningen. For eksempel diskuterer Paul W. Wallace i artikkelen *The Anopaia Path at Thermopylai* hvor stien perserne brukte da de lå i bakhold ligger i dag og om Herodots beskrivelser av den stemmer overens med den virkelige geografien.¹

Sannsynligheten er like relevant for fremstillinga av Leonidas. Selv om han sjeldent er et forskningsfelt alene går det igjen at forskere forsøker å analysere Leonidas' tankegang for å forklare hans handlinger ved Thermopylene. Både John R. Grant i artikkelen *Leonidas' Last Stand* og Richard H. Simpson i artikkelen *Leonidas' Decision* gjør en historisk analyse av kildene for å diskutere hvorfor Leonidas ble igjen ved Thermopylene.² James A. S. Evans forsøker også i artikkelen *Notes on Thermopylae and Artemisium* å forklare Leonidas' valg og handlinger, og søker å finne ut hvorvidt den tradisjonelle fremstillinga av grekernes kamptaktikk stemmer eller ikke.³

Leonidas er dermed en naturlig del av studiet av perserkrigene, men det er gjennomgående lite fokus på ham alene. Blant disse studiene kan Andrew R. Burns bok *Persia & the Greeks: The Defence of the West, C. 546-478 B.C.* nevnes. Dette er én av de mest utfyllende bøkene jeg har lest om perserkrigene, men igjen har den en historisk tilnærming som diskuterer kildenes troverdighet og foreslår hva som kan ha vært virkeligheten, og har lite fokus på Leonidas som skikkelse.⁴

I forbindelse med studiet av kildenes troverdighet er det særlig tre kilder som går igjen: Herodot, Diodoros fra Sicilia og Plutarkh. Herodot er den første kilden som tar for seg slaget ved Thermopylene, noe som gjør at han er en naturlig del av kjernematerialet i studiet av slaget. Det er særlig stor interesse for hvor de ulike kildene kan ha samlet inn sin informasjon fra, noe som spesielt gjelder for Diodoros. Nicholas G. L. Hammond er én av forskerne som kommer

¹ Wallace 1980: 15-23.

² Grant 1961: 14-27; Simpson 1972: 1-11.

³ Evans 1969: 389-406.

⁴ Burn 1984: se spesielt 378-422.

inn på dette, og diskuterer i sin artikkel *Sparta at Thermopylae* hvem av Simonides, Eforos av Kyme eller Herodot som er mest troverdig som kilde.⁵ Andre originalkilder blir også forsket på, som eksempelvis Simonides, men igjen er det i forbindelse med hele perserkrigen. Det er dessuten mest fokus på hvorvidt Simonides er den virkelige forfatteren av sine tekster eller ikke.⁶ Her kan vi også nevne Michael A. Flowers artikkel *Simonides, Ephorus, and Herodotus on the Battle of Thermopylae*.⁷ Paul Cartledge kommer imidlertid inn på både Pausanias' og Origenes fra Alexandrias fremstillinger av Leonidas, men veldig kort i sin bok *The Spartans: The World of the Warrior-Heroes of Ancient Greece, from Utopia to Crisis and Collapse*.⁸

Det finnes imidlertid noen bøker som gir inntrykk av at de skal ta for seg Leonidas i større grad, men jeg har lagt merke til at Leonidas ofte brukes som et lokkemiddel i tittelen. Et eksempel på dette er Alfred S. Bradfords bok *Leonidas and the Kings of Sparta: Mightiest Warriors, Fairest Kingdom*, som bare kort kommer inn på Leonidas, igjen med en historisk tilnærming.⁹ Boka *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millennium* redigert av Emma Bridges, Edith Hall og Peter J. Rhodes har til og med en egen del av boka som heter *Leonidas in the Twentieth Century*. De to kapitlene som hører til under her (*Xerxes Goes to Hollywood* og *The Guts and the Glory: Pressfield's Spartans at the Gates of Fire*) handler imidlertid om den moderne fremstillinga av Xerxes og slaget ved Thermopylene, og behandler ikke Leonidas i isolasjon eller i stor detalj.¹⁰

Selv om få bøker og artikler kommenterer på fremstillinga av Leonidas finnes det unntak. Et eksempel på dette er John Marincolas kapittel *The Persian Wars in Fourth-Century Oratory and Historiography* i boka redigert av Bridges, Hall og Rhodes. Det er en veldig god analyse av hvordan perserkrigene ble presentert på 300-tallet, der han blant annet diskuterer fremstillinga av slaget ved Thermopylene. Her kommer han inn på Leonidas, men han er opptatt av det Herodot, Diodoros og Plutarkh har å si om ham.¹¹ Spesielt forskjellen mellom Herodots og Plutarkhs fremstilling går igjen i andre av hans arbeider.¹²

Særlig én forsker har tatt for seg Leonidas og slaget ved Thermopylene i stor grad: Ian M. Morris har blant annet skrevet en introduksjonsbok til Leonidas,¹³ men hans forskning tar

⁵ Hammond 1996: 365-379. Se også Drews 1962: 383-392.

⁶ Molyneux 1992: se særlig 175-187.

⁷ Flower 1998: 365-379.

⁸ Cartledge 2003: 261-262.

⁹ Bradford 2011.

¹⁰ Levene 2007: 383-403; Bridges 2007: 405-421.

¹¹ Marincola 2007: 105-125.

¹² Marincola 2018: 19-35; Marincola 2015: 83-95.

¹³ Morris 2004.

spesielt for seg resepsjonen av slaget ved Thermopylene fra 1700-tallet.¹⁴ Dette kommer han inn på både i artikkelen '*To Make a New Thermopylae*': *Hellenism, Greek Liberation, and the Battle of Thermopylae* og i kapitlet '*Shrines of the Mighty*': *Rediscovering the Battlefields of the Persians Wars* i boka redigert av Bridges, Hall og Rhodes.

Jeg ser likevel at det finnes lignende tilnærminger av andre skikkelser i antikken. Emma Bridges har gjort et interessant studium av fremstillinga av Xerxes i antikken i boka *Imagining Xerxes: Ancient Perspectives on a Persian King*. Her kommer hun særlig inn på Herodots fremstilling av Xerxes og hvordan skikkelsen Xerxes har utviklet seg til å bli et propagandamiddel fra 300-tallet fvt.¹⁵ Etersom hun har sett på fremstillinga av Xerxes, Leonidas' motstander, er det mulig å bruke hennes studium som inspirasjon for mitt eget.

Det kommer dermed frem at mange bøker diskuterer kildenes troverdighet, men få går inn i detalj på Leonidas, enten som en historisk person eller som et litterært motiv. Til tross for at flere av bøkene gir god informasjon om slaget ved Thermopylene og har gode drøftinger mener jeg det er hull i forskninga ettersom jeg ikke har funnet noen kilder som diskuterer Leonidas som et litterært motiv i detalj.

Avgrensning, kilder og metode

Én ting er å se på Leonidas som en historisk skikkelse, en annen ting er å prøve å forstå hvordan han har blitt forstått opp gjennom historien. Jeg skal ikke først og fremst undersøke Leonidas som en historisk person av kjøtt og blod, men det historiske danner grunnlaget for det litterære. Formålet mitt er ikke å svare på hva som faktisk skjedde ved Thermopylene og gjøre rede for hvilken kilde som er mest troverdig. Jeg ønsker heller ikke å vise hvordan en bestemt forfatter fremstiller Leonidas, men hvilken funksjon Leonidas har generelt i den antikke perioden. Jeg er særlig interessert i paradokset at Leonidas er henvist til så mange ganger i kildene, men at det er så få som kan tilby informasjon om ham og at så mange bare henviser kort til ham. Valget falt derfor på mange kilder i forskjellige typer sjangre og over en lang tidsperiode.

Utvalget mitt består av både greske og romerske kilder i ulike sjangre og strekker seg fra 5. århundre fvt. til 3. århundre evt. Jeg har valgt å dele kjernematerialet mitt i to kategorier: de *historiske* og de *skjønnlitterære* kildene. Det jeg legger i begrepet *historisk* er de kildene som gjør rede for den rent historiske fremstillinga av Leonidas. Kildene forsøker å gi en fremstilling av hva som faktisk skjedde under slaget ved Thermopylene, og behandler Leonidas i mer detalj enn de andre kildene. Forfatterne av disse kildene er historikere og geografer og består av

¹⁴ Se både Morris 2007: 231-264 og Morris 2000: 211-230. Se også Paul Cartledge 2006: 175-195.

¹⁵ Bridges 2015.

Herodot, Diodoros fra Sicilia, Trogus, Strabon, Plutarkh og Pausanias. Med en *skjønnlitterær* kilde mener jeg de kildene som alluderer til Leonidas og slaget ved Thermopylene uten at dette blir utbrodert i særlig grad. I disse kildene er det ikke Leonidas som sådan som er viktig, men han har en klar funksjon i teksten. De skjønnlitterære kildene inkluderer sjangre som poesi, komedieskuespill, retorikk, historie, prosa og filosofisk litteratur. Forfatterne jeg har valgt ut er Simonides, Aristofanes, Pseudo-Demosthenes, Cato den eldre, Polyb, Cicero, Khariton, Valerius Maximus, Lollios Bassos, Filippus fra Thessalonika, Antifilos fra Bysants, Florus, Lukian, Ailianos, Filostratos og Origenes fra Alexandria.

Denne inndeling er likevel ikke en helt ideell inndeling. Ettersom kildeutvalget mitt består av så mange forskjellige kildetyper kan de historiske kildene gli inn i den skjønnlitterære kategorien og omvendt. Inndelinga virker imidlertid hensiktsmessig fordi de historiske kildene viser utviklinga av hvordan Leonidas som person blir fremstilt i kildene, mens de skjønnlitterære kildene viser funksjonen Leonidas har i kildene.

Videre har jeg valgt å følge et kronologisk oppsett fordi det gjør det lettere å se utviklinga av Leonidas-skikkelsen over tid. Kildene har blitt satt opp kronologisk etter min selvlagde tidslinje der jeg har plassert kildene ut fra omtrentlig publiseringsdato for verkene jeg behandler.¹⁶ For å gjøre oppgaven mer oversiktlig er kildene delt inn i tidsepokene klassisk tid (ca. 480-323 fvt.), hellenistisk og republikansk tid (ca. 323-30 fvt.) og keisertid (ca. 30 fvt.-395 evt.). Jeg har fulgt SNLs periodeinndeling selv om mitt utvalg fra keisertiden ikke strekker seg så langt som til 300-tallet evt. Jeg følger også gjennomgående SNLs rettskriving for transkribering av greske navn, men der det har manglet har jeg fulgt Gjert Vestrheims mal fra artikkelen *Greske Navn på Norsk*.¹⁷

Jeg vil svare på problemstillinga ved å analysere mitt utvalg av tilgjengelige kilder fra antikken. Alle utdragene har jeg oversatt fra gresk og latin, bortsett fra utdragene fra Herodot som er oversatt av Henning Mørland, hvis ikke annet er opplyst. Det må presiseres at analysen er basert på *bevarte* kilder; vi vet ikke hvilke kilder vi ikke har bevart i dag som kan ha henvist til Leonidas. Når det er sagt er det ikke mitt formål å inkludere alle kildene som henviser til Leonidas. Det viktigste er å inkludere alle de historiske kildene, i tillegg til de mer utfyllende skjønnlitterære kildene som gir en mer helhetlig fremstilling av Leonidas, og ikke bare har tilfeldige henvisinger til ham.

Det er likevel problematisk at ikke alle kildene i mitt utvalg finnes i sin originale form. Noen av kildene har blitt skrevet om av senere forfattere og finnes i dag bare i form av et såkalt

¹⁶ Se appendix 1.

¹⁷ Vestrheim 2007: 32-41.

epitome (sammendrag), noe som gjør at ikke alle kildene har blitt bevart *verbatim (ord for ord)*. Det er også uheldig at vi hverken har bevart spartanske eller persiske kilder for slaget ved Thermopylene, dersom det noen gang har eksistert.¹⁸ I tillegg vet vi veldig lite om mange av forfatterne i mitt utvalg, noe som gjør det vanskelig å forestille seg hva formålet deres var med kilden og hvilke impulser de kan ha blitt påvirket av i samtiden.

På grunn av tidsbegrensning på oppgaven og ettersom jeg har valgt kilder over en så lang periode setter det restriksjoner på hvor dypt jeg kan gå i tolkningen av kildene. Man kan tenke seg at man kan få enda mer ut av oppgaven med et mindre kjernemateriale, men min intensjon er å gi en mest mulig dekkende analyse av utviklinga av skikkelsen Leonidas. For å gi en enda mer dekkende analyse kan man derfor inkludere de resterende kildene for å styrke oppgaven, men det vil kreve lengre tid og et større forskningsprosjekt.

Den historiske Leonidas

Den litterære skikkelsen springer imidlertid ut fra en faktisk skikkelse, men det eneste vi kan vite nokså sikkert om Leonidas er hans familiebakgrunn. Denne informasjonen stammer fra Herodot som er den eneste forfatteren som tilbyr ny bakgrunnsinformasjon om ham. Han presenterer Leonidas' slektslinje og hevder at han kan spore sin avstamning helt tilbake til halvguden Herakles.¹⁹ Leonidas' far var Anaxandrides, sønn av Leon, som fikk fire sønner. Kleomenes, født av Anaxandrides' andre kone, ble født først og overtok tronen etter sin far. Dorievs var førstefødte sønn av Anaxandrides' første kone, som også var mor til Leonidas og Kleombrotos. Det er uvisst om Leonidas og Kleombrotos var tvillinger eller ikke.²⁰ De antikke kildene sier imidlertid ingenting om når Leonidas ble født, og det blir sjeldent oppgitt i moderne kilder.

Leonidas' fødselstidspunkt blir likevel tatt opp til en viss grad hos både Grant og Cartledge som begge mener at Leonidas ble født rundt 540 fvt.²¹ Andre, som eksempelvis Bradford, mener på den andre siden at Leonidas ble født nærmere 530 fvt.²² De færreste årstallene fra antikken kan imidlertid stadfestes med sikkerhet, noe som gjør at årstall må bli sett på som omtrentlige, men hverken Cartledge eller Grant begrunner godt nok hvordan de har kommet frem til tidspunktet 540 fvt. Leonidas' alder ved Thermopylene har fått manglende fokus i forskning, og derfor finner jeg det nødvendig å undersøke dette selv.

¹⁸ Bridges 2015: 5.

¹⁹ Hdt. 7.204.

²⁰ Hdt. 5.39-41.

²¹ Grant 1961: 21; Cartledge 2003: 257.

²² Bradford 2011: 83. Han mener at Leonidas var rundt 40 år i 490 fvt.

Ifølge mine beregninger, som har tatt utgangspunkt i Herodots opplysninger, ble Leonidas født mellom 545-535 fvt. Dette kan begrunnes med følgende beregning: jeg tok utgangspunkt i tidspunktet for når Kleomenes overtok tronen. Det nøyaktige årstallet er usikkert, men Anaxandrides døde rundt 520 fvt.²³ Etersom kildene ikke nevner noen regent på vegne av en mindreårig Kleomenes, går jeg ut fra at han var minst 20 år på det tidspunktet, men det er like sannsynlig at han var over 30 år. Herodot forteller at Dorievs ble født omtrent ett år etter Kleomenes, og Leonidas skal ha blitt født året etter Dorievs igjen, med Kleombrotos like etter eller samtidig.²⁴ Ifølge Cartledge ble Kleomenes født noe etter 560 fvt., men dersom Leonidas ble født rundt 540 fvt. vil det gjøre Leonidas 15-20 år yngre enn Kleomenes, noe som strider mot Herodots beretning. Dersom vi følger Herodots presentasjon er Leonidas rundt to år yngre enn Kleomenes.

Et annet moment er at Dorievs motsatte seg Kleomenes' tiltredelse til tronen og dro på koloniseringstokt til Libya i 515 fvt. Dersom Dorievs og Kleomenes var minst 20 år i 520 fvt., må Dorievs ha vært minst 25 år i 515 fvt. Alle spartanske menn måtte imidlertid følge utdanningssystemet *agoge*, noe jeg vil komme inn på senere, der man ikke ble uteksaminert før fylte 30 år.²⁵ Av den grunn går jeg ut fra at Dorievs hadde fylt 30 år ettersom han kunne dra på koloniseringstokt og ikke ble holdt igjen i Sparta av *agoge*. Vi vet også at Dorievs' sønn, Evryanax, delte kommandoen i slaget ved Plataiai i 479 fvt. med Kleombrotos' sønn, Pausanias, og må sannsynligvis ha vært over 30 år da.²⁶ I det tilfellet må de ha blitt født før 510 fvt.,²⁷ og vi har allerede stadfestet at fedrene deres mest sannsynlig var 30-40 år på den tiden.

Til tross for dette er det mulig at Leonidas ble født lenge etter sine brødre og var et spedbarn ved Anaxandrides' død. Med tanke på at Herodot bemerker at Leonidas' sønn var mindreårig ved hans død,²⁸ er det derfor sannsynlig at Herodot ville bemerket det dersom Anaxandrides' sønner også var mindreårige.

Hvis mine beregninger stemmer betyr det at Leonidas var over 60 år da slaget ved Thermopylene fant sted. I moderne tankegang kan dette være vanskelig å akseptere, men det finnes eksempler på at enda eldre menn har kjempet i krig. Et eksempel på dette er Antigonos I som døde i et slag i 301 fvt. som var over 80 år på det tidspunktet.²⁹ Leonidas var derfor mest sannsynlig en godt voksen mann da han døde ved slaget ved Thermopylene.

²³ Grant 1961: 21; Cartledge 2003: 93, 95.

²⁴ Hdt. 5.41.

²⁵ Whitby 2002: 105-06

²⁶ Hdt. 9.10; Grant 1961: 21n. 32.

²⁷ Cartledge (2003: 133) påpeker også at Pausanias kan ha blitt født rundt 510 fvt.

²⁸ Hdt. 9.10.

²⁹ OCD s.v. Antigonos (1) I.

Herodot forteller videre at Dorievs dro til Libya uten å konsultere orakelet i Delfi, noe som var normal praksis. Han ble imidlertid drevet ut etter tre år, men prøvde på nytt på Sicilia, denne gangen etter å ha rådført seg med orakelet. På veien ble han blandet inn i lokale stridigheter og ble drept.³⁰ Kleomenes satt med kongemakt i omtrent 30 år, men hans uheldige innblanding i interne konflikter i Athen på 500-tallet fvt. skapte splid i Sparta.³¹ Det førte blant annet til splittelse med medregenten Demaratos,³² som Kleomenes fikk avsatt til fordel for Leotykhidas.³³ Det førte også til en lovendring i Sparta: tidligere hadde begge kongene dratt på militære felttog, men nå kunne bare én dra om gangen.³⁴ Kleomenes' regjeringstid fikk imidlertid en bestialske avslutning; ifølge Herodot ble Kleomenes gal og måtte låses inne i isolasjon, der han skar kroppen i remser til han døde.³⁵

Som tredjefødte sønn var ikke Leonidas tronarving og hadde ikke hatt forventninger om å bli konge. Han hadde derfor fulgt *agoge* som alle andre spartanske gutter. Nå måtte han likevel bli konge av Sparta, og ble innsatt rundt år 490 fvt. Han var gift med Gorgo, Kleomenes' datter, som skal ha vært 8-9 år rundt 500 fvt.³⁶ Gorgo spiller en spesiell rolle i Herodots fortelling, fordi hun ilegges kvaliteter som vanligvis ble tilskrevet menn.³⁷ Hun blir fremstilt med en viss makt, ettersom Kleomenes hører på rådene hennes,³⁸ og intelligensen hennes kommer frem når hun klarer å løse en gåte som ingen andre klarer å løse.³⁹ Hun nevnes også hos Plutarkh som fremstiller henne som forbildet for spartanske kvinner.⁴⁰ Leonidas og Gorgo fikk én sønn sammen, Pleistarkhos, som ble konge etter Leonidas. Ettersom sønnen bare var et lite barn ved Leonidas' død regjerte Pausanias på vegne av Pleistarkhos.

Vi vet ikke nøyaktig når eller hvordan Leonidas døde, men vi vet at han døde i løpet av slaget ved Thermopylene i 480 fvt. Herodot forteller at det var en kamp over Leonidas' lik mellom spartanerne og perserne, men at spartanerne til slutt fikk liket under sin kontroll.⁴¹ Etter slaget skal imidlertid perserkongen Xerxes ha fått tak i liket, og fikk Leonidas' hode kuttet av og satt på en stake.⁴²

³⁰ Hdt. 5.42-48.

³¹ Hdt. 5.62-76.

³² Hdt. 5.75.

³³ Hdt. 6.61, 6.64-67.

³⁴ Hdt. 5.75.

³⁵ Hdt. 6.75.

³⁶ Cartledge 2003: 123; Hdt. 5.51.

³⁷ Cartledge 2003: 122-127.

³⁸ Hdt. 5.51.

³⁹ Hdt. 7.239.

⁴⁰ Plut. *Vit. Lyc.* 14; Plut. *Mor.* 145 F; Plut. *Mor.* 225 A; Plut. *Mor.* 227 E-F; Plut. *Mor.* 240 D-E.

⁴¹ Hdt. 7.225.

⁴² Hdt. 7.238.

Bakgrunnsinformasjon om det spartanske samfunnet

Agoge

Antikkens Sparta var kjent for å fostre de mest fryktløse, best organiserte og modigste soldatene på slagmarka, noe som i stor grad skyldtes utdanningssystemet deres. Et av de viktigste samfunnsprinsippene i Sparta var likhet, noe man oppnådde gjennom den allerede nevnte *agoge*.⁴³ Ved endt skolegang ble man fullverdige borgere, *spartiater*, og likemenn, *homoioi*. Konger og deres tronarvinger var fritatt fra dette, noe som gjorde at Leonidas hadde gått gjennom *agoge* som en *homoioi* på lik linje med andre spartanske gutter.⁴⁴

Skolegangen hadde som mål å forberede dem til å: *adlyde ordre godt og jobbe standhaftig og seire i kamp* (*ἄρχεσθαι καλῶς ἐγίνετο καὶ καρτερεῖν πονοῦντα καὶ νικᾶν μαχόμενον*).⁴⁵ Den første testen spartanske gutter måtte gjennom startet allerede ved fødselen da spedbarnet ble undersøkt for deformasjoner og andre svakhetstegn. Dersom gutten besto prøven ble han sendt til *agoge* når han var sju år, og ble en del av hæren når han var 20 år. Guttene fortsatte imidlertid å tilhøre *agoge* til de offisielt ble uteksaminert når de var 30 år.⁴⁶ De ble da spartanske borgere og skulle være klar til krigstjeneste.

Det var et tøft løp med stor konkurranse mellom guttene og fysiske avstraffelser dersom man ikke utmerket seg, alt med et formål om å forme den ideelle kriger. *Agoge* var forberedelser på et hardt militærliv med kulde og dårlig tilgang til mat og klær, og guttene måtte herdes så tidlig som mulig. Fra barndommen ble de innprentet tanker om fellesskap og at det var viktigere å dø med sverd i hånd enn å leve som en æreløs.⁴⁷ Det var en beintøff initieringsprosess til å bli voksen kriger og del av en unik elitetropp. Fellesskapsmentaliteten og fokuset på ære er noe av det spartanerne er kjente for og som hylles i kildene.⁴⁸ Etter uteksaminasjonen var det forventet at man tjenestegjorde til man var kvalifisert til å delta i eldsterådet, det vil si når man var 60 år, og man var pålagt å holde seg i form når man ikke deltok i stridigheter.⁴⁹

Samfunnsinstitusjonene og forholdet mellom dem

Den spartanske konstitusjonen regnes tilbake til lovgiveren Lykurgos som innførte en oligarkisk styreform,⁵⁰ som vi finner nedfelt i noe kalt *Den store Rhetra*.⁵¹ Konstitusjonen

⁴³ A. H. M. Jones 1968: 37. Xenofon presenterer utdanningssystemet i *Lac.* 2-4.

⁴⁴ Whitby 2002: 81; A. H. M. Jones 1968: 36.

⁴⁵ Plut. *Vit. Lyc.* 16.6; D. B. Campbell 2012: 11.

⁴⁶ Whitby 2002: 105-06.

⁴⁷ D. B. Campbell 2012: 44; Whitby 2002: 101-02.

⁴⁸ Se Vernant 1991: 220-243 for en antropologisk analyse av denne spartanske manndomsprøven.

⁴⁹ Whitby 2002: 106.

⁵⁰ Kennell 2010: 45; A. H. M. Jones 1968: 5.

⁵¹ Whitby 2002: 22; Hdt. 1.65; Plut. *Vit. Lyc.* 6.

fastsatte at politisk innflytelse var begrenset til en spesielt privilegert klasse i samfunnet som i Spartas tilfelle var spartiatene, *spartiatai*.⁵² Denne samfunnsklassen var fullverdige spartanske borgere som hadde rettigheter, tilgang til folkeforsamlingen, *ekklesia*, og kunne velges til embeter. De viktigste politiske institusjonene og embetene var to arvekonger, eldsterådet, eforatet og folkeforsamlinga. Øverst satt kongene som kom fra to bestemte familier der begge kunne spore sine aner tilbake til halvguden Herakles. Leonidas tilhørte kongeslekta som nedstammet fra kong Agis I, mens hans medregent Leotykhidas nedstammet fra kong Evrypon.⁵³

Medlemmene i folkeforsamlinga, *ekklesia*, besto av spartiatere over 20 år.⁵⁴ Alle viktige saker måtte legges frem her, og ingenting ble bestemt uten at det var enighet i forsamlinga.⁵⁵ De kunne imidlertid ikke ta opp noe som ikke hadde blitt lagt frem for dem av enten eldsterådet eller eforene.⁵⁶

Eforatet besto av fem årlig valgte embetsmenn kalt eforer som ble valgt i folkeforsamlinga blant spartanske borgere.⁵⁷ De utarbeidet lovforslag, dømte i sivile saker, og gjennomførte bestemmelser fra folkeforsamlinga.⁵⁸ De hadde også militærmakt; de mobiliserte troppene og bestemte antall utsendte soldater.⁵⁹ Bortsett fra kongene, var eforene de eneste som hadde politisk initiativ, og kunne derfor ta affære ved hastesaker.⁶⁰ På den måten hadde de veldig stor makt, men de kunne ikke gjenvelges,⁶¹ noe som gjorde at makten ble holdt i tøylar og varte kun i en kortere periode.

Kongemakten ble delt med eldsterådet, *gerousia*, som besto av de to kongene og 28 menn over 60 år, *gerontes*, der kongene var likeverdige medlemmer med de andre.⁶² Mennene ble valgt ut av eliten i Sparta og representerte et annet stabilt organ i styresettet siden de satt på livstid. Rådet ble imidlertid kun kalt sammen når det var nødvendig. Deres hovedansvar var å dømme i saker som omhandlet eksil og dødsstraff,⁶³ i tillegg til at de forberedte saker til folkeforsamlinga.⁶⁴

⁵² Whitby 2002: 2.

⁵³ A. H. M. Jones 1968: 2.

⁵⁴ A. H. M. Jones 1968: 20.

⁵⁵ Whitby 2002: 50.

⁵⁶ Kennell 2010: 112.

⁵⁷ A. H. M. Jones 1968: 26.

⁵⁸ A. H. M. Jones 1968: 26-27; Kennell 2010: 108.

⁵⁹ Kennell 2010: 106; Whitby 2002: 60.

⁶⁰ Whitby 2002: 60.

⁶¹ Kennell 2010: 105.

⁶² A. H. M. Jones 1968: 17, 28.

⁶³ Kennell 2010: 109-111.

⁶⁴ Ravnå 2006: 66.

Et viktig prinsipp i spartiatsamfunnet var likhet,⁶⁵ noe som gjorde at det var få ytre tegn knyttet til kongestatusen.⁶⁶ Fordelene man hadde som konge var blant annet fritak fra *agoge*, og rett på spesielle deler av offermaten. Kongene besatt også hvert sitt presteembete, noe som ga kongemakten et religiøst aspekt. Ansvarsområdene var knyttet til ofring og vedlikehold av veier, i tillegg til ansvar for adopsjon og ekteskapsinngåelse for faderløse jenter.⁶⁷

Kongene hadde imidlertid begrenset makt, noe vi ser tydeligst av at de og eforene måtte avgi en månedlig ed om at de skulle styre etter eksisterende lover.⁶⁸ Kongenes viktigste rolle var imidlertid som militær leder; i løpet av militære ekspedisjoner hadde den utsendte kongen full militær makt,⁶⁹ og er dermed den eneste gangen kongene hadde reell makt. Ifølge Herodot skal de hatt rett til å erklære krig når som helst og hvor som helst,⁷⁰ men dersom dette var et faktisk privilegium, ble det trolig tatt over av folkeforsamlinga etter striden mellom Kleomenes og Demaratos.⁷¹

Samfunnsgrupper og krigerkulturen

Selv om det kun var spartiater som kunne delta i det politiske liv utgjorde den politiske samfunnsklassen bare et mindretall av hele befolkningen.⁷² Sparta bestod av en samling med *obai*, landsbyer, der spartiatene bodde.⁷³ Fribårne som bodde i områdene rundt Sparta ble kalt perioikere, *perioikoi*, som betyr *de omkringboende*.⁷⁴ De var politisk underlagt Sparta, og hadde dermed ikke de samme rettighetene som spartiatene.⁷⁵

Helotene, *heilotes*, utgjorde den største delen av befolkninga, og var grunnstammen i den spartanske økonomien og i samfunnet. De minner veldig om den stereotype slaven i andre greske samfunn, men det er mer fruktbart å sammenligne dem med livegne bønder: i motsetning til vanlige slaver tilhørte helotene områdene de jobbet på, og kunne ikke fritt settes fri av individuelle spartiater.⁷⁶ Helotene ble satt til å gjøre de vanlige jobbene i et samfunn, som å jobbe på jordene, slik at spartiatene kunne konsentrere seg om sin militære livsstil.⁷⁷

⁶⁵ Whitby 2002: 106.

⁶⁶ Kennell 2010: 95.

⁶⁷ Kennell 2010: 95-97.

⁶⁸ Kennell 2010: 96; Xen. *Lac.* 15.7.

⁶⁹ A. H. M. Jones 1968: 15.

⁷⁰ Hdt. 6.56.

⁷¹ A. H. M. Jones 1968: 15; Whitby 2002: 60.

⁷² Whitby 2002: 65.

⁷³ A. H. M. Jones 1968: 31-32; D. B. Campbell 2012: 5.

⁷⁴ SNL s.v. perioiker. Hentet 5. mai 2018.

⁷⁵ Kennell 2010: 88.

⁷⁶ Whitby 2002: 191; Kennell 2010: 79-82.

⁷⁷ D. B. Campbell 2012: 5; Whitby 2002: 2.

Sparta kan sies å ha vært en kasernestat, noe som i stor grad skyldes forholdet med helotene. På grunn av frykten for helotopprør måtte spartanerne skape et militært samfunn bygget opp av disiplinerte og profesjonelle soldater som alltid var i beredskap og som hadde som mål å holde helotene i sjakk.⁷⁸ Spartanerne konsentrerte seg derfor i liten grad om stridigheter utenfor sine egne områder, fordi de hadde nok med å fokusere på indre forhold.

Perserkrigene

Til tross for at spartanerne hadde nok med å holde helotene i tøylar måtte de til tider kjempe mot ytre fiender. Perserkrigene er betegnelsen på to invasjonforsøk i 490 og 480-79 fvt. der en allianse av greske bystater kjempet mot en invasjon av det persiske riket, datidens supermakt.⁷⁹ Persernes interesse for de greske bystatene bunnet i deres erobringkultur og en langvarig ekspansjonspolitik som begynte på midten av 500-tallet fvt., da Kyros den store grunnla det persiske Akamenideriket.⁸⁰ I løpet av sin regjeringstid, 559-530 fvt., klarte han å erobre Media, Lydia og Babylon,⁸¹ og la grunnlaget for videre persisk ekspansjon. Kyros' sønn Kambyses II, som regjerte mellom 530-522 fvt., fortsatte farens ekspansjonspolitik og invaderte Egypt.⁸² Ekspansjonen fikk en ny side da Dareios kom til makten fordi han opprettet et mer direkte forhold til grekerne enn forgjengerne sine, mye på grunn av at flere greske tyranner fikk støtte fra perserne.⁸³

Mange av grekerne i Lilleasia hadde blitt presset til å betale tributt til perserne i løpet av 500-tallet fvt.,⁸⁴ men i 499 fvt. gjorde de opprør mot perserne.⁸⁵ Dette er kjent som det joniske opprøret som ble slått ned i 494-93 fvt.,⁸⁶ og hindret Dareios fra videre vestlig ekspansjon.⁸⁷ Jonerne fikk bistand fra Athen⁸⁸ og Eretria,⁸⁹ men Kleomenes ønsket ikke å hjelpe.⁹⁰ Særlig Athens engasjement gjorde at Dareios utnyttet situasjonen til å vende seg mot det greske fastlandet. Han ønsket å underlegge seg hele den greske verden,⁹¹ og ville straffe athenerne og eretrierne for deres involvering i opprøret.⁹²

⁷⁸ Whitby 2002: 178, 192, 195.

⁷⁹ OCD s.v. Persian Wars.

⁸⁰ OCD s.v. Cyrus (1) the Great; Ravnå 2006: 56.

⁸¹ Young 1988: 28, 33.

⁸² Young 1988: 41, 47.

⁸³ Austin 1990: 298-99.

⁸⁴ Austin 1990: 295-96; Ravnå 2006: 57.

⁸⁵ Cawkwell 2005: 61, 71; Ravnå 2006: 57-58.

⁸⁶ Burn 1984: 198.

⁸⁷ Cawkwell 2005: 80.

⁸⁸ Hdt. 5.55, 5.97; Burn 1984: 199.

⁸⁹ Hdt. 5.99; Burn 1984: 199.

⁹⁰ Hdt. 5.49-51; Cawkwell 2005: 76; Burn 1984: 198-99.

⁹¹ Hdt. 3.134, 6.44.

⁹² Hdt. 5.105-106.1, 6.94.

Straffen for atthenernes involvering kom i 490 fvt. Dette markerer starten på første perserkrig da Dareios sendte en krigsflåte til Attika.⁹³ I følge Herodot ba Athen Sparta om assistanse, men på grunn av religiøse festivaler valgte spartanerne å vente til etter festivalene med å sende tropper og kom for sent til slaget.⁹⁴ Sparta spilte dermed ikke en sentral rolle hverken i denne delen av kampen eller i den forrige, under det joniske opprøret. Slaget sto ved Marathon, og grekerne vant en overraskende seier. Det var imidlertid tydelig at kampen ikke var over for persernes del og grekerne forberedte seg på neste hevntokt.⁹⁵

På grunn av opprør i Egypt og tronstridigheter etter Dareios' død kom ikke det neste angrepet før ti år senere.⁹⁶ Den nye perserkongen, Xerxes, var imidlertid fast bestemt på å fullføre Dareios' planer om å erobre den greske verden.⁹⁷ Han tok ingen sjanser; han sendte enorme styrker både til lands og til vanns,⁹⁸ og allierte seg med flere greske bystater. Athen på sin side forberedte seg godt og allierte seg med andre bystater,⁹⁹ der den mest sentrale allierte var Sparta. Sparta ble lederen av alliansen,¹⁰⁰ fordi de hadde den sterkeste krigsmakten blant grekerne på den tiden.¹⁰¹

Da grekerne fikk beskjed om Xerxes' invasjonsplan sendte de straks soldater til Tempe-dalen,¹⁰² men de kom frem til at det ville være mer hensiktsmessig å forsvare passet ved Thermopylene, fordi perserne kunne trenge inn i det greske fastlandet den veien.¹⁰³ Dessuten gjorde landskapet ved Thermopylene det til et naturlig forsvarssted, fordi det kunne forsvares av få menn. Grekerne ville forhindre at perserne kunne dra fordel av sin enorme styrke, og det smale passet gjorde dette mulig. Det lå langs kysten omringet av bratte klipper og myrlendt terreng som beskyttet soldatene godt, og ifølge Herodot var veien gjennom passet ikke bredere enn en kjerrevei. I tillegg fantes det en gammel, sammenrast forsvarsmur der som spartanerne reparerte og benyttet seg av.¹⁰⁴

Kong Leonidas fikk kommandoen for landhæren ved Thermopylene,¹⁰⁵ og tok med seg 300 nøye utvalgte spartiater i tillegg til rundt 7000 andre grekere på marsjen.¹⁰⁶ Disse skulle

⁹³ Burn 1984: 235.

⁹⁴ Hdt. 6.105-107; Burn 1984: 240.

⁹⁵ Cawkwell 2005: 89.

⁹⁶ Hdt. 7.2-4; Cawkwell 2005: 89; OCD s.v. Persian Wars.

⁹⁷ Hdt. 7.138.

⁹⁸ Hdt. 7.20-21.

⁹⁹ Hdt. 7.145, 7.148-49, 7.153, 7.157-63.

¹⁰⁰ Burn 1984: 349-50, 362; de Souza 2003: 48.

¹⁰¹ Whitby 2002: 2.

¹⁰² Hdt. 7.173; Diod. Sic. 11.2.5.

¹⁰³ Diod. Sic. 11.4.1; Carr 2012: xxxii; Cawkwell 2005: 103.

¹⁰⁴ Hdt. 7.175-77; de Souza 2003: 51, 54.

¹⁰⁵ Hdt. 7.204-06; Diod. Sic. 11.4.2; Carr 2012: xxxi.

¹⁰⁶ Hdt. 702-03; Diod. Sic. 11.4. For en diskusjon om dette se eksempelvis Burn 1984: 378-80.

fungere som en fortropp fordi De Olympiske leker foregikk på den tiden, og spartanerne feiret den religiøse festivalen Karneia som hindret dem i å delta i vanlig krigføring.¹⁰⁷ Planen var angivelig at resten av styrkene skulle komme etter dette. Kampene foregikk i tre dager,¹⁰⁸ men til slutt tapte grekerne fordi de ble sveket da en lokal mann tipset perserne om en hemmelig sti som de kunne bruke for å omringe grekerne.¹⁰⁹ Selv om Leonidas hadde stasjonert 1000 fokere i det området¹¹⁰ var det ikke nok til å stoppe perserne, og den tredje dagen ble grekerne overvunnet.¹¹¹

Flåtestyrkene ved Artemision klarte å holde stand mot perserne, men grekerne vant endelig over perserne først i sjøslaget ved Salamis.¹¹² Til tross for at Xerxes vendte tilbake til Persia etter Salamis ble den persiske hærføreren Mardonios igjen for å fortsette invasjonen. Perserne hadde mistet flåtestyrken sin, men hadde fortsatt mye støtte blant greske bystater i tillegg til en landarmé.¹¹³ Under slaget ved Plataiai i 479 fvt. ble imidlertid perserne endelig slått tilbake under ledelse av Pausanias.¹¹⁴ Det persiske riket forble en trussel etter dette, men i 449 fvt. ble en fredsavtale kalt Kalliasfreden underskrevet mellom perserne og grekerne.¹¹⁵

Historisk bakteppe

I tillegg til perserkrigene må vi ha periodene som kildene tilhører i bakhodet. Kildene har en historisk bakgrunn og det er derfor fruktbart å gi en kort sammenfatning av den generelle utviklinga i den greske og den romerske verden i perioden fra Simonides til Origenes.

Klassisk tid (ca. 480-323 fvt.)

I kjølvannet av perserkrigene oppsto det stridigheter mellom Sparta og Athen som fortsatte utover 400-tallet fvt.¹¹⁶ Den økende konflikten resulterte i at Peloponneskrigen (431-404 fvt.) brøt ut.¹¹⁷ Peloponneskrigen ga Athen et dårlig rykte: Athen fikk økt makt og styrte med jernhånd, noe Sparta og deres allierte så med misnøye på.¹¹⁸ Den første fasen av krigen endte i 421 fvt. da partene ble enige om Nikiasfreden, men i 415 fvt. begynte en ny fase der spartanerne

¹⁰⁷ Burn 1984: 240; Hdt. 7.206.

¹⁰⁸ de Souza 2003: 54.

¹⁰⁹ Hdt. 7.213; Diod. Sic. 11.8.4-5; de Souza 2003: 55.

¹¹⁰ Hdt. 7.217.

¹¹¹ Hdt. 7.223-25; Diod. Sic. 11.10.4.

¹¹² OCD s.v. Artemision, battle of; OCD s.v. Salamis (1); OCD s.v. Salamis, battle of.

¹¹³ Burn 1984: 470-71.

¹¹⁴ OCD s.v. Pausanias (1); OCD s.v. Plataea, battle of.

¹¹⁵ Ravnå 2006: 62; OCD s.v. Callias, Peace of.

¹¹⁶ Marincola 2003: xiii.

¹¹⁷ Ravnå 2006: 70.

¹¹⁸ Ravnå 2006: 60-63.

fikk støtte fra Persia. Athen ble veldig svekket i denne fasen og var på defensiven mot Sparta.¹¹⁹ Sparta tok den endelige seieren i 404 fvt.¹²⁰

I kjølvannet av Peloponneskrigen fortsatte stridighetene mellom de greske bystatene,¹²¹ noe makedonerne benyttet seg av. Det greske kjerneområdet var svekket og den makedonske kongen Filip II klarte å bekjempe en koalisjon av Theben og Athen i slaget ved Khaironeia i 338 fvt. Selv om makedonerne ikke styrte over Sparta hadde de på dette tidspunktet så godt som full kontroll over de greske områdene.¹²² Makedonernes makt økte under Filips sønn, Aleksander den store.¹²³

Hellenistisk og republikansk tid (ca. 323-30 fvt.)

Perioden fra Aleksander den stores død i 323 fvt. til innføringa av prinsipatet i 27 fvt. kjennetegnes av spredning av gresk kultur og fremveksten av Romerriket.¹²⁴ I begynnelsen av perioden kjempet Roma flere kriger mot nabolandene, noe som trigget den romerske ekspansjonen østover. Særlig punerkrigene (264-146 fvt.) og de makedonske krigene (214-148 fvt.) preger perioden.¹²⁵ I ekspansjonsprosessen ble flere av bystatene i den sørlige delen av området vi i dag kaller Hellas en slags kasteball mellom makedonerne og romerne. Etter slaget ved Korinth i 146 fvt. mellom romerne og det akhaiske forbund ble de greske områdene underlagt romerne og ble en del av den makedonske provinsen.¹²⁶ Man snakker gjerne om *romerske Hellas* etter dette.

Når vi kommer til starten av senrepublikken (ca. 130-31 fvt.) har Roma etablert seg som den største maktfaktoren i det østlige Middelhav.¹²⁷ De greske områdene var underlagt det romerske riket, men de gjorde opprør i løpet av den første mitridatiske krig (89-85 fvt.). Den romerske generalen Sulla (ca. 138-78 fvt.) klarte imidlertid å slå ned opprøret og beleiret Athen.¹²⁸

For romerne var den senrepublikanske perioden preget av indre stridigheter med borgerkriger og reformer på det økonomiske, politiske og sosiale plan. Stadige kriger utenfor rikets grenser gjorde at romerne la under seg nye landområder og riket ble utvidet. Blant annet

¹¹⁹ SNL s.v. Peloponneskrigen. Hentet 5. mai 2018.

¹²⁰ Ravnå 2006: 71.

¹²¹ Ravnå 2006: 74-77.

¹²² Ravnå 2006: 81-82.

¹²³ Ravnå 2006: 84.

¹²⁴ Ravnå 2006: 88, 129.

¹²⁵ Ravnå 2006: 112-115, 118-124, 128-129.

¹²⁶ OCD s.v. Mummius, Lucius; OCD s.v. Achaean Confederacy; Ravnå 2006: 124.

¹²⁷ Rich 1993: 38; Gargola 2006: 147.

¹²⁸ OCD s.v. Mithradates: Mithradates VI Eupator Dionysus; OCD s.v. Cornelius Sulla Felix, Lucius.

ble Gallia Narbonensis en romersk provins på slutten av 100-tallet fvt.,¹²⁹ og Caesars galliske kriger (58-51 fvt.) samlet hele Gallia under romersk kontroll.¹³⁰ En spesielt langvarig krig med parterne og deres arvtakere, sasanideriket, begynte dessuten i 66 fvt. og var ikke fullstendig over før på 600-tallet evt.¹³¹ I 27 fvt. ble de greske områdene skilt ut fra provinsen Makedonia til en egen provins kalt Akhaia.¹³² De greske områdene var dermed fullstendig underlagt romerne i keisertiden.

Keisertid (ca. 30 fvt.-395 evt.)

Ved overgangen til keisertiden ble *Pax Romana* innledet, en periode på omtrent 200 år kjennetegnet av forholdsvis fredelige forhold og lite ekspansjon.¹³³ Det oppsto imidlertid et behov for den greske eliten om å finne sin plass i det voksende imperiet. På grunn av grekernes underlegne posisjon i Romerriket hadde de ikke spesiell politisk innflytelse i seg selv, men de forsøkte å definere seg som de kulturelle premissleverandørene som skulle lære romerne dannelsen. For å gjøre dette grep de tilbake til den klassiske litteraturen og brukte klassiske greske symboler og motiver som forbilder.¹³⁴ Denne kulturelle bevegelsen er kjent som *den annen sofistikk*. Dateringen varierer, men kjernetiden for bevegelsen er på 100- og 200-tallet evt.¹³⁵ Under den annen sofistikk ble retorikk mer en kunstform enn en praktisk disiplin innenfor rettspleie og politikk som det tidligere hadde vært. Perioden ser også utviklinga av kristendommen som ble mer og mer sentral da Konstantin var keiser av Romerriket (306-337 evt.).¹³⁶

Jeg har nå gjort rede for det vi vet om den historiske Leonidas, presentert bakgrunnsinformasjon om det spartanske samfunnet og perserkrigene og gitt et historisk bakteppe for antikken. Hovedfokuset mitt videre i fremstillinga vil være Leonidas som et litterært motiv, men den historiske og litterære Leonidas kan ikke løsrives fra hverandre selv om de ikke er helt det samme. Jeg skal nå presentere de historiske kildene og analysere hvordan de fremstiller Leonidas.

¹²⁹ OCD s.v. Narbo

¹³⁰ OCD s.v. Gallic Wars.

¹³¹ Katouzian 2009: 44; SNL s.v. sasanider. Hentet 5. Mai 2018.

¹³² OCD s.v. Achaia.

¹³³ Gabriel 2005: 511.

¹³⁴ Rostad 2014: 14-15.

¹³⁵ Whitmarsh 2005: 5.

¹³⁶ Le Glay et. al. 2009: 479-480.

2: Leonidas i den historiske tradisjonen

Innlending

Kapitlet har som formål å analysere utviklinga av hvordan de historiske kildene fremstiller Leonidas fra Herodot til Pausanias. Det vil si at jeg skal analysere forfatterens fremstilling av Leonidas, ikke det historiske ved slaget ved Thermopylene. Jeg vil se på hvilke aspekter som blir videreført og hvilke som blir tillagt fra Herodot til Pausanias, og hva de forskjellige forfatterne enes og ikke enes om.

Jeg begynner med den første historiske kilden til slaget ved Thermopylene som er Herodot, og tar deretter for meg henholdsvis Diodoros av Sicilia, Trogus, Strabon, Plutarkh og til slutt Pausanias. Hver forfatter blir introdusert før jeg analyserer den gjeldende kilden fordi forfatterens liv og samtid spiller inn på den videre analysen. Den eneste forfatteren som viker fra dette oppsettet er Plutarkh som jeg har delt inn i to. Ettersom jeg har valgt ut to veldig ulike utdrag av ham og for å gjøre det mest mulig oversiktlig har jeg analysert dem hver for seg.

Klassisk tid

Herodot

Den tidligste bevarte historiske kilden som gjennomgår slaget ved Thermopylene er verket *Historie (Ἱστορίαι)* av den greske forfatteren Herodot (ca. 484-425 fvt.). Vi vet veldig lite om hans liv, men han forteller at han var fra byen Halikarnassos i Lilleasia.¹ På Herodots tid var denne byen under persisk styre.² Han gir uttrykk for å ha oppholdt seg mye i Athen, og for å ha foretatt store reiser i Middelhavsområdet.³ Verket er skrevet på jonisk og er delt inn i ni bøker. Det handler om striden mellom perserne og grekerne, som han ser på som en videreføring av trojanerkrigen,⁴ og avsluttes med slaget ved Plataiai i 479 fvt. Verket ble skrevet i en tid da det var økende konflikt mellom Sparta og Athen,⁵ som har vært med på å forme Herodots fremstilling av slaget ved Thermopylene.

Herodot regnes ikke alltid som en troverdig kilde. I antikken ble han kritisert av flere forfattere for å være inhabil og gi feilinformasjon.⁶ Ettersom Herodot i stor grad baserte sin forskning på egne observasjoner og antagelser, i tillegg til muntlige kilder,⁷ har han blitt kritisert

¹ Hdt. 1.1; Marincola 2003: x.

² OCD s.v. Herodotus (1); Marincola 2003: x-xi.

³ Hdt. 2.29, 4.76-81; Marincola 2003: ix-x.

⁴ OCD s.v. Herodotus (1).

⁵ Marincola 2003: xiii.

⁶ Marincola 2003: xxix-xxx.

⁷ Se for eksempel Hdt. 2.99.1 og 2.147.1; Marincola 2003: xx.

i moderne tid også.⁸ Herodot er imidlertid vår første historiske kilde til Leonidas, og er den eneste forfatteren som gir oss ny bakgrunnsinformasjon om ham.⁹

Ifølge Herodot blir Leonidas og hans menn sendt til Thermopylene som en fortropp for å inspirere de andre grekerne til å ikke gå over til persernes side.¹⁰ Her fremstiller han det som at forbundsfellene ikke trenger mer overtalelse for å bli med enn å vite at Leonidas og hans menn er ved Thermopylene; så lenge spartanerne stiller opp kan grekerne føle seg trygge og følge deres eksempel.

Vel fremme ved Thermopylene sender Xerxes en speider for å spionere på grekerne.¹¹ Speideren rapporterer at spartanerne trener og kjemmer håret, men Xerxes nekter å tro på dette, og han innkaller den tidligere spartanske kongen Demaratos for å oppklare situasjonen. Den tidligere nevnte Demaratos, som Kleomenes hadde fått avsatt til fordel for Leotykhides, forteller at det er vanlig at spartanerne *smykker sine hoder*¹² (*τὰς κεφαλὰς κοσμέονται*) når de skal kjempe.¹³ Videre forteller han at Leonidas og hans menn er de ypperste greske krigerne man kan møte, og at Xerxes ikke vil møte mer motstand hvis han klarer å beseire *det edleste kongedømmet og byen av alle i Hellas (...) og de beste menn*¹⁴ (*βασιλίην τε καὶ καλλίστην πόλιν τῶν ἐν Ἑλλάσσι (...) καὶ ἀνδρας ἀρίστους*).¹⁵

Xerxes innleder kamphandlingene den femte dagen etter at han har ankommet Thermopylene.¹⁶ Under sammenstøtene setter Herodot spartanernes mot opp mot de andre grekernes feighet, og fremstiller Leonidas som en standhaftig mann som nekter å gi opp og er lojal mot Sparta. Xerxes sender sine beste soldater mot spartanerne, men de må gi tapt for spartanernes overlegne kamptaktikk.¹⁷ Dette stemmer overens med hvordan Demaratos beskrev spartanerne for Xerxes.

Når det ser ut som verst for Xerxes forteller meleren Efiates ham om en lite kjent sti som perserne kan følge for å omringe grekerne.¹⁸ Leonidas, som kjente til stien på forhånd, har plassert 1000 lokrere for å forsvare den,¹⁹ men de er ingen hindring for perserne.²⁰ Når Leonidas

⁸ Marincola 2003: xxxi.

⁹ Hdt. 5.41, 7.204-205.

¹⁰ Hdt. 7.206.1.

¹¹ Hdt. 7.208.

¹² Min oversettelse.

¹³ Hdt. 7.209.3.

¹⁴ Min oversettelse.

¹⁵ Hdt. 7.209.4.

¹⁶ Hdt. 7.210.1.

¹⁷ Hdt. 7.211.

¹⁸ Hdt. 7.213.1.

¹⁹ Hdt. 7.212.2, 7.217.2.

²⁰ Hdt. 7.218.

får vite om dette rådslår grekerne, og Leonidas, som nekter seg selv og spartanerne å forlate sin post, sender alle forbundsfellene bort med unntak av thebanerne og thespierne.²¹ Herodot hevder at Leonidas holder igjen thebanerne fordi han frykter at de har persiske sympatier.²² På denne måten påpeker Herodot at grekerne ikke står frivillig samlet mot perserne. John Marincola påpeker imidlertid at det i Herodots samtid er en sterk anti-thebansk stemning i Athen som det er sannsynlig at Herodot har blitt påvirket av her.²³

Gjennom teksten forsøker Herodot å vise at Leonidas er gjennomtenkt og en god strateg. Han belyser dette ved hjelp av å sette seg inn i og analysere Leonidas' tankegang. På denne måten kan Herodot opplyse leseren om sin egen tolkning av Leonidas' planer og ambisjoner:

ταύτη καὶ μᾶλλον τὴν γνώμην πλεῖστος εἰμί, Λεωνίδην, ἐπεῖτε ἦσθετο τοὺς συμμάχους ἐόντας ἀπροθύμους καὶ οὐκ ἐθέλοντας συνδιακινδυνεύειν, κελεύσαι σφέας ἀπαλλάσσεσθαι, αὐτῷ δὲ ἀπιέναι οὐ καλῶς ἔχειν· μένοντι δὲ αὐτοῦ κλέος μέγα ἐλείπετο, καὶ ἡ Σπάρτης εὐδαιμονίη οὐκ ἐξήλειφετο. (Hdt. 7.220.2.)

Og jeg heller til den oppfatning at fordi Leonidas så hvor motløse forbundsfellene var og hvor liten lyst de hadde på å våge livet, så hadde han befalt dem å dra bort, men funnet at det ville være vanærende for ham selv å gjøre dette. Ved å forbli har han skaffet seg et herlig ettermæle, og Sparta fikk leve videre uherjet.

Herodot henviser også til en orakelspådømme spartanerne mottok forut for kamphandlingene som sa at en spartansk konge måtte dø for å forhindre at Sparta skulle gå til grunne.²⁴ Ifølge Herodot kjente Leonidas til orakelspådommen før han dro til Thermopylene, og fremstiller det derfor som om han baserer sine handlinger på denne kunnskapen. Dette kommer imidlertid ikke frem før midt i kamphandlingene, noe som gjør at leseren ikke vet at Leonidas har gjort et bevisst valg om å ofre seg for Sparta fra starten av. Herodot gir i utgangspunktet inntrykk av at Leonidas og hans menn bare er en fortropp uten planer om å ofre seg for de andre grekerne,²⁵ men slik jeg tolker det snur orakelspådommen om på dette. Ved å gjengi spådommen rett før det avgjørende slaget gjøres Leonidas' oppofrelse enda mer spektakulær, fordi Herodot retter søkelyset mot spådommen like før Leonidas' død. Døden blir dermed direkte koblet til spådommen og Herodot fremstiller det som om Leonidas ikke mister livet, men ofrer seg for Sparta. Nederlaget snus på den måten til en seier.

²¹ Hdt. 7.220, 7.222.

²² Hdt. 7.205.2-3, 7.222.

²³ Marincola 2003: 672n. 68.

²⁴ Hdt. 7.220.

²⁵ Flower 1998: 372.

Xerxes innleder det avgjørende angrepet på morgenen den tredje kampdagen,²⁶ og i løpet av denne kampen dør Leonidas.²⁷ Det oppstår stridigheter mellom perserne og spartanerne over Leonidas' lik, der grekerne fire ganger må slå perserne tilbake for å vinne tilbake liket.²⁸ Herodot legger med dette vekt på at det er veldig viktig for spartanerne å ta vare på liket av Leonidas.²⁹ Michael A. Flower påpeker at hendelsen har episke trekk som kan minne om Homers fremstilling av kampen om Patroklos' lik i *Iliaden*.³⁰ I *Iliaden* fortelles det at grekerne etter tre forsøk klarer å slå bort Hektor,³¹ altså én mindre gang enn hos Herodot. Flower hevder på bakgrunn av dette at grekerne i slaget ved Thermopylene utmerket seg mer enn grekerne hos Homer.³²

Grekerne klarer imidlertid ikke å stå mot perserne lenge etter Leonidas' død, og de må gi tapt. Når slaget er over ber Xerxes om at Leonidas' hode skal kappes av og settes på stake.³³ Dette strider mot alt Herodot vet om perserne, som vanligvis hedrer sine fiender som har kjempet tappert. Han forsøker derfor å rettfærdiggjøre situasjonen ved å si at Leonidas må ha vært Xerxes' verste fiende, ettersom Xerxes kunne vanhellige en stor kriger på den måten.³⁴

Det virker også som om Herodot ikke ønsker å rakke fullstendig ned på Xerxes, til tross for sin negative fremstilling av perserne sammenlignet med grekerne i slaget.³⁵ Ifølge Herodot ønsket ikke Xerxes å invadere Hellas, men ble presset av den persiske kapteinen Mardonios til det,³⁶ og at guddommelig inngripen i Xerxes' drømmer overbeviste ham til slutt.³⁷

Leonidas dukker også opp senere i verket når Herodot tar for seg det endelige slaget ved Plataiai. Det er raskt et tema at spartanerne må hevne Leonidas' død, noe spartanerne får klar beskjed om av orakelet i Delfi etter slaget ved Thermopylene.³⁸ Etter slaget ved Plataiai forteller Leonidas' nevø, Pausanias, at Leonidas og de andre falne ved Thermopylene har fått nok oppreisning, og at han ikke vil synke ned til persernes nivå og lemleste Mardonios' lik.³⁹ Ved å fremstille slaget ved Plataiai som en hevnaksjon for drapet på Leonidas blir fortellingen om Leonidas på mange måter gjort enda mer viktig og gir Leonidas en viss legendestatus; Herodot

²⁶ Hdt. 7.223.1.

²⁷ Hdt. 7.224.1.

²⁸ Hdt. 7.225.1.

²⁹ Hdt. 7.225.1.

³⁰ Flower 1998: 374-375; Hom. *Il.* 17.274-287.

³¹ Hom. *Il.* 18.155-158.

³² Flower 1998: 375.

³³ Hdt. 7.238.1.

³⁴ Hdt. 7.238.2.

³⁵ Romm 1998: 166-168.

³⁶ Hdt. 7.5-7, 7.9.

³⁷ Hdt. 7.12-19.

³⁸ Hdt. 8.114.1.

³⁹ Hdt. 9.64.1, 9.78.3-79.

fremstiller spartanernes handlinger under slaget ved Plataiai som en streben etter å etterligne Leonidas' bragd fra året før, mens han vektlegger persernes frykt for å møte den samme motstanden de hadde møtt ved Thermopylene.

Selv om Herodot fremstiller Leonidas og slaget ved Thermopylene veldig positivt legger han vekt på at det var atheneren Themistokles og athenerne ved Salamis som sørget for den endelige seieren over perserne,⁴⁰ ikke spartanerne. Herodot tar ofte athenernes side i verket,⁴¹ og påpeker at hans påstand om at athenerne var de egentlige seierherrene ikke ville bli tatt godt imot i samtiden.⁴²

Ἐνθαῦτα ἀναγκαίη ἐξέργομαι γνώμην ἀποδέξασθαι ἐπίφθονον μὲν πρὸς τῶν πλεόνων ἀνθρώπων, ὅμως δὲ τῆ γέ μοι φαίνεται εἶναι ἀληθὲς οὐκ ἐπισχῆσω. (Hdt. 7.139.1) (...) νῦν δὲ Ἀθηναίους ἄν τις λέγων σωτήρας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἂν ἀμαρτάνοι τὸ ἀληθές. οὔτοι γὰρ ἐπὶ ὀκότερα τῶν πηρηγμάτων ἐτράποντο, ταῦτα ῥέμειν ἔμελλε. (Hdt. 7.139.5.)

Nå tvinges jeg til å fremholde en oppfatning som vil falle de fleste tungt for brystet, men allikevel vil jeg ikke avholde meg fra å si hva jeg mener er sant. (...) Om derfor noen kaller athenerne for Hellas' redningsmenn, så har han sine ord i behold. For vektskålen måtte helle til den side som athenerne valgte.

Til tross for sin athenske hyllest er Herodots fremstilling av Leonidas og spartanerne alt i alt veldig positiv, og det er tydelig at døden fremstilles som beundringsverdig. Marincola har påpekt at likhetene mellom Homer og Herodot kan være et tegn på at Herodot anså handlingene under perserkrigene som like ærefulle og minneverdige som de mytiske handlingene Homer beretter om.⁴³ Dette speiler også Flowers tolkning av kampen om Leonidas' lik. Homer var et av Herodots klare litterære forbilder,⁴⁴ noe som gjør det til en naturlig kobling. Den homeriske allusjonen setter dermed Leonidas' død inn i en mytisk og heroisk kontekst, og Leonidas' død blir sidestilt med Patroklos' død. Dersom dette stemmer kan Herodots episke fremstilling av kampen om Leonidas' lik være en måte å forherlige hans død på.

Hellenistisk og republikansk tid

Diodoros fra Sicilia

Den greske historikeren Diodoros fra Sicilia ble født omlag 400 år etter Herodotus og forfattet et verk kalt *Historisk bibliotek* (*Βιβλιοθήκη*). Vi vet ikke mye om Diodoros' liv, men han ble

⁴⁰ Hdt. 7.139; Romm 1998: 155-154, 188.

⁴¹ Marincola 2003: x.

⁴² Marincola 2003: 669n. 38.

⁴³ Marincola 2003: xvii.

⁴⁴ Marincola 2003: xvii; Romm 1998: 16-20, 26-27.

født rundt 90 fvt. i Agyrion på Sicilia, og døde på slutten av 30-tallet fvt.⁴⁵ Han reiste mye i forbindelse med skrivinga av verket, men hadde sitt faste tilholdssted i Roma. Verket besto opprinnelig av 40 bøker som ble delt inn i tre deler,⁴⁶ men kun 15 av disse bøkene er fullstendig bevarte i dag (bok 1-5 og 11-20).⁴⁷ Diodoros ønsket å skrive en universell historie, en oppgave som var veldig stor og som ingen andre før ham hadde forsøkt å gjøre i samme skala. Verket begynte med tiden før trojanerkrigen og strakte seg til Julius Caesars galliske felttog (58-50 fvt.).⁴⁸

Diodoros' verk har blitt kritisert for å være en lite troverdig kilde fordi han ofte oppgir feil årstall, han fokuserer på historie som en måte å illustrere moralske poeng,⁴⁹ og han baserer mye av sin informasjon på andres verk. Han har derfor blitt beskyldt for å bare kopiere tidligere historikere, og ikke produsere noe selv. Vi vet at han baserte spesielt mye av sin viten på det ikke bevarte verket til historikeren Eforos av Kyme (ca. 405-330 fvt.),⁵⁰ som skrev en universell historie frem til 340 fvt. på 30 bøker, uten den mytologiske forhistorien.⁵¹ Store deler av verket bærer dessuten preg av å være i notatform, og det er derfor sannsynlig at verket ikke var fullført da Diodoros døde.⁵² Slaget ved Thermopylene blir presentert i bok 11 som tar for seg årene 480-451 fvt.⁵³

Vi kan se at Leonidas-tradisjonen har utviklet seg i løpet av den lange, tause perioden mellom Herodots og Diodoros' levetid. Til tross for at Diodoros refererer til Herodot i sin behandling av perserkrigene,⁵⁴ er det visse aspekter som skiller deres versjoner drastisk. Diodoros' fremstilling av Leonidas er i det hele positiv, i likhet med Herodots beretning, men Diodoros har spesielt mye fokus på Leonidas selv. Dette ser vi først og fremst ved at han i større grad henviser til *Leonidas og hans menn* (*οἱ περὶ Λεωνίδην*) når spartanerne utfører en handling enn Herodot gjør,⁵⁵ Herodot samler de som regel under betegnelsen *spartanere* (*Σπαρτιᾶται*), *lakedaimonere* (*Λακεδαιμόνιοι*) eller *hellenere* (*Ἕλληνες*).

En annen forskjell er de to forfatterens fokusområder. Herodot er først og fremst interessert i handlingene ved slaget ved Thermopylene, og Leonidas er kun interessant som soldat og for bragden han utførte. Diodoros er mer opptatt av hvordan Leonidas er som person

⁴⁵ Green 2006: 2-3, 6-7; OCD s.v. Diodorus (3) of Agyrium, Sicily

⁴⁶ Green 2006: 4-5, 9-10.

⁴⁷ OCD s.v. Diodorus (3) of Agyrium, Sicily.

⁴⁸ Green 2006: 9-10, 12-14.

⁴⁹ Green 2006: 11, 23.

⁵⁰ Green 2006: 25-27.

⁵¹ OCD s.v. Ephorus.

⁵² Green 2006: 7-8.

⁵³ Diod. Sic. 11.1.1.

⁵⁴ Green 2006: 28.

⁵⁵ Diod. Sic. 11.7.3, 11.8.2, 11.8.4, 11.10.2, 11.10.4.

og gjengir blant annet flere dialoger med Leonidas. Mens Herodot ikke presenterer noe av det Leonidas sier,⁵⁶ er Diodoros vår første bevarte kilde som tilskriver Leonidas en ytring, heretter kalt *middag-ordspråket*, som har blitt mye sitert i senere tid.⁵⁷

Λεωνίδης δὲ τὴν ἐτοιμότητα τῶν στρατιωτῶν ἀποδεξάμενος, τούτοις παρήγγειλε ταχέως ἀριστοποιεῖσθαι, ὡς ἐν Ἄιδου δειπνησομένων· (Diod. Sic. 11.9.4.)

Og Leonidas, idet han anerkjente soldatenes iver, befalte dem å forberede frokost raskt, fordi de skulle spise middag i Hades.

Diodoros gjør det klart fra starten at Leonidas drar til Thermopylene vel vitende om hvilken skjebne som møter ham, og at det er et bevisst valg at spartanerne skal ofre seg for grekerne.⁵⁸ I likhet med Herodot setter Diodoros seg inn i og analyserer Leonidas' tankegang, men i motsetning til Herodot gir Diodoros inntrykk av at han siterer Leonidas' ytringer. På den måten viser han Leonidas' ambisjoner og hva han søker å oppnå ved å dra til Thermopylene. Diodoros får dette frem ved at Leonidas må forsvare for eforene hvorfor han tar med seg så få menn til Thermopylene:

ἀπεκρίθη δὲ ὅτι τῷ λόγῳ μὲν ἐπὶ τὴν φυλακὴν ἄγει τῶν παρόδων, τῷ δ' ἔργῳ περὶ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας ἀποθανουμένων· ὥστε ἐὰν μὲν οἱ χίλιοι πορευθῶσιν, ἐπιφανεστέραν ἔσσεσθαι τὴν Σπάρτην τούτων τετελευτηκότων, ἐὰν δὲ πανδημεὶ στρατεύσωσι Λακεδαιμόνιοι, παντελῶς ἀπολεῖσθαι τὴν Λακεδαιμόνα· οὐδένα γὰρ αὐτῶν τολμήσειν φεύγειν, ἵνα τύχη σωτηρίας (Diod. Sic. 11.4.4.)

Han svarte at tilsynelatende skulle han føre dem for å forsvare passene, men i virkeligheten var det for å dø for fellesskapets frihet. Slik at, dersom 1000 drar av gårde, vil Sparta bli enda mer berømt når de er døde, men dersom lakedaimonerne samlet går i striden, vil Lakedaimon bli fullstendig ødelagt. For ingen av dem vil våge å flykte for å bli reddet.

Diodoros har ikke inkludert orakelspådommen vi hører om hos Herodot,⁵⁹ men begge forfatterne legger vekt på at Leonidas vet hva han går til. Dette motivet er underliggende hos Herodot, mens Diodoros har det som hovedfokus.

Gjennom teksten blir Leonidas fremstilt som en stor kriger som inspirerer alle rundt seg til å yte sitt beste. Dette ser vi for det første ved at lokrerne, som egentlig har gått over til perserne, ombestemmer seg når de får høre at Leonidas er ved Thermopylene.⁶⁰ Det er tydelig

⁵⁶ Bradford 1994: 65.

⁵⁷ Se Val. Max. 3.2.ext.3, Sen. *Suas.* 2.11, Plut. *Mor.* 225 D, Ps.-Plut. *Par. Min.* 4 og Origen, *C. Cels.* 2.17.

⁵⁸ Diod. Sic. 11.4.3-4.

⁵⁹ Hdt. 7.220.

⁶⁰ Diod. Sic. 11.4.6.

at Leonidas' menn blir inspirerte av ham og at de lykkes på grunn av hans ledelse. Diodoros sier at spartanerne *utførte heroiske og utrolige handlinger (ήρωικάς πράξεις και παραδόξους έπετελέσατο)*,⁶¹ og legger vekt på at det er Leonidas' lederskap som sørger for dette. Ifølge Herodot har imidlertid ikke lokrerne gått over til perserne, og ble med fordi de andre grekerne dempet deres frykt for Xerxes.⁶²

En annen forskjell er at Xerxes ifølge Diodoros sender en utsending til grekerne før kamphandlingene for å få dem til å overgi seg uten kamp mot at de får gå fri.⁶³ Herodot forteller ingenting om dette og sier heller at Xerxes sender en speider for å spionere på grekerne.⁶⁴ Demaratos blir inkludert av begge forfatterne i denne forbindelse, men han spiller en mindre rolle hos Diodoros.⁶⁵ Ved å inkludere dialogen mellom Xerxes' utsending og Leonidas viser Diodoros at Leonidas ser gjennom Xerxes' tomme løfter. Diodoros gir oss også en sammenligning mellom grekerne og perserne som kan sees som en underforstått sammenligning mellom Xerxes og Leonidas: i sitt svar til Xerxes hevder Leonidas at grekerne ikke ville behøve å ty til feighet for å øke sin landmasse, de ville gjort det med tapperhet.⁶⁶ Hvis man leser mellom linjene kan dette peke på at Xerxes er en kujon som stiller opp med en enorm hær, mens Leonidas er tapper og trenger få menn for å kjempe mot overmakten.

Når det kommer til selve slaget forteller ikke Diodoros når Xerxes angriper,⁶⁷ men rekkefølgen på kamphandlingene hos Herodot og Diodoros er i det store og hele den samme. Xerxes er fortvilet i begge beretningene,⁶⁸ og han får informasjon om stien til samme tid.⁶⁹ Diodoros oppgir imidlertid ikke navnet på tysteren, og hevder at mannen var fra Trakhis, ikke fra Melis.⁷⁰ Diodoros legger også til at en hederlig mann fra Kyme ved navn Tyrrhastidas forlater perserleiren og forteller Leonidas om Xerxes' planer,⁷¹ noe som er annerledes fra Herodots beretning. Det nevnes heller ingenting om at Leonidas setter noen for å vokte stien som Herodot forteller. Som hos Herodot diskuterer grekerne hvorvidt de skal flykte eller ikke, og Diodoros analyserer Leonidas' tankegang igjen og viser hans ambisjoner; Leonidas velger å sende bort forbundsfellene, men blir igjen selv fordi han ønsker å sikre seg og mennene sine

⁶¹ Diod. Sic. 11.9.2.

⁶² Hdt. 7.203.

⁶³ Diod. Sic. 11.5.4.

⁶⁴ Hdt. 7.208.1.

⁶⁵ Diod. Sic. 6.1-2.

⁶⁶ Diod. Sic. 11.5.5.

⁶⁷ Diod. Sic. 11.6.3.

⁶⁸ Diod. Sic. 11.8.4; Hdt. 7.212.1.

⁶⁹ Diod. Sic. 11.8.4; Hdt. 7.213.1.

⁷⁰ Diod. Sic. 11.8.4.

⁷¹ Diod. Sic. 11.8.5; Flower 1998: 366.

stor berømmelse ved å ofre seg for Hellas. Thespierne blir også igjen med Leonidas i Diodoros' beretning.⁷²

Thebanerne får imidlertid en annen behandling av Diodoros enn av Herodot; ifølge Diodoros er thebanerne delt i sin støtte til perserne.⁷³ Han forteller likevel ingenting om at Leonidas mistenker at de thebanske soldatene har persiske sympatier og må holde dem som gisler av den grunn, noe som er veldig sentralt i Herodots fremstilling. Dette peker på at de anti-thebanske holdningene i Herodots samtid ikke lenger er gjeldende i Diodoros' samtid, og thebanerne er derfor ikke syndebukker på samme måte som hos Herodot.

Alt tatt i betraktning er den største forskjellen fra Herodot at Leonidas, ifølge Diodoros, beordret et overraskelsesangrep på perserleiren om natta.⁷⁴ Herodot på sin side forteller at det avgjørende slaget blir igangsatt av Xerxes på morgenen.⁷⁵ Diodoros' versjon gjør Leonidas' oppofrelse enda mer spektakulær fordi Leonidas og spartanerne tar initiativ til det avgjørende angrepet og blir drept som angripere, ikke som forsvarere. Flower påpeker også her en likhet med *Iliaden* der grekerne angriper trojanerleiren i 10. sang.⁷⁶ Flower argumenterer for at grekerne hos Diodoros minner om Diomedes og Odyssevs hos Homer som blant annet dreper den sovende trakerkongen Rhesus.⁷⁷ Denne allusjonen gir hendelsen en mytisk og heroisk kontekst.

I nattangrepet setter Diodoros grekernes mot og organisering under Leonidas' ledelse opp mot persernes frykt og uorden under Xerxes' ledelse. Diodoros legger vekt på hvor fryktinngytende grekerne er for perserne, noe vi eksempelvis ser når han forteller at perserne *ble vettskremte* (*κατεπλάγησαν*) fordi de trodde at hele den greske hærstyrken angrep dem.⁷⁸ Diodoros forteller også at perserne ikke engang tør å møte dem i nærkamp når de innser hvor liten styrke grekerne faktisk har.⁷⁹ Sammenligninga mellom grekerne og perserne går igjen hos både Herodot og Diodoros: selv om Xerxes sender de beste av de beste perserne er det ingen som kan stå imot Leonidas' og grekernes tapperhet.⁸⁰ Diodoros er til og med så sikker på spartanernes suverenitet at han hevder at de kunne ha vunnet hele krigen. Han forteller at grekerne klarer å komme seg helt til Xerxes' tilholdssted i løpet av nattangrepet, men fordi han

⁷² Diod. Sic. 11.9.1-2.

⁷³ Diod. Sic. 11.4.7; Marincola 2003: 672n. 68.

⁷⁴ Diod. Sic. 11.9.4-10.

⁷⁵ Hdt. 7.223.1.

⁷⁶ Flower 1998: 374; Hom. *Il.* 10.

⁷⁷ Flower 1998: 374.

⁷⁸ Diod. Sic. 11.10.1.

⁷⁹ Diod. Sic. 11.10.4.

⁸⁰ Diod. Sic. 11.6.3-11.8.3; Hdt. 7.210-212.

har dratt for å se hva som foregår i leiren får ikke grekerne drept Xerxes og avsluttet krigen.⁸¹ Dette er veldig annerledes fra hva Herodots pro-athenske beretning gir inntrykk av.⁸²

Diodoros avslutter beretningen om slaget med en storslått lovtale, en såkalt *enkomion*,⁸³ over de falne spartanerne; de ofret seg gladelig for grekerne og alle burde følge Leonidas' eksempel for ettertiden. Disse mennene har skredet over i evigheten for sin bragd. De er de modigste gjennom hele den tidligere og senere historien og de stiller lojalitet til loven over ønsket om å leve.⁸⁴ I motsetning til Herodot angir ikke Diodoros når Leonidas dør, og vi hører derfor ingenting om kampen om Leonidas' lik eller Xerxes' lemlestelse av det. Til slutt hevder Diodoros at slaget ved Thermopylene, selv om det er et tap, er årsaken til at grekerne seirer til slutt.⁸⁵ Mens Herodot takker athenerne for seieren, takker dermed Diodoros spartanerne for seieren over perserne:

δικαίως δ' ἂν τις τούτους καὶ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας αἰτίους ἡγήσαιο ἢ τοὺς ὕστερον ἐν ταῖς πρὸς Ξέρξην μάχαις νικήσαντας· τούτων γὰρ τῶν πράξεων μνημονεύοντες οἱ μὲν βάρβαροι κατεπλάγησαν, οἱ δὲ Ἕλληνες παρωξύνθησαν πρὸς τὴν ὁμοίαν ἀνδραγαθίαν. (Diod. Sic. 11.11.5.)

Καθόλου δὲ μόνοι τῶν πρὸ ἑαυτῶν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς εἰς ἀθανασίαν μετήλλαξαν (Diod. Sic. 11.11.6.)

Og enhver ville med rette ha hevdet at disse [spartanerne] er årsakene for grekernes felles frihet heller enn de som senere seiret i slag mot Xerxes. For når barbarene husket disse handlingene, ble de vettskremte, mens grekerne ble oppmuntret til lignende mannsmot.

Og generelt ble disse [spartanerne] alene blant de som kom før dem ført inn i udødeligheten, på grunn av deres overmål av dyd.

Leonidas dukker også opp ved senere anledninger hos Diodoros; i forbindelse med en gjennomgang av slaget ved Himera i 480 fvt. kaller Diodoros Leonidas' tap ved Thermopylene for *det herligste nederlag* (τὴν ἐνδοξοτάτην ἧττα).⁸⁶ I bok 15, som handler om Thebens fremvekst, sammenligner Diodoros spartaneren Iskholas med Leonidas: i 369 fvt. ble Sparta angrepet av en allianse av greske bystater ledet av Theben, og Iskholas innså at spartanerne ikke kunne vinne kampen. Han sendte derfor de yngre soldatene bort og ofret seg selv og de eldre soldatene i stedet. På den måten etterlignet han Leonidas' bragd.⁸⁷

⁸¹ Diod. Sic. 11.9.4-11.10.3.

⁸² For en diskusjon om hvilken versjon som er mest sannsynlig se Flower 1998: 365-379.

⁸³ Eide 1999: 57.

⁸⁴ Diod. Sic. 11.11.

⁸⁵ Diod. Sic. 11.11.5.

⁸⁶ Diod. Sic. 11.24.1.

⁸⁷ Diod. Sic. 15.64.3-5.

Diodoros' beretning er gjennomsyret av en positiv fremstilling av Leonidas som hyller og setter fokus på oppofrelsen hans. Diodoros fremstiller Leonidas som en inspirerende og samlende figur og legger mer vekt på personligheten hans enn Herodot gjør. Det er også viktig for Diodoros å understreke at Leonidas visste hva han gikk til og at han kunne endt krigen der og da. Leonidas fremstilles dermed som grekernes redningsmann, og det er en kraftig nedtoning av athenernes rolle i utfallet av perserkrigene; her er det spartanerne som sørget for seieren og kunne forhindre videre kamphandlinger, stikk i strid med det Herodot hevdet. I tillegg har Leonidas blitt tillagt nye bragder og ytringer, der særlig nattangrepet er et viktig tillegg fordi det gjør døden enda mer spektakulær. Det er derfor tydelig at fremstillingen av Leonidas har utviklet seg til å bli enda mer positiv siden Herodot.

Keisertid

Trogus

Gnaeus Pompeius Trogus var en romanisert galler fra stammen Vocontii i Gallia Narbonensis og levde i det 1. århundre fvt.⁸⁸ Han forfattet en universell historie i 44 bind med tittelen *Filippiske historier (Historiae Philippicae)*, som mest sannsynlig ble utgitt da Augustus var keiser (27 fvt.-14 evt.). Verket fokuserte på Makedonia og de hellenistiske kongedømmene før romernes inntog. Dessverre har ikke verket blitt overlevert til i dag, men vi kjenner til historiene hans fra Junianus Justinus' *epitome* av verket.⁸⁹ Sammendraget ble trolig skrevet en gang rundt 200 evt.⁹⁰

I bok 2 hører vi om persernes inntog i de greske områdene, og i den forbindelse tar Justinus for seg Trogus' fremstilling av slaget ved Thermopylene. Fortellingen har mange likhetstrekk med Diodoros' beretning, og Nicholas G. L. Hammond har derfor foreslått at Trogus og Diodoros fikk sin informasjon fra en felles originalkilde.⁹¹ Trogus' versjon er på mange måter Diodoros' fortelling, men med færre detaljer. I stedet for å skildre opptakten til kampene og en introduksjon til Leonidas og spartanerne, oppsummerer Trogus raskt kamphandlingene, og vi hører ingenting om at Leonidas og hans menn skal fungere som en fortropp. Trogus forteller heller ikke når kampene begynner, men ifølge ham blir grekerne omringet den fjerde dagen.⁹² Vi får imidlertid ikke informasjon om hvordan de blir omringet, og derfor ingenting om den ukjente stien og at grekerne blir sveket. I tillegg har ikke Trogus

⁸⁸ OCD s.v. Pompeius Trogus.

⁸⁹ OCD s.v. Pompeius Trogus; Yardley 2003: 3.

⁹⁰ Yardley 2003: 5.

⁹¹ Hammond 1996: 1-20.

⁹² Just. *Epit.* 2.11.2-5.

inkludert møtet mellom Xerxes og Leonidas som hos Diodoros, eller speideren som hos Herodot, noe som gjør at Demaratos ikke er nevnt. Som hos de andre forfatterne sender likevel Leonidas forbundsfellene bort før det endelige slaget, men Trogus nevner hverken thespierne eller thebanerne, og hevder at kun lakedaimonerne er igjen.⁹³

Trogus har imidlertid tatt med orakelspådommen som vi finner hos Herodot.⁹⁴ Spådommen er plassert på samme sted i fortellingen som hos Herodot, like før det endelige angrepet.⁹⁵ Trogus fremstiller Leonidas' kjennskap til dette som årsaken til at de drar til Thermopylene; han kjenner sin skjebne og handler ut fra det. Leonidas' ambisjoner er å enten vinne mye ære med få menn, eller ofre få menn ved tap.⁹⁶ Leonidas er en så stor inspirasjonskilde for sine menn at de er like klare som ham til å ofre sitt liv for Sparta og de greske områdene.⁹⁷

Gjennom beretninga legger ikke Trogus vekt på hvem Leonidas er og detaljene rundt de første kampene. Leonidas er på mange måter en del av mengden; fokuset er på at Leonidas klarer å motivere mennene sine, men kilden sier veldig lite om ham. Trogus er mer opptatt av dialogene mellom Leonidas og hans menn, men mest av alt på det avgjørende slaget. Nattangrepet, som vi også finner hos Diodoros, er den lengste delen av Trogus' gjennomgang av slaget,⁹⁸ til tross for at den er mye kortere enn hos Diodoros og ikke like spektakulær. Trogus har blant annet ikke mye fokus på forskjellene mellom perserne og grekerne, men er mer opptatt av spartanernes målbevisste handlinger. De er fast bestemte på at de skal drepe Xerxes, eller i verste fall dø i forsøket.⁹⁹

Spartani, postquam regem non inueniunt, per omnia castra uictores uagantur; caedunt sternuntque omnia, ut qui sciant se pugnare non spe uictoriae, sed in mortis ultionem. (Just. *Epit.* 2.11.16.)

(...) Etter at de ikke klarte å finne kongen, vandrer spartanerne triumferende gjennom hele leiren; de slakter og hugger ned alle, fordi de vet at de ikke kjemper for et håp om seier, men for å hevne sin egen død.

Passasjen viser at Trogus vektlegger andre karaktertrekk ved spartanerne enn Diodoros gjør. Mens Diodoros fremhever hvor fryktinngytende grekerne er for perserne, er det viktigste for Trogus å vise hvor målbevisste spartanerne er. Han gjør også et nummer av deres streben etter

⁹³ Just. *Epit.* 2.11.7.

⁹⁴ Hdt. 7.220.

⁹⁵ Just. *Epit.* 2.11.8.

⁹⁶ Just. *Epit.* 2.11.10.

⁹⁷ Just. *Epit.* 2.11.9, 2.11.14.

⁹⁸ Just. *Epit.* 2.11.15-18.

⁹⁹ Just. *Epit.* 2.11.15-16.

å ofre seg for *fedrelandet* (*patria*).¹⁰⁰ De lar ingen hindring stå i veien for sitt mål, og de vet hva de ofrer. De virker på denne måten mer blodtørstige enn hos Diodoros, noe som kan minne om hvordan *edle barbarer* blir fremstilt i antikke kilder. Trogus forteller at spartanerne *slakter* (*caedunt*) og *hugger ned* (*sternunt*) perserne, mens Diodoros vektlegger at perserne til slutt *drepte* (*ἀπέκτειναν*) spartanerne.¹⁰¹

Spartanernes målbevissthet kommer også tydelig frem av måten Trogus presenterer hvordan de døde: de må gi tapt, ikke fordi de blir beseiret av perserne, men fordi de er *utslitte av å seire* (*vincendo fatigati*).¹⁰² Trogus er tydelig på at dette ikke er et nederlag, fordi han avslutter beretninga med at Xerxes nå har lidd to nederlag på land,¹⁰³ som peker på at Leonidas og hans menn, ifølge denne fremstillinga, seirer over Xerxes.

Trogus gir likevel lite inntrykk av hvem som sørger for den endelige seieren, men han hyller Themistokles og athenerne veldig etter slaget ved Plataiai. Den resterende gjennomgangen av perserkrigene har også mye fokus på athenerne.¹⁰⁴ Til og med Herodot, som selv gjør klart at han mener at athenerne har æren for dette legger ikke skjul på spartanernes innsats ved Plataiai.¹⁰⁵ Dette kan tyde på at Trogus også mener at athenerne jobbet mest for seieren.

Når det er sagt kommer det tydelig frem at Trogus ikke støtter perserne. Selv om beretninga om slaget ikke setter grekerne og perserne så mye opp mot hverandre presenterer Trogus Xerxes veldig negativt rett før han begynner på en presentasjon av slaget ved Thermopylene.¹⁰⁶

Ipse autem primus in fuga, postremus in proelio semper uisus est, in periculis timidus sicubi metus abesset, inflatus (...) (Just. *Epit.* 2.10.23.)

Men man så alltid at han var den første til å flykte, den siste til å gå i strid, og feig i fare, men når det ikke var noe å frykte, var han en skrytepave (...)

Trogus begynner i tillegg sin beretning om Thermopylene med å legge vekt på Xerxes' *skam* (*turpis*) og *vanære* (*foedus*) ved sin tilbaketrekning fra stedet.¹⁰⁷ På denne måten er det en

¹⁰⁰ Just. *Epit.* 2.11.6.

¹⁰¹ Diod. Sic. 11.10.4.

¹⁰² Just. *Epit.* 2.11.18.

¹⁰³ Just. *Epit.* 2.11.19.

¹⁰⁴ Just. *Epit.* 2.12-14.

¹⁰⁵ Hdt. 9.69.1, 9.71.1-3.

¹⁰⁶ Just. *Epit.* 2.10.18-24.

¹⁰⁷ Just. *Epit.* 2.11.1.

underforstått sammenligning med Leonidas, som kjemper tappert med få menn og klarer å slå denne feige perserkongen som har tatt med seg hele perserrikets slagkraft.

Det er imidlertid usikkerheter i Trogus' opplysninger om Leonidas. På slutten av Herodots beretning forteller han at spartanerne får en hemmelig beskjed fra Demaratos på en tretavle dekket av voks. Ifølge ham er det Gorgo, Leonidas' kone, som klarer å tyde beskjeden som advarer spartanerne om Xerxes' inntog.¹⁰⁸ Trogus opplyser også om at beskjeden kommer fra Demaratos, men ifølge ham er det Leonidas' ikke navngitte søster (*soror*) som tydet beskjeden.¹⁰⁹ I bok 19 som handler om stridigheter mellom Karthago og Sicilia på slutten av 500-tallet fvt., forteller Trogus at sicilianerne ber Leonidas, broren til kongen av Sparta (*fratrem regis Spartanorum*), om hjelp.¹¹⁰ Vi hører imidlertid fra Herodot, og senere Diodoros, at dette er Leonidas' bror Dorievs.¹¹¹

Det som kommer frem av Justinus' *epitome* er en veldig målbevisst og blodtørstig Leonidas som gjør alt han kan for muligheten til å ofre seg for Sparta. Hovedfokuset er ikke på Leonidas, men sammenligninga med den negative Xerxes stiller Leonidas i et veldig godt lys. Det viktigste i teksten er å fremme nattangrepet der døden fremstilles som en seier, men det virker som om han mener at athenerne sørget mer for den endelige seieren over perserne enn spartanerne.

Strabon

Strabon (ca. 64 fvt.-etter 21 evt.) var en greskspråklig historiker og geograf fra Amaseia i Lilleasia. Familien hans var av fornem pontisk slekt som hadde hatt forbindelser til romerne.¹¹² Hans største verk, en verdenshistorie på opprinnelig 47 bøker, har gått tapt, men så godt som hele verket *Geografi* (*Γεωγραφικά*) på 17 bøker har blitt overlevert i sin helhet.¹¹³ I verket forteller han at han reiste mye,¹¹⁴ men det er usikkert hvorvidt han reiste til alle stedene han behandler i verket. Det som kommer tydelig frem er at han oppholdt seg i Egypt og foretok flere reiser til Roma,¹¹⁵ der han bosatte seg og trolig skrev ferdig verket.¹¹⁶ Gjennom verket

¹⁰⁸ Hdt. 7.239.4.

¹⁰⁹ Just. *Epit.* 2.10.13-17. Både Watson (1876) og Yardley (Yardley & Develin 1994) har oversatt *soror* til søster. L&S (II.A og II.B) opplyser at *soror* i post-augusteisk prosa også kan bety *niese* eller *partner*, men dersom dette er riktig oversettelse forutsetter det at Justinus ikke har fulgt Trogus *verbatim* her. Dette er ikke utenkelig, men jeg tolker det slik at det er større sannsynlighet for at Justinus ville brukt et ord som mer åpenbart betydde *kone* enn å bruke et ord som i flest tilfeller betyr *søster*.

¹¹⁰ Just. *Epit.* 19.1.9.

¹¹¹ Hdt. 5.44-48; Diod. Sic. 4.23.3.

¹¹² Dueck 2000: 1-2, 5-8.

¹¹³ OCD s.v. Strabo.

¹¹⁴ Str. 2.5.11-12.

¹¹⁵ OCD s.v. Strabo.

¹¹⁶ Dueck 2000: 2-3, 8. For en diskusjon om hvor han reiste se Dueck 2000: 15-30.

viser Strabon at han var stor tilhenger av det romerske imperium, noe som kan forklares med familiens forhold til romerne og hans sosiale nettverk i Roma.¹¹⁷

Bok 1 av *Geografi* starter med en gjennomgang av formålet med verket og nytten av å kjenne til geografien til et område. Hensikten hans er å vise det fordelaktige med å ha geografisk kunnskap, og åpner med at det er viktig for filosofi,¹¹⁸ men sier også at det er viktig når det kommer til mer hverdagslige ting som jakt.¹¹⁹ Det er imidlertid også utslagsgivende i politisk og militær hensikt. For å belyse dette viser Strabon blant annet til slaget ved Thermopylene:

καθάπερ ἐν τοῖς περὶ Θερμοπύλας στενοῖς ὁ Ἐφιάλτης λέγεται δεῖξας τὴν διὰ τῶν ὀρῶν ἀτραπὸν τοῖς Πέρσαις ὑποχειρίους αὐτοῖς ποιῆσαι τοὺς περὶ Λεωνίδα καὶ δέξασθαι τοὺς βαρβάρους εἰς ἠ Πυλῶν.
(Str. 1.1.17.)

(...) for eksempel blir det sagt at Efiates viste perserne ved Thermopylene en sti over fjellene, noe som gjorde at Leonidas og hans menn ble beseiret av perserne og førte barbarene gjennom Thermopylene.

Vi kan her se en linje til Herodots verk som også navngir Efiates som forræderen.¹²⁰ Utdraget gir imidlertid ingen detaljer og har ikke som formål å redegjøre for slaget eller Leonidas' bragd. Strabons henvisning til slaget er kun ment som et eksempel, og det er forventet at man kjenner til både slaget og Leonidas. Emma Bridges påpeker imidlertid at Strabon ofte henviser til detaljer som kan knyttes til perserkrigene, som gjerne fremstilles som ekstra spesielle på grunn av forbindelsen.¹²¹

Som følge av at *Geografi* er et geografisk verk med innslag av historie blir ikke slaget ved Thermopylene behandlet like detaljert som i et historisk verk. Det blir heller referert til der det er relevant, slik som i forbindelse med en gjennomgang av regionen Lokris, der Thermopylene ligger. Her forteller Strabon at Leonidas og hans menn kjempet mot perserne, og gir et kort sammendrag av hva som skjedde: den store perserhæren krysset fjellene ved hjelp av stier og *hugget ned* (*κατέκομαν*) Leonidas og hans menn.¹²² Han forteller også at det fortsatt er minnesmerker ved Thermopylene for å hylle de falne: man kan fortsatt se deres *polyandron* (*πολύανδριον*), som var deres gravsted, i tillegg til andre minnesmerker:

¹¹⁷ Dueck 2000: 85.

¹¹⁸ Str. 1.1.1.

¹¹⁹ Str. 1.1.17.

¹²⁰ Hdt. 7.213.1.

¹²¹ Bridges 2015: 178, 180.

¹²² Str. 9.4.16.

καὶ νῦν τὸ πολυάνδριον ἐκείνων ἔστι καὶ στήλαι καὶ ἡ θρυλουμένη ἐπιγραφή τῆ Λακεδαιμονίων
στήλῃ, οὕτως ἔχουσα:

ὦ ξέν', ἀπάγγελον Λακεδαιμονίους, ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις. (Str. 9.4.16.)

Og nå er det en gravplass for dem og minnesmerker og den ofte gjentatte inskripsjonen på lakedaimonernes minnesmerke som er slik: O fremmede, gi bud til lakedaimonerne at vi ligger her trofaste mot deres lover.

Utdraget gir oss ingen ny informasjon om Leonidas eller slaget, men vi lærer at det fortsatt er en gravplass for spartanerne ved Thermopylene i Strabons tid. Det er imidlertid vanskelig å vite om han så det med egne øyne.

Leonidas blir igjen nevnt i forbindelse med en gjennomgang av regionen Aitolia. Her presenterer Strabon det mytiske folkeslaget kuretene,¹²³ og tar blant annet opp etymologien til navnet kuret. Han forteller at kuretene kan ha fått sitt navn fordi de brukte kvinneklær som *jenter* (*κόραι*) gjorde, og viser til andre eksempler der menn har gjort lignende. Han peker da på det velkjente faktum at Leonidas og hans menn *fikset seg på håret* (*κτενιζομένους*) før de møtte perserne ved Thermopylene:

(...) καὶ τοὺς περὶ Λεωνίδα κτενιζομένους, ὅτ' ἐξήεσαν εἰς τὴν μάχην, καταφρονηθῆναι λέγουσιν
ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἐν δὲ τῇ μάχῃ θαυμασθῆναι. (Str. 10.3.8.)

(...) og mennene rundt Leonidas fikset seg på håret da de skulle dra i kamp, og det sies at de ble sett ned på av perserne, men i kamp beundret av dem.

Dette kjenner vi igjen fra Herodots beretning fordi Xerxes' speider kommer med samme informasjon og Herodot har benyttet seg av samme verb i samme form.¹²⁴ Her bruker Strabon Leonidas som et sammenligningsverktøy og er ikke hovedfokuset som tidligere. Det er likevel verdt å merke seg at Strabon henviser til *Leonidas og hans menn* (*οἱ περὶ Λεωνίδα*), og ikke spartanerne, noe som peker på at Strabon kjenner til dette fra beretninger om slaget ved Thermopylene og ikke som noe spartanerne som folkeslag er kjent for å gjøre. Likhetene med Herodots versjon gjør det sannsynlig at han har basert sin kunnskap på Herodots verk.

Leonidas' funksjon i Strabons verk er i hovedsak som et eksempel, og det er forventet at man kjenner til hvem Leonidas er og hva han symboliserer. Det er likevel interessant at Strabon

¹²³ Kuretene var et folkeslag i gresk mytologi som deltar i den kaledonske villsvinjakten, som introduseres i Hom. *Il.* 9.529. Ifølge Dionysios fra Halikarnassos (*Ant. Rom.* 1.17.3.) var kurete et gammelt navn for aitolerne.

¹²⁴ Hdt. 7.208.3.

henviser til Leonidas ved tre forskjellige anledninger, noe som peker på at Leonidas er en skikkelse Strabon er kjent med og beundrer.

Plutarkh: *Om Herodots ondskap*

Plutarkh (ca. 45-125 evt.) var en gresk historiker, biograf og filosof fra Khaironeia i Boiotia. Han reiste til Egypt, underviste i Roma og var prest i Delfi de siste 30 årene av sitt liv. Vi har bevart veldig mange av hans verk, som inkluderer både retoriske og moralfilosofiske verk. Det verket han er kanskje mest kjent for er hans *Parallele liv* (*Βίοι Παράλληλοι*), som består av 50 ulike biografier av en gresk og en romersk historisk skikkelse som sammenlignes. 78 av hans andre tekster som tar opp tema som filosofi, religion og naturvitenskap finnes i samlinga *Ἠθικά* (*Moralske skrifter*).¹²⁵

Leonidas nevnes i flere av Plutarkhs tekster, men som regel er det i bisetninger eller for å karakterisere en annen skikkelse.¹²⁶ Han har imidlertid skrevet en lengre tekst der han kommer inn på slaget ved Thermopylene. Dette er essayet *Om Herodots ondskap* (*Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας*) der Plutarkh kritiserer Herodots verk *Historie*. Herodot anklages for ondskap, falskhet og forfalskning av beviser. Ifølge Plutarkh skjuler Herodot sin ondskapsfulle hensikt ved måten han skriver og at man følgelig kan feiltolke fortidens stordåder. Herodots verk var derfor en ærekrenkelse av de greske heltene fra klassisk tid, og Plutarkh setter seg som mål å gi oppreisning til de som har lidd av Herodots fordomsfulle fremstilling.¹²⁷ Dette gjør at teksten først og fremst er et angrep på Herodot, ikke en historisk gjennomgang av slaget.

Slaget tas opp i forbindelse med gjenoppreisninga av thebanernes ære. Plutarkh forteller at Herodots beskyldninger mot thebanerne er *løgnaktige* (*ψευδής*) og preget av *smisking* (*κολακεία*), og at dette viser Herodots *hat* (*μισέω*) for og *strid med* (*διαφέρω*) thebanerne.¹²⁸ Plutarkh ønsker å få bukt med fordømmene mot thebanerne; han mener de fortjener like mye ære for slaget som spartanerne, men at Herodot har nektet dem denne æren:

τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον ἔργον ἀνελεῖν μὴ δυνήθεις ὡς οὐ πραχθὲν αὐτοῖς, αἰτία φαύλη καὶ ὑπονοία διαλυμαινόμενος (...) (Plut. *Mor.* 865 A.)

Men da han ikke klarte å gjøre om på den største og edleste bragd eller late som det ikke hadde skjedd, dro han den i tvil med uhederlig beskyldning og mistanke (...)

¹²⁵ OCD s.v. Plutarch (L.(?) Mestrius Plutarchus); SNL s.v. Plutark. Hentet 5. mai 2018.

¹²⁶ Se Plut. *Vit. Lyc.* 14.4, Plut. *Vit. Them.* 9.1, Plut. *Mor.* 145 F, Plut. *Mor.* 221 D, Plut. *Mor.* 227 E-F, Plut. *Mor.* 231 C, Plut. *Mor.* 240 E.

¹²⁷ Pearson 1965: 2-3.

¹²⁸ Plut. *Mor.* 864 D.

Samtidig som Plutarkh forsøker å gi oppreisning til thebanerne prøver han å rette opp i Herodots fremstilling av Leonidas, som han mener er for negativ og lite sannsynlig. Plutarkh belyser dette i hovedsak ved å vise til forholdet mellom Leonidas og thebanerne som han synes har blitt fremstilt helt feil; ifølge Herodot holder Leonidas thebanerne som gisler og tvinger dem til å kjempe på grekernes side, fordi han frykter at de har persiske sympatier.¹²⁹ Plutarkh på sin side mener at denne fremstillinga er helt absurd og setter seg inn i og analyser Leonidas' tankegang for å belyse dette:

οὐ γὰρ δὴ φρένας εἶχε τοιαύτας ὁ τῶν Σπαρτιατῶν βασιλεὺς καὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμῶν, ὥστε «κατέχειν ἐν ὁμήρων λόγῳ» τοῖς τριακοσίοις τοὺς τετρακοσίους ὄπλ' ἔχοντας καὶ προσκεμμένων ἔμπροσθεν ἤδη καὶ ὀπισθεν ἅμα τῶν πολεμίων. (Plut. *Mor.* 865 C.)

For så ufornuftig var ikke spartanernes konge og grekernes hærfører at han ville holde disse 400 hoplittene som *gisler* blant sine 300, når fienden angrep dem både forfra og bakfra samtidig.

Plutarkh peker på usannsynlighet i Herodots fremstilling av thebanerne. Fokuset på sannsynlighet kommer tydeligst frem der Plutarkh forsøker å gi oppreisning til thebanerne.¹³⁰ Her hevder han at thebanerne kunne rømme og peker på at det er veldig lite fruktbart og direkte *latterlig* (*γέλοιος*) at Leonidas skal holde et ekstra øye med thebanerne og ikke sende dem bort sammen med de andre forbundsfellene, når han på forhånd vet at han skal ofre livet sitt.¹³¹ Han mener at det er *toppen av dumhet* (*ὕπερβολή (...)* *εὐηθείας*) å sende bort forbundsfellene sine og la fiendene sine ta del i æren ved å dø for grekerne,¹³² og at denne fremstillinga gir inntrykk av at Leonidas, som Xerxes, styrer mennene sine med piskan. Dette synes imidlertid Plutarkh er høyst usannsynlig, fordi Leonidas er en god strateg og kriger, og ville aldri oppføre seg slik mot sine likesinnede.¹³³ Følgelig argumenterer Plutarkh for at thebanerne var venner av Leonidas og ble igjen på slagmarka av fri vilje.¹³⁴

Plutarkh reagerer også på at Herodot kaster skygge over Leonidas' *største bragd* (*μεγίστην (...)* *πρᾶξιν*).¹³⁵ I likhet med Diodoros og Trogus forteller Plutarkh at Leonidas og hans menn går til angrep på perserleiren i løpet av natta, med mål om å finne og drepe Xerxes.¹³⁶ Det gjøres et veldig stort poeng ut av nattangrepet hos Plutarkh og han reagerer kraftig på at

¹²⁹ Hdt. 7.205.3, 7.222.

¹³⁰ Marincola 2018: 26.

¹³¹ Plut. *Mor.* 865 C-D; Marincola 2018: 32.

¹³² Plut. *Mor.* 865 E-F; Marincola 2018: 32.

¹³³ Plut. *Mor.* 866 D; Marincola 2018: 34.

¹³⁴ Plut. *Mor.* 865 E-F.

¹³⁵ Plut. *Mor.* 866 A.

¹³⁶ Plut. *Mor.* 866 A-B.

angrepet ikke er del av Herodots beretning. Plutarkh synes ikke Leonidas får den æren han fortjener når han har ofret seg på et så sensasjonelt vis, og prøver å rette opp i minnet av Leonidas.

Plutarkh forteller videre at han har planer om å skrive et eget verk om Leonidas kalt *Leonidas' liv* (*Λεωνίδου βίος*). Verket skulle ta for seg alle bragdene og ordspråkene til Leonidas som Herodot ikke hadde inkludert, og her inkluderer Plutarkh en smakebit på det han skulle ta med i verket. Han forteller først at spartanerne holdt begravelsesriter før de dro til Thermopylene,¹³⁷ som gir inntrykk av at Leonidas visste at han skulle ofre seg og at oppofrelsen var et bevisst valg. Plutarkh legger også til noen av ordspråkene han tar for seg senere i sitt verk *Spartanske ordspråk* (*Αποφθέγματα Λακωνικά*).¹³⁸ Plutarkh gir på denne måten inntrykk av at de tidligere kildene er mangelfulle og at vi har gått glipp av viktig informasjon om Leonidas, men Plutarkh skal gjøre opp for dette i *Leonidas' liv*. Vi vet dessverre ikke om dette verket noen gang ble skrevet, men dersom Plutarkh førte det i pennen har det ikke blitt bevart.¹³⁹

Ettersom *Om Herodots ondskap* først og fremst er et angrep på Herodot og ikke en historisk gjennomgang, vil det si at det er mye Plutarkh ikke kommenterer. Det er ikke interessant hvor stor styrkene er eller hvordan kampene foregår. Det viktigste for ham er forholdet mellom Leonidas og thebanerne, og nattangrepet. Vi ser likevel at Plutarkh følger tradisjonen med orakelspådommen dersom vi konsulterer et annet verk: i biografien over den thebanske generalen Pelopidas fortelles det at Pelopidas får beskjed i drømme om å ofre en jomfru med rødblondt hår for å seire over fiendene sine.¹⁴⁰ I den forbindelse henvises det til at Leonidas ofret seg for grekerne som følge av et orakelsvar.¹⁴¹ Det er vanskelig å si med sikkerhet om Plutarkh har tatt denne informasjonen fra Herodot, eller om orakelspådommen er inkludert i en annen tidligere kilde. Hammond har foreslått at også Plutarkh kan ha fått sin informasjon fra samme originalkilde som Diodoros og Trogus.¹⁴² Dersom han har rett i at alle tre benyttet seg av en felles originalkilde er det påfallende at Diodoros som eneste av dem ikke har inkludert orakelet.

Det er likevel Plutarkhs fokus på nattangrepet vi må bite oss merke i fordi Plutarkh mener at Herodot utelot bragden med vilje. Plutarkh mener at Herodot ikke tilskriver Leonidas den spektakulære døden han fortjener, og angriper ham på grunn av hans ondskap. Det er

¹³⁷ Plut. *Mor.* 866 B.

¹³⁸ Plut. *Mor.* 866 B-C.

¹³⁹ Plut. *Mor.* 866 B; Cartledge 2006: 172.

¹⁴⁰ Plut. *Vit. Pel.* 21.1.

¹⁴¹ Plut. *Vit. Pel.* 21.3.

¹⁴² Hammond 1996: 1-20.

imidlertid mer sannsynlig at forskjellen mellom Herodot og Plutarkh viser til en utvikling i tradisjonen heller enn Herodots ondskap.

Plutarkh: *Spartanske ordspråk*

Plutarkh har viet en hel passasje til Leonidas i verket *Spartanske utsagn* (*Ἀποφθέγματα λακωνικά*). Verket er en samling av ordspråk tillagt spartanere og er strukturert alfabetisk etter de ulike spartanerne. Ytringene viser hvordan man fremstilte Leonidas på Plutarkhs tid og illustrerer de moralske kvalitetene ved Leonidas og spartanerne. De fleste ytringene finner vi kun hos Plutarkh, men til gjengjeld dukker de opp i mange av hans verk.¹⁴³ På grunn av dette er det tenkelig at samlinga var Plutarkhs notater som skulle inkorporeres i senere tekster.¹⁴⁴

I noen av ordspråkene kan vi se en forbindelse med de historiske kildene. Vi kan for eksempel se en klar forbindelse til Diodoros som forteller at Leonidas må forsvare hvorfor han tar med seg så få menn til Thermopylene.¹⁴⁵ Plutarkh, i likhet med Diodoros, forteller at Leonidas synes han tar med seg nok menn og at han ikke ønsker å ofre flere menn enn nødvendig ettersom han tar dem med seg i døden.¹⁴⁶

I et annet utsagn henvender Xerxes seg direkte til Leonidas og tilbyr ham enevelde over de greske områdene dersom han går over til Xerxes' side. Diodoros forteller også at Leonidas har en samtale med Xerxes, men dette er første kilde for tilbudet. Plutarkh legger vekt på Xerxes' hovmod ved at han lar Xerxes sammenligne seg selv med gudene, noe som settes opp mot Leonidas' lojalitet til Sparta; Leonidas svarer at han heller vil *dø for Hellas* (*ὕπερ τῆς Ἑλλάδος θάνατος*) enn å akseptere Xerxes' tilbud.¹⁴⁷

Plutarkh forteller videre at Xerxes ber Leonidas om å overlevere sine våpen og at Leonidas svarer: *Kom og ta [dem]!* (*μολὼν λάβε*).¹⁴⁸ Vi finner lignende ordlyd hos Diodoros,¹⁴⁹ men det står ikke sentralt i de andre kildene. Det er imidlertid denne angrepsoppfordringa som har blitt hentet ut i den moderne ordspråk-tradisjonen, og er veldig beskrivende for vårt bilde av ham i dag som en fryktløs og modig kriger.

Plutarkh har også inkludert et ordspråk som vi finner lignende av i tidligere kilder, men forfatterne tilskriver dialogen til ulike menn. Plutarkh oppgir ikke hvem den første taleren er, men han tilskriver svaret til Leonidas:

¹⁴³ Se også Plut. *Vit. Lyc.* 20.1, Plut. *Mor.* 240 E, Plut. *Mor.* 866 B-C.

¹⁴⁴ Babbitt 1931: 240-241.

¹⁴⁵ Diod. Sic. 11.4.3-4.

¹⁴⁶ Plut. *Mor.* 225 A-C. Se også Plut. *Mor.* 866 B.

¹⁴⁷ Plut. *Mor.* 225 C.

¹⁴⁸ Plut. *Mor.* 225 D.

¹⁴⁹ Diod. Sic. 11.5.5.

Λέγοντος δέ τινος, «ἀπὸ τῶν ὀϊστευμάτων τῶν βαρβάρων οὐδὲ τὸν ἥλιον ἰδεῖν ἔστιν,» «οὐκοῦν,» ἔφη, «χάριεν, εἰ ὑπὸ σκιᾷ αὐτοῖς μαχεσόμεθα.» (Plut. *Mor.* 225 B.)

Da noen sa: «På grunn av barbarentes piler vil det være umulig å se solen,» sa han, «Det blir sannelig fint hvis vi skal ha skygge når vi kjemper mot dem.»

Første gang ytringa, heretter kalt *skygge-ordspråket*, dukker opp er hos Herodot som forteller at det er en samtale mellom en ikke navngitt mann fra Trakhis og spartaneren Dienekes.¹⁵⁰ Den romerske statsmannen Cicero (106-43 fvt.) forteller at samtalen er mellom en perser som skryter av de persiske styrkene, og en ikke navngitt spartaner.¹⁵¹ Den romerske forfatteren Valerius Maximus (1. århundre evt.) forteller også at svaret kommer fra en ikke navngitt spartaner.¹⁵² Den romerske statsmannen Frontinus (ca. 40-103 evt.) tilskriver som Plutarkh svaret til Leonidas.¹⁵³

Felles for ordspråkene er at de alle presenterer Leonidas som bildet på den spartanske kriger: en fryktløs kriger som er lojal mot og villig til å ofre alt for Sparta. Det legges likevel vekt på at han ikke bare dør for spartanerne, men for grekerne.

Pausanias

Pausanias var en gresk geograf som trolig ble født i Magnesia i Lilleasia.¹⁵⁴ Han ble født rundt 110 evt., og døde senest i 180 evt.¹⁵⁵ Hans verk *Beskrivelse av Hellas* (*Ελλάδος περιηγήσεως*) er det eneste eksempelet på en stor reiselitteratur som har overlevd siden antikken.¹⁵⁶ Den følger hans reiser gjennom store deler av Hellas, og er delt inn i 10 bøker som har fått navn etter områdene han tar for seg.¹⁵⁷ I verket beskriver han byggverk og arkitektur. Det er derfor en viktig kilde for våre dagers arkeologer og en god kilde til gresk arkitektur.

Pausanias blir likevel sett på som en mindre troverdig kilde i dag,¹⁵⁸ og det er usikkert i hvor stor grad han ble lest i antikken.¹⁵⁹ Han hadde tilgang til mange litterære kilder, men ettersom verket inneholder endel feilinformasjon har verket blitt veldig kritisert fordi det gir inntrykk av dårlig kildegransking.¹⁶⁰ Verket inneholder like fullt mye informasjon som ikke

¹⁵⁰ Hdt. 7.226.

¹⁵¹ Cic. *Tusc.* 1.42.101-2.

¹⁵² Val. Max. 3.7.ext.8.

¹⁵³ Frontin. *Str.* 4.5.13.

¹⁵⁴ C. P. Jones 2001: 33.

¹⁵⁵ Bowie 2001: 23.

¹⁵⁶ OCD s.v. Pausanias (3).

¹⁵⁷ OCD s.v. Pausanias (3).

¹⁵⁸ Pretzler 2007: 16, 80.

¹⁵⁹ Pretzler 2007: 27.

¹⁶⁰ Pretzler 2007: 80.

finnes andre steder og må derfor ikke utelukkes som en kilde til det antikke Hellas, spesielt for den hellenistiske perioden.¹⁶¹ Det må imidlertid ikke feies under teppet at Pausanias var tydelig inspirert av Herodots verk, noe vi særlig ser ved at begge vever sammen det mytiske og historiske med en diskusjon av geografi.¹⁶² Det er derfor stor sannsynlighet for at Pausanias har basert sin informasjon om slaget ved Thermopylene på Herodots verk.

Pausanias nevner Leonidas i fem av bøkene sine, men fire av disse har kun kort henvisning til Leonidas og behandler ham ikke i detalj.¹⁶³ Bridges påpeker at Pausanias, som Strabon, fokuserer mye på perserkrigene i verket og at han henviser til de andre sentrale heltene fra perserkrigene flere ganger.¹⁶⁴ Pausanias går mer i dybden på Leonidas i bok 3 som handler om Sparta og omegn. Boken begynner med en historisk tilnærming til området; Pausanias tar først for seg den mytiske opprinnelsen til Lakedaimon og dets folk før han kommer inn på opprinnelsen til Agiad-slekta. Her hører vi om Leonidas' fødsel og vi får forklart hvordan det har seg at han blir konge til tross for sin plass i arverekka.¹⁶⁵ Pausanias er dermed den eneste forfatteren bortsett fra Herodot som presenterer Leonidas' bakgrunn, men ettersom Pausanias' fortelling samsvarer fullstendig med Herodots, får vi ikke ny viten her.

Etter presentasjonen av Leonidas og hans familie går Pausanias over til å snakke om slaget ved Thermopylene. Han inkluderer ikke forberedelsene til slaget, kamphandlingene eller andre detaljer som hvem som kjemper på spartanernes side eller orakelspådommen. Vi hører heller ingenting om hvem som utløser den avgjørende kampen, eller når og hvor kampen står. Informasjonen Pausanias gir oss om selve slaget er at Leonidas blir sveket av en mann fra Trakhis som fører perserne over fjellet via en sti, slik at de omringer Leonidas og klarer å trenge gjennom til de greske områdene.¹⁶⁶ Dette peker på at Pausanias ikke kun har brukt Herodot som kilde til slaget, ettersom Herodot hevder at Efiates var fra Melis.

I likhet med Herodot og i motsetning til tidligere kilder fremstiller Pausanias Xerxes på en mer positiv måte: Xerxes blir presentert som en verdig motstander, men han møter mye motstand fra Leonidas og hans menn.¹⁶⁷ Pausanias følger likevel tradisjonen som begynte med Diodoros, der han hevder at Leonidas kunne slått Xerxes; hadde det ikke vært for at Leonidas ble sveket ville Leonidas vunnet og Xerxes hadde aldri kommet seg inn i de greske områdene.¹⁶⁸

¹⁶¹ Pretzler 2007: 80.

¹⁶² Bowie 2001: 25.

¹⁶³ Se Paus. 1.13.5, 7.6.3, 8.52.2 og 10.20.1.

¹⁶⁴ Bridges 2015: 179.

¹⁶⁵ Paus. 3.3.9-3.4.7.

¹⁶⁶ Paus. 3.4.8.

¹⁶⁷ Paus. 3.4.8.

¹⁶⁸ Paus. 3.4.8.

Pausanias fremstiller her en hyllest av Leonidas. Han sammenligner ham med den mytiske helten Akhillevs og Miltiades, helten fra slaget ved Marathon. Ifølge Pausanias er Leonidas' bragd enda mer enestående enn deres, og hevder at alle tidligere og fremtidige bragder, både mytiske og historiske, aldri vil kunne måle seg mot Leonidas' bragd:

γεγόνασι μὲν δὴ πόλεμοι καὶ Ἑλλήνων πολλοὶ καὶ ἐς ἀλλήλους βαρβάρων, εὐαρίθμητοι δὲ ὅποσους ἀνδρὸς ἐνὸς μάλιστα ἀρετῆ προήγαγεν ἐς πλεον δόξης, ὡς Ἀχιλλεύς τε τὸν πρὸς Ἴλιῳ πόλεμον καὶ Μιλτιάδης τὸ Μαραθῶνι ἔργον. ἀλλὰ γὰρ τὸ Λεωνίδου κατόρθωμα ὑπερεβάλετο ἐμοὶ δοκεῖν τὰ τε ἀνὰ χρόνον συμβάντα καὶ τὰ ἔτι πρότερον. (Paus. 3.4.7.)

Selv om grekerne og også barbarene mange ganger har ført krig seg imellom, er det få som er blitt løftet mer frem i ære av én manns tapperhet, slik både Akhillevs gjorde ved Troja og Miltiades i bragden ved Marathon. Men Leonidas' suksess overgår, etter min mening, både senere og tidligere bragder opp gjennom tidene.

Etter den historiske presentasjonen av Lakonia begynner Pausanias på en geografisk presentasjon av Sparta. Han viser til ulike byggverk han møter på veien og kommenterer det som er av interesse, ofte fortsatt synlige monumenter fra perserkrigene.¹⁶⁹ Her peker han ut en grav som hyller to av de spartanske heltene fra slaget ved Thermopylene som gjorde seg spesielt bemerket i kampen, men han gjør det klart at Leonidas utmerket seg enda mer enn disse:

Λακεδαιμονίων δὲ τῶν ἐς Θερμοπύλας στρατευσαμένων λόγου μάλιστα ἀξίως μαχέσασθαι μετὰ γε αὐτὸν δοκοῦσι Λεωνίδα. (Paus. 3.12.9.)

Men blant lakedaimonerne som kjempet ved Thermopylene, anser de at disse mennene utmerket seg mest i kamp, bortsett fra Leonidas selv.

Herodot mente også at disse to hadde briljert spesielt i slaget,¹⁷⁰ foruten spartaneren Dienekes.¹⁷¹ Pausanias peker deretter ut Leonidas' og nevøen Pausanias' grav. I den forbindelse forteller han at det fortsatt blir holdt årlige taler og konkurranser i Sparta til ære for de falne, der det kun er tillatt for spartanerne å delta.¹⁷² Dette er første kilde som gir denne opplysningen. Pausanias' verk er også første kilde til at Leonidas' levninger blir brakt tilbake til Sparta etter slaget; Pausanias mener at de blir fraktet fra Thermopylene 40 år etter slaget.¹⁷³

¹⁶⁹ Bridges 2015: 179.

¹⁷⁰ Hdt. 7.227.

¹⁷¹ Hdt. 7.226.

¹⁷² Paus. 3.14.1.

¹⁷³ Paus. 3.14.1.

I bok 8 som omhandler Arkadia blir Leonidas nevnt i forbindelse med en presentasjon av Hellas' tidligere helter. Her forteller Pausanias at Themistokles og Leonidas sammen sørger for endelig gresk seier.¹⁷⁴ Pausanias er dermed ikke enig med Herodot om at athenerne egenhendig sørger for seieren over perserne.

Pausanias' fremstilling av Leonidas og slaget ved Thermopylene er et storslått *enkomion* som hevder at Leonidas' bragd er det ypperste av det ypperste. Det legges vekt på at Leonidas kunne sørget for gresk seier selv om han møtte en verdig motstander i Xerxes. Til tross for at Pausanias baserer mye av sin kunnskap på Herodot presenterer han ny informasjon i form av geografiske bemerkninger, gjerne knyttet til rester fra perserkrigene: vi får for første gang høre at Leonidas og slaget ved Thermopylene fortsatt blir feiret av lokalbefolkningen og at Leonidas' levninger angivelig har kommet tilbake til Sparta.

Konklusjon

Det er en klar utvikling av Leonidas-skikkelsen fra Herodot til Pausanias, og vi ser at aspekter ved skikkelsen Leonidas både blir tillagt og videreført. Felles for de historiske kildene er at skikkelsen blir fremstilt veldig positivt i alle tidsperiodene. Gjennom hele perioden er det tydelig at forfatterne ser opp til Leonidas og beundrer bragden hans. Han tillegges dyder som lojalitet, inspirasjonskraft og tapperhet, og fremstilles som den ideelle kriger. Her ser vi at fokuset endres fra Herodot til Diodoros som setter søkelyset på Leonidas. Den største hyllesten av Leonidas finner vi imidlertid i enden av perioden hos Pausanias som setter Leonidas' bragd høyere enn andre mytiske og historiske bragder.

Det er også mulig å gjenkjenne noen gjennomgående motiver: møtet med overmakten, at Leonidas går velvillig i døden og Leonidas som den edle taper. Leonidas symboliserer møtet med overmakten hos Herodot, Diodoros og hos Pausanias, i tillegg til at det kommer til dels frem hos Trogus og Strabon. Selv om Plutarkh ikke fokuserer på det ser vi at motivet videreføres gjennom hele perioden. Det vektlegges også at Leonidas ofrer seg bevisst, noe som kommer enda tydeligere frem som motiv. Leonidas' frivillige oppofrelse kan spores i alle tidsepokene og kommer frem hos Herodot, Diodoros, Trogus og Plutarkh. Det motivet som tydeligst videreføres fra Herodot til Pausanias er den edle taperen. Det kommer ikke så tydelig frem hos Strabon, men i de andre kildene ser vi et klart bilde av den seirende taper. Leonidas' død blir fremstilt som noe berømmelig og forherliget, og slaget er ikke et nederlag, men en seier i et tap.

¹⁷⁴ Paus. 8.52.2.

Vi kan også trekke frem minnet som et motiv. Minnet kommer bare uttrykkelig frem hos Diodoros, men Strabon og Pausanias viser at Leonidas fortsatt huskes i keisertiden på bakgrunn av minnesmerkene for ham og de falne spartanerne. Plutarkh fokuserer heller ikke på at Leonidas skal minnes, men han ønsker å fremme det riktige minnet og rette på det gale.

Det virker imidlertid som om Leonidas blir tillagt nye bragder etter hvert som tiden går. Det mest åpenbare tillegget er nattangrepet som vi finner første gang hos Diodoros i overgangen fra senrepublikk til keisertid. På grunn av denne bragden kan vi skille kildene fra hverandre: kildene uten nattangrepet som er Herodot, Strabon og Pausanias, og kildene med nattangrepet som er Diodoros, Trogus og Plutarkh. Nattangrepet gjør Leonidas' død enda mer spektakulær, og man kan tenke seg at endringen fra at Leonidas dør som en forsvarer hos Herodot til å dø som angriper hos Diodoros er et grep nettopp for å gjøre døden enda mer positiv.

Med Diodoros starter også tradisjonen med å hevde at Leonidas kunne ha drept Xerxes og vunnet krigen, noe som blir videreført hos Pausanias i keisertiden. Herodot kommer ikke inn på dette og er mer opptatt av at athenerne er den avgjørende faktoren for seieren over perserne. Leonidas er ikke så viktig for Herodot som er mer opptatt av detaljene rundt slaget. Utviklinga etter klassisk tid er imidlertid at Leonidas er seierherren, og for Diodoros er slaget ved Thermopylene helt avgjørende for den endelige seieren. Trogus på sin side hevder at spartanerne ikke ble beseiret, men det er hos Plutarkh at nattangrepet blir særlig viktig. Det er mer grunn til å tro at denne versjonen av det avgjørende slaget blir tillagt Leonidas etter Herodots tid enn at han utelot det av ondskap, men Plutarkh tolker det på en annen måte. Det virker som om han ikke har begrep om at det er utvikling i tradisjonen, og angriper Herodot for å ikke tilskrive Leonidas den spektakulære døden Plutarkh mener han fortjener. Plutarkhs polemikk kan derfor sees som en refleksjon av at Leonidas-tradisjonen har utviklet seg.

Videre blir Leonidas tillagt forskjellige ytringer som vi ikke finner nevnt av Herodot. Diodoros' fremstilling av slaget ved Thermopylene, som på mange måter er en eneste lang *enkomion* av Leonidas og hans bragd, fokuserer mye mer på Leonidas enn Herodot gjør. Dette ser vi blant annet av Diodoros' gjengivelse av hva Leonidas skal ha sagt. Det faktum at middag-ordspråket har dukket opp flere ganger i kildene peker på at ytringa utviklet seg til å bli en velkjent tradisjon fra Diodoros' tid og utover i keisertiden. Det er likevel hos Plutarkh fokuset på Leonidas' ytringer er størst, og de *nye* ytringene antyder at Leonidas-tradisjonen har utviklet seg og fått nye aspekter. Ordspråkene peker også på en stadfestet tradisjon på Plutarkhs tid for hvordan man fremstiller Leonidas, der Leonidas først og fremst portretteres som kriger, ikke konge.

Hos Plutarkh ser vi også et direkte brudd med tradisjonen fra Herodot: skyggeordspråket går fra å bli tilskrevet Dienekes i klassisk tid, til en ikke navngitt spartaner og til slutt til Leonidas i keisertiden. Dette viser en tendens i utviklinga av fremstillinga av Leonidas der detaljene rundt Leonidas blir vasket bort og han blir samlepunktet for all informasjon om slaget ved Thermopylene. Det har ikke så mye å si hvordan ting faktisk skjedde, så lenge man forstår betydningen av en henvisning til Leonidas.

Fra Strabon og Pausanias lærer vi at Leonidas er en velkjent person i keisertiden og at det er forventet at man kjenner til bragden hans og hva den symboliserer. Vi får også informasjon om at det finnes graver og minnesmerker for Leonidas og de falne spartanerne flere hundre år etter hans død. Det, i tillegg til deres spesielle fokus på perserkrigene, peker på at Leonidas og perserkrigene fortsetter å spille en viktig rolle for spartanerne selv flere hundre år etter slaget ved Thermopylene fant sted.

Strabon benytter likevel Leonidas i hovedsak som et eksempel og tilfører ikke tradisjonen noe nytt annet enn at han følger Herodot og tilbyr geografisk kunnskap. Pausanias' fremstilling er den mest storslåtte av alle de historiske kildene, men han tilfører heller ikke mye nytt til tradisjonen. Når det er sagt kan Pausanias' versjon av slaget ved Thermopylene sees som skjæringspunktet mellom de historiske kildene ettersom beretninga har likhetstrekk med både Herodots og Diodoros' skildringer.

Det er imidlertid forunderlig at Trogus' informasjon om Leonidas' familieforhold skiller seg fra andre kilder. Man kan spekulere i om disse feilopplysningene skyldes dårlig transkribering fra Justinus' side, men det er også en mulighet for at dette er et annet tegn på at Leonidas har blitt en samlende figur for slaget ved Thermopylene og at det ikke lengre er så viktig at informasjonen om ham stemmer.

Det som kommer klart frem av de historiske kildene er at kildene bygger på hverandre og det er en tydelig utvikling av fremstillinga av Leonidas. Leonidas tillegges nye bragder og ytringer, og vi ser at Leonidas gradvis blir en samlende figur for det som skjedde i slaget ved Thermopylene. I neste kapittel vil jeg analysere de skjønnlitterære kildene og undersøke hvorvidt vi kan spore en tilsvarende utvikling i disse kildene.

3: Leonidas i den skjønnlitterære tradisjonen

Innledning

Er det mulig å se en tilsvarende utvikling i de skjønnlitterære kildene som vi har sett i de historiske kildene? Kapitlet har som formål å undersøke om det er grunnlag for å hevde dette ved å analysere utviklinga av hvordan de skjønnlitterære kildene fremstiller Leonidas fra Simonides til Origenes. Jeg vil se på i hvilken tekstlig sammenheng Leonidas dukker opp, og hvilke aspekter som blir videreført og hvilke som blir tillagt gjennom perioden.

Kapitlet følger den samme strukturen som tidligere ved at jeg deler inn kildene i tidsepoker. Under klassisk tid tar jeg for meg Simonides, Aristofanes og Pseudo-Demosthenes. Under hellenistisk og republikansk tid tar jeg for meg Cato den eldre, Polyb og Cicero. Den siste kategorien er keisertidslitteraturen som er perioden med høyest frekvens av henvisninger til Leonidas. Mitt kildeutvalg for perioden er Khariton, Valerius Maximus, tre epigramforfattere samlet i *Den greske antologi*, Florus, Lukian, Ailianos, Filostratos og Origenes. På grunn av det store kildematerialet og for å gjøre analysen mest mulig oversiktlig, har jeg valgt å oppsummere funnene mine etter hver tidsperiode og presentere en samlende konklusjon på slutten av kapitlet.

Klassisk tid

Simonides¹

Simonides (ca. 556-467 fvt.), en gresk lyriker fra øya Keos, er vår tidligste kilde til Leonidas. Han bodde i Athen, Thessalia og Sicilia der han ble betalt av rike patroner for å komponere dikt til dem.² Ettersom han fikk bestillinger fra andre bystater enn kun Sparta og av rike og mektige bystater,³ peker dette på at Simonides var en velkjent lyriker på tiden da perserkrigene foregikk. Han skrev i flere ulike sjangre; blant disse kan nevnes seiersoder, klagesanger, dityramber, korpoesi og elegier. Det er likevel epigrammene, inskripsjoner på graver eller monument, som i hovedsak har blitt bevart. Han skrev flere slike for å minnes de falne etter de ulike slagene.⁴ Epigrammene ble samlet i *Den palatinske antologi*, et middelaldermanuskript bestående av greske dikt og epigram som ble skrevet av ulike forfattere. Antologien ble opprinnelig samlet

¹ Denys L. Page lister opp 95 epigram som har blitt tilskrevet Simonides i sin bok *Further Greek Epigrams* (1981), og jeg følger nummereringa han har satt opp der.

² D. A. Campbell 1991: 12-13.

³ Hutchinson 2001: 286-288.

⁴ OCD s.v. Simonides; D. A. Campbell 1991: 519.

av den ellers ukjente Konstantin Kefalas på 900-tallet fvt.,⁵ men den bysantinske munken Maximus Planudes omstrukturerte og forkortet samlinga, og ga ut sin egen versjon i 1301. Man trodde *Planudes' antologi* var en fullstendig kolleksjon til 1606, da Kefalas' samling ble oppdaget. I dag ligger Kefalas' og Planudes' antologier til grunn for den moderne samlinga kjent som *Den greske antologi*.⁶ Omtrent 95 av epigrammene som har blitt inkludert i antologien er blitt tilskrevet Simonides, men ettersom slike innskrifter på Simonides' tid ikke bar navnet til forfatteren er det vanskelig for oss å vite med sikkerhet hvem den faktiske forfatteren var.⁷ Det viktige i denne forbindelse er imidlertid at tradisjonen oppfattet Simonides som forfatter av disse epigrammene.

Fem av epigrammene som har blitt tilskrevet Simonides handler om slaget ved Thermopylene.⁸ Ett av dem (VI) er en hyllest av spåmannen Megistias, en venn av Simonides som ikke forlot Leonidas' side til tross for at han hadde forutsett utfallet av slaget.⁹ Dette finner vi sitert hos Herodot og i *Den palatinske antologi*.¹⁰ Herodot siterer også to andre epigram: XXII a forteller at 4000 menn fra Peloponnes hadde kjempet mot 3 millioner,¹¹ og XXII b er en hyllest av spartanerne som ligger begravet ved Thermopylene:

ὦ ξείν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι. (Simon. XXII b; Hdt. 7.228.2.)

O fremmede, gi bud til lakedaimonerne at her ligger vi trofaste mot deres lover.

Spesielt epigram XXII b har blitt mye sitert i senere tid, kanskje mest kjent hos den romerske statsmannen Cicero som oversatte det til latin.¹² Ettersom Simonides' epigram stadig blir henvist til i forbindelse med gjennomganger av slaget ved Thermopylene peker det på at Simonides har dannet grunnlaget for fremstillinga av slaget og de falne. Senere forfattere kan derfor ha dannet sitt bilde av Leonidas på bakgrunn av Simonides' fremstilling av ham.

Herodot forteller at det ble satt opp en steinløve til minne om Leonidas ved inngangen til Thermopylene.¹³ Et epigram (LXXXIII a-b) bestående av to versepar henviser til denne løva, men det er usikkert hvorvidt Simonides er forfatteren av begge. *Planudes' antologi* tilskriver

⁵ OCD s.v. Cephalas, Constantinus.

⁶ Livingstone & Nisbet 2010: 11-13; Tueller 2014: xvii-xviii.

⁷ D. A. Campbell 1991: 519.

⁸ Simon. VI-VII, XXII a og b, og LXXXIII. VIII og IX kan også referere til Thermopylene, men ifølge Page (1981: 197-200) er det mer sannsynlig at det henviser til slaget ved Plataiai.

⁹ Hdt. 7.219.1, 221, 228.3.

¹⁰ Simon. VI, XXII; Hdt. 7.228.3-4.

¹¹ Simon. XXII a; Hdt. 7.228.1.

¹² Cic. *Tusc.* 1.42.101.

¹³ Hdt. 7.225.2.

begge verseparene til Simonides, mens *Den palatinske antologi* tilskriver verseparene til henholdsvis Simonides (LXXXIII a) og den greske forfatteren Kallimakhos (LXXXIII b).¹⁴ Denys L. Page påpeker at det er en mulighet for at epigrammet er en hellenistisk komposisjon.¹⁵ Uansett legger forfatteren ord i munnen på løva, som forteller at han vokter grava til den mektigste av alle menn:

- a) θηρῶν μὲν κάρτιστος ἐγώ, θνατῶν δ' ὄν ἐγὼ νῦν
φρουρῶ τῶδε τάφῳ λάϊνος ἐμβεβαώς.
b) ἀλλ' εἰ μὴ θυμόν γε Λέων ἐμόν ὡς ὄνομ' εἶχεν,
οὐκ ἂν ἐγὼ τύμβῳ τῶδ' ἐπέθηκα πόδα. (Simon. LXXXIII a-b.)

- a) Jeg er den mektigste av alle villdyr, og mektigst av alle menn var han som jeg nå vokter, her jeg står i stein over hans grav.
b) Men hvis ikke Løva hadde hatt min natur som han hadde mitt navn, ville jeg ikke satt mine føtter på denne graven.

Verseparene passer godt sammen, men det første verset er ikke betinget av det andre. Det andre verset kan imidlertid ikke stå alene, fordi det begynner med ordet *ἀλλά* (*men*).¹⁶ På grunn av dette og den tematiske likheten har jeg satt verseparene sammen. Verseparene og epigrammet i sin helhet skaper en allusjon til Leonidas, og i Simonides' samtid ville det ikke være nødvendig å navngi hvem løva voktet; *Leon* (*Λέων*) er en del av Leonidas' navn, som betyr *etterkommer av Leon*, eller *etterkommer av løva*. Det var ikke uvanlig for spartanske konger å ha *løve* i navnet,¹⁷ som eksempelvis Leonidas' bestefar Leon, Leonidas' medregent Leotykidas, og den senere Agiad-kongen Leonidas II.

Løvefiguren alluderer også til Herakles, den mytiske stamfaren til det spartanske kongehuset som drepte den nemeiske løve.¹⁸ Forbindelsen til Herakles bidrar til en mytologisering av Leonidas og bragden. Ved å antyde en forbindelse mellom Leonidas på den ene siden, og Herakles og løver på den andre blir Leonidas tilskrevet en vill natur, og ved å dele løvas natur har Leonidas opptrådt så verdig at løva vokter grava hans. Dette forsterkes ved at adjektivet som blir brukt for å beskrive Leonidas og løva er *κάρτιστος* (*mektigst*).¹⁹ Løva og Leonidas sidestilles dermed og settes opp mot hverandre som de mektigste av sin art.

¹⁴ Page 1981: 298.

¹⁵ Page 1981: 298-299.

¹⁶ Page 1981: 298-299.

¹⁷ Cartledge 2003: 131, 257.

¹⁸ OCD s.v. Heracles.

¹⁹ Simon. LXXXIII a.

Epigram VII hyller Leonidas og de andre falne etter deres møte med perserne, der forfatteren fokuserer på at spartanerne sto standhaftig i møtet med en sikker død og døde ærefullt.²⁰ Selv om epigrammet har blitt tilskrevet Simonides i *Den greske antologi* er det stor enighet i moderne forskning om at epigrammet ikke ble skrevet av ham, men er et hellenistisk dikt.²¹ Det viser likevel en tradisjon for å fremstille Leonidas' død som noe positivt og ærefullt.

Simonides har også blitt tilskrevet en hymne (531) som hyller de falne ved Thermopylene. Denne finner vi sitert hos Diodoros av Sicilia.²² Det er usikkert til hvilken anledning hymnen ble diktet,²³ men ettersom Diodoros sier *I denne sier han (...)* (ἐν ᾧ λέγει) virker det som om han ikke siterer hele hymnen.²⁴ Hymnen forteller at man ikke skal sørge over de falne, fordi de har vunnet ære for sin bragd. Alle de falne hylles samlet, men Leonidas blir utpekt som den som står som bevis for heltedåden:

τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων
 εὐκλειῆς μὲν ἂ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
 βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόνων δὲ μνᾶστις, ὁ δ' οἴκτος ἔπαινος·
 ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον εὐρῶς
 οὔθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρῶσει χρόνος.
 ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὅδε σηκὸς οἰκέταν εὐδοξίαν
 Ἑλλάδος εἴλετο· μαρτυρεῖ δὲ καὶ Λεωνίδαας,
 Σπάρτας βασιλεύς, ἀρετᾶς μέγαν λελοιπῶς
 κόσμον ἀέναόν τε κλέος. (Simon. 531; Diod. Sic. 11.11.6.)

Skjebnen som rammet de falne ved Thermopylene er et ærefullt ettermæle, vakkert er deres lodd, deres grav et alter; de skal minnes, ikke sørges over, de skal lovprises, ikke ynkes. Et slikt likklede skal hverken forrånelse eller den altetende tiden forderve. Disse edle menns gravplass har valgt Hellas' gode rykte som sin beboer. Den som vitner om dette er Leonidas, konge av Sparta, som etterlot seg et tapperhetssmykke og en evig berømmelse.

Mens epigram XXII b forteller at spartanerne som en gruppe avventer ordre i døden, blir det konsentrert rundt Leonidas her, og han blir som en talsmann for de falne spartanerne. Til tross for at hymnen handler om begravelse og inkluderer flere negative begrep (*πότμος* – lodd, *τάφος* – grav, *γός* – sørge over, *οἴκτος* – ynkes, *ἐντάφιος* – likklede, *εὐρῶς* – forrånelse, *ἀμαυρῶ* – forderve, *σηκὸς* – gravplass) får alt en positiv verdi. Det negative blir snudd på hodet og settes

²⁰ Simon. VII.

²¹ Molyneux 1992: 181; D. A. Campbell 1991: 527n. 1 (VII); Page 1981: 196-197.

²² Simon. 531; Diod. Sic. 11.11.6.

²³ Se Molyneux 1992: 185-187 og Podlecki 1968: 258-62 for en diskusjon om dette.

²⁴ Podlecki 1968: 261; Steiner 1999: 383n. 1.

opp mot positive begrep (*εὐκλεῆς* – ærefull, *καλὸς* – vakker, *βωμὸς* – alter, *μνηστis* – minnes, *ἔπαινος* – lovprise, *ἀγαθός* – edel, *εὐδοζία* – godt rykte, *ἀρετή* – dygd, *κλέος* – berømmelse). I tillegg har ordet *τύχη* (*skjebne*) både en positiv (*hell, den gode skjebne*) og negativ (*uhell, den onde skjebne*) konnotasjon. Hymnen går dermed fra å være en klagesang til å bli en hyllesttale; graven blir et alter, som gir det et religiøst innslag, skjebnen er ærefull, de skal huskes til evig tid og ikke engang tidens tann skal få viske ut spartanernes oppofrelse.

Her ser vi at et tydelig motiv i hymnen er det evige minnet om de falnes oppofrelse. Deborah Steiner argumenterer for at epigrammet er et forsøk på å gi de døde evig liv. Hun hevder at Simonides har skrevet en muntlig lovtale som skulle erstatte de fysiske minnesmerkene som vær og vind til slutt ville ødelegge.²⁵ Det vil si at de falne får evig liv på grunn av Simonides' hyllest, noe vi kan se av at de positive begrepene seirer over de negative som i stor grad peker på forgjengelighet. Vi står igjen med positive ord som peker på evig liv og berømmelse, og på den måten er diktet en seier over døden. Leonidas lever også videre i hymnen som vitne og blir udødeliggjort.

Aristofanes

En annen klassisk forfatter som henviser til Leonidas er den greske komedieforfatteren Aristofanes (ca. 460/450-386 fvt.). Aristofanes var fra Athen og skrev innenfor sjangeren kjent som *gammel komedie*.²⁶ Flere av stykkene hans var samfunnskritiske og parodierte kjente menn som eksempelvis filosofen Sokrates i stykket *Skylene* (*Νεφέλαι*). 11 av stykkene hans har blitt bevart i sin helhet, mens vi har fragmenter og allusjoner i andre verk til flere av de resterende stykkene. Selv om vi har mye bevart av ham vet vi veldig lite om Aristofanes som person.²⁷

Komedien *Lysistrata* (*Λυσιστράτη*) blir oppført i 411 fvt.,²⁸ en tid når Athen er på defensiven mot Sparta under Peloponneskrigen.²⁹ Stykket handler om hvordan den athenske kvinnen Lysistrata samler en kvinnefront fra hele det greske området for å skape fred mellom hovedmotstanderne Sparta og Athen.³⁰ Konene til de kjempende mennene nekter mennene sine samleie dersom de ikke slutter fred med hverandre. Etter hvert som mennene blir mer og mer desperate, går de med på en fredsavtale.

Mot slutten av stykket skal freden inngås, og da påkaller den spartanske delegasjonen *Minnet* (*Μνημόνα*) for å minne om da spartanerne og athenerne kjempet sammen mot

²⁵ Steiner 1999: 386-388.

²⁶ OCD s.v. comedy (Greek), Old.

²⁷ OCD s.v. Aristophanes (1).

²⁸ OCD s.v. Aristophanes (1).

²⁹ SNL s.v. Peloponneskrigen. Hentet 5. mai 2018.

³⁰ Henderson 1987: xxv-xxvi.

perserne.³¹ Det er en veldig sentral del av gresk tankegang at man skal huskes, og det er derfor viktig å bevare personen i minnet. Dette er veldig tydelig hos Simonides, men hos Aristofanes dukker *Minnet* opp som en egen person. Gudinnen Artemis blir også påkalt for å sørge for at Sparta og Athen fortsetter å stå samlet.³² Delegasjonen starter med å hylle athenerne for deres innsats ved Artemision, før han forteller at spartanerne ble ledet av Leonidas og sammenligner dem med villsvin:

ὄρμαόν τῷ κυρσανίῳ,
 Μναμόνα, τὰν τεὰν
 Μῶάν, ἅτις οἶδεν ἅμῃ τῷ Ἀσαναί-
 ῳς, ὅκα τοὶ μὲν ἐπ' Ἀρταμιτίῳ
 πρόκροον σιεῖκελοι
 ποττὰ κᾶλα,
 τῷς Μήδῳς τ' ἐνίκων·
 ἅμῃ δ' αὖ Λεωνίδας
 ἄγεν ἄπερ τῷς κάπρωι
 σάγοντας, οἰῶ, τὸν ὀδόντα· πολὺς δ'
 ἅμφι τὰς γέννας ἀφρὸς ἄνσεεν,
 πολὺς δ' ἅμᾳ καττῶν σκελῶν ἴετο. (Ar. *Lys.* 1248-1259.)

Send din egen Muse til denne spirrevippen, Mnemosyne, hun som kjenner oss og athenerne, at de i fordums dager ved Artemision vant som guder over medernes store styrker, mens Leonidas ledet oss som om vi var villsvin med skjærende støttenner. Mye fråde strømmet på begge sider av kjeven, og rant nedover til beina.

Det første vi må gripe tak i er at Aristofanes skriver i ulike dialekter, der spartanerne snakker dorisk. Det er altså ikke den samme *edle* dialekten til athenerne, noe som gjør at dette kan oppfattes parodisk. Dessuten starter den spartanske delegasjonen med å hylle athenerne for sin innsats, før de sier at spartanerne blir ledet av Leonidas som *villsvin* (*κάπροι*). Den spartanske delegasjonen forteller at athenerne angriper perserne *som guder* (*σιεῖκελοι*).³³ Ifølge Jeffrey Henderson er dette en vanlig spartansk måte å beskrive ekstraordinære bragder.³⁴ Ettersom Aristofanes sammenligner athenerne med guder og spartanerne med villsvin, er én mulig tolkning at Aristofanes gjør narr av spartanerne: de blir fremstilt som gale menn med fråde i munnen som løper for livet fra perserne. Fremstillinga kan på bakgrunn av dette være motsatt av Simonides'

³¹ Ar. *Lys.* 1248-1261.

³² Ar. *Lys.* 1262-1265.

³³ Ar. *Lys.* 1251. Jeg er takknemlig for at Robert Emil Berge gjorde meg oppmerksom på at *σιεῖκελοι* er lakonisk og har omtrent samme betydning som *θεοεικελος* (*guddommelig*).

³⁴ Henderson 1987: 212.

portrettering: mens Simonides sammenligner Leonidas med en majestetisk løve sammenligner Aristofanes Leonidas med et villsvin. Sammenligninga kan derfor være en parodi på en homerisk *simile* (*sammenligning*). Det finnes flere sammenligninger med villsvin og beskrivelser av villsvinjakt i Homers *Iliaden* og *Odysseen*,³⁵ der det er typisk for villsvin å skjære tenner.³⁶

Det er likevel presedens for å sammenligne helter med villsvin i episk diktning, som vi ser i diktet *Skjoldet* (*Ασπίς*) som ble tilskrevet Hesiod i antikken.³⁷ Her sammenlignes Herakles med et villsvin der det sies at *fråde drypper fra munnen mens den skjærer tenner* (*ἀφρὸς (...) περὶ στόμα μαστιχόωντι λείβεται*).³⁸ I tillegg sammenligner Homer Akhillevs med en løve i *Iliaden*, der det sies at *det oppstår fråde rundt tennene* (*περὶ (...) ἀφρὸς ὀδόντας γίγνεται*).³⁹ Henderson hevder at både denne sammenligninga og sammenligninga mellom spartanerne og villsvin er utelukkende positive; ifølge ham symboliserer det villskap og heroisk motstand selv ved tap.⁴⁰ På grunn av dette og ettersom det ikke var uvanlig å sammenligne helter med villsvin, er en annen mulig tolkning at sammenligninga med villsvin er ment positivt.

Henderson argumenterer også for at *Lysistrata* er politisk rettet og at det appellerer til en panhellenisk enhet mellom de greske bystatene.⁴¹ Jeg sier meg imidlertid enig med Henry Westlake som hevder at stykket handler om ønsket om fred, men at fred ikke er realistisk.⁴² I den forbindelse er det viktig å huske på trekk ved komediesjangeren: det er vanlig med overdrivelser og å fremstille verden som opp-ned og urealistisk. Tanken på en kvinne med makt er dessuten absurd. På bakgrunn av dette er det sannsynlig at Aristofanes' formål er å overdrive *Lysistrata* og vise hvor usannsynlig fred mellom Athen og Sparta vil være i samtiden.⁴³ Jeg tolker det slik at *Lysistrata* viser det fleipende forholdet mellom spartanerne og athenerne, noe som understrekes ved å tillegge spartanerne en annen dialekt enn athenerne. Aristofanes bruker dermed anledningen til å latterliggjøre athenernes fiender i samtiden, spartanerne. Selv om allusjonene til den episke tradisjonen kan gi inntrykk av at spartanerne blir hyllet for sin standhaftighet, mener jeg at det ikke er det virkelige budskapet.

³⁵ Hom. *Il.* 4.253-54, 8.338-42, 9.538-46, 11.292-95, 12.41-48, 17.20-23, 17.281-87, 17.725-29; Hom. *Od.* 14.23-28, 19.439-54.

³⁶ Se for eksempel Hom. *Il.* 11.414-419 og 13.470-475.

³⁷ OCD s.v. Hesiod.

³⁸ Hes. [Sc.] 389-390.

³⁹ Hom. *Il.* 20.168-189.

⁴⁰ Henderson 1987: 212.

⁴¹ Henderson 2000: 254. Se også Henderson 1987: xix, xxv.

⁴² Westlake 1980: 38-54. Se også Sommerstein 1973: xx-xxi.

⁴³ Konstan 1995: 56-57; Ruffell 2014: 206; Hughes 2011: 203.

Pseudo-Demosthenes

En athensk rettstale som tidligere har blitt tilskrevet Demosthenes (ca. 394-343 fvt.), viser også at Leonidas er en velkjent skikkelse i det klassiske Athen. I talen anklager Apollodoros av Akarnai, som enkelte mener er den egentlige forfatteren av talen,⁴⁴ og svogeren Theomnestos den frigjorte kvinnen Neaira for et ulovlig samboerskap med den athenske borgeren Stefanos. Neaira anklages også for å ha påberopt seg athensk borgerskap uten å ha krav på dette. Anklagerne ønsker å hevne seg på Stefanos for uretten han har gjort mot dem tidligere, og ber om at Neaira skal selges som slave og at Stefanos skal få en bot.⁴⁵

I talen ønsker Apollodoros å vise hvorfor man opprinnelig tildelte borgerskap til lojale venner av Athen.⁴⁶ For å stadfeste hvem som fortjener borgerskap viser Apollodoros til at plataierne støttet Leonidas ved Thermopylene og ofret seg sammen med spartanerne:

πάλλιν δὲ Ξέρξου ἰόντος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, Θηβαίων μηδισάντων, οὐκ ἐτόλμησαν ἀποστήναι τῆς ὑμετέρας φιλίας, ἀλλὰ μόνοι τῶν ἄλλων Βοιωτῶν οἱ μὲν ἡμίσεις αὐτῶν μετὰ Λακεδαιμονίων καὶ Λεωνίδου ἐν Θερμοπύλαις παραταξάμενοι τῷ βαρβάρῳ ἐπιόντι συναπώλοντο (Ps.-Dem. 59.95.)

Og igjen, da Xerxes gikk mot Hellas og thebanerne gikk over til medernes side, nektet plataierne å gå tilbake på deres allianse med oss, men uten støtte fra noen andre av boioterne stilte halvparten av dem seg opp på Thermopylene mot de fremadstormende barbarene, sammen med lakedaimonerne og Leonidas, og døde med dem.

Hensikten er ikke å hylle Leonidas, men å poengtere at plataierne er lojale venner av Athen. Leonidas og slaget ved Thermopylene er bare nevnt kort, og hverken lakedaimonerne eller Leonidas blir beskrevet med noen adjektiv.

Klassisk tid sett under ett

Passasjene viser at de bevarte skjønnlitterære kildene som omtaler Leonidas i klassisk tid er veldig forskjellige fra hverandre og har ulik agenda. Simonides' epigram og hymne har som formål å hylle Leonidas og spartanerne for sin innsats ved Thermopylene. Gjennom Simonides' tekster legemliggjør Leonidas de positive karaktertrekkene som de falne spartanerne representerer: de er standhaftige, modige og står fast i møtet med overmakten. Leonidas' død fremstilles som positiv og ærefull, og det vektlegges at Leonidas' bragd skal minnes for evig. Leonidas fremmes dermed som et symbol på den som seirer i nederlag. Ved å trekke en parallell mellom Leonidas til løver og Herakles får dessuten bragden en mytisk dimensjon.

⁴⁴ Trevett 1990: 407.

⁴⁵ Ps.-Dem. 59.1; Trevett 1990: 407; Murray 1939: 347.

⁴⁶ Ps.-Dem. 59.93; Trevett 1990: 408.

Her ser vi en forskjell mellom Simonides og de athenske forfatterne. Henvisninga til Leonidas spiller ikke en stor rolle hverken hos Aristofanes eller hos Pseudo-Demosthenes. Aristofanes nevner Leonidas for å presisere slaget det dreier seg om, men han er ikke av videre interesse. Hos Pseudo-Demosthenes har allusjonen til slaget ved Thermopylene en juridisk funksjon. Vi finner heller ikke mange paralleller til Simonides' fremstilling av Leonidas; når Leonidas først nevnes fremheves hverken hans bragder eller dyder som hos Simonides, og han fremstilles ikke som den edle taper. Det eneste motivet som kan spores videre er minnet som både Aristofanes og Simonides er opptatte av. Det er dermed ikke en klar forbindelse mellom de bevarte skjønnlitterære kildene i klassisk tid, men hverken Aristofanes eller Pseudo-Demosthenes har interesse av Leonidas i sine tekster.

Utdragene vitner dermed om at Leonidas ikke er særlig viktig for athenerne i klassisk tid, men de viser også at Leonidas og perserkrigene er velkjente tema i det klassisk Athen. Man forventer at publikum vet hvem Leonidas er og hva han symboliserer, ellers måtte man ha gjort rede for det. Det viser at Leonidas er en figur man kan trekke frem når man ønsker å gi inntrykk av samhold som vi ser hos Aristofanes: han blir relevant når man skal vise at Sparta og Athen kan stå sammen og slutte fred, selv om det ikke er noe realisme i det. Det er viktig å presisere at det gjelder spartanerne samlet, ikke bare Leonidas, men det er tydelig at Leonidas allerede her oppfattes som et symbol på gresk enhet, til tross for at utdraget er ment parodisk. Leonidas er dermed en figur man kan trekke frem ved anledning, men det er ikke grunnlag for å hevde at han er en sentral skikkelse i perioden.

Hellenistisk og republikansk tid

Cato den eldre

Marcus Porcius Cato (234-149 fvt.) var en romersk statsmann, taler og historiker som ble født i Tusculum. Han deltok i Den andre punerkrig mot Hannibal, ble konsul i 195 fvt., og feiret triumf året etter fordi han hadde slått ned et stort opprør i Spania. Han spilte også en viktig rolle i seieren mot Antiokhos 3., kongen av Selevkideriket,⁴⁷ i et nytt slag ved Thermopylene som sto i 191 fvt. Antiokhos 3. var inspirert av Leonidas' bragd og søkte å lykkes der Leonidas hadde feilet i å holde passet.⁴⁸ Catos kjennskap til Leonidas kan skyldes hans egen kamp samme sted der han kan ha kommet over ulike minnesmerker for Leonidas.

Historien har fremstilt Cato som en asketisk og sparsommelig mann, som var sterkt imot alt gresk, men tekstene hans viser at han hadde god kjennskap til gresk og gresk litteratur. Han

⁴⁷ OCD s.v. Antiochus (3) III.

⁴⁸ App. Syr. 18.

er også kjent for sine mange taler, og vi har bevart fragmenter av 80 av dem. Det eneste verket etter ham som er fullstendig bevart i dag, er *De agri cultura* (Om jordbruk).⁴⁹

Noe som er nytt med Cato er at han som første romer skrev historiske verk på latin og ikke på gresk slik hans forgjengere gjorde. Verket *Origines* (Opprinnelser) ble påbegynt i 168 fvt. og tok for seg Romas historie fra byens grunnleggelse opp til Catos egen tid. Verket var opprinnelig delt inn i 7 bøker, men dessverre er ingen av disse bevart i dag.⁵⁰ Vi finner imidlertid utdrag fra og henvisninger til verket i andre antikke kilder.

Den romerske forfatteren Aulus Gellius' (ca. 125-180 evt.) verk *Noctes Atticae* (Attiske netter) er en kilde til Cato.⁵¹ Her siterer Gellius en passasje fra *Origines* som nevner Leonidas, der han hevder at han siterer Catos ord *verbatim*.⁵² Dette er dermed vår første bevarte romerske kilde som nevner Leonidas, selv om vi ikke har originalteksten.

Gellius informerer om at passasjen handler om Quintus Caedicius, en romersk militærtribun, som ifølge Cato ikke har fått den hyllesten han fortjener. Vi finner imidlertid ikke dette navnet i andre kilder, og Michael von Albrecht påpeker at Cato ikke hadde for vane å navngi romerne, men oppga deres offisielle tittel.⁵³ Gellius fortsetter med det som skal være Catos egne ord, og forteller at kartagerne marsjerer mot romerne i en ikke nærmere bestemt trefning på Sicilia under Den første punerkrigen (264-241 fvt.), der Caedicius innser at romerne vil bli omringet og drept.⁵⁴ For å forhindre dette møter han kartagerne med 400 av sine menn, slik at resten av romerhæren kan unnsnippe. Alle mennene blir drept, men Caedicius overlever til tross for store skader.⁵⁵ For å understreke at Caedicius burde blitt hyllet for sin bragd, sammenligner Cato ham med Leonidas, som har fått et godt ettermæle og blitt beæret med utallige minnesmerker:

Leonides Laco,⁵⁶ qui simile apud Thermopylas fecit, propter eius virtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam praecipuam claritudinis inclitissimae decoravere monumentis: signis, statuis, elogiis, historiis aliisque rebus gratissimum id eius factum habuere; at tribuno militum parva laus pro factis relicta, qui idem fecerat atque rem servaverat. (Gell. *NA*, 3.7.19.)

Lakedaimoneren Leonidas, som utførte lignende ved Thermopylene – på grunn av hans dyder hedret hele Hellas hans særskilte ære og anseelse med minnesmerker av den mest utmerkede

⁴⁹ OCD s.v. Porcius Cato (1), Marcus.

⁵⁰ OCD s.v. Porcius Cato (1), Marcus.

⁵¹ OCD s.v. Gellius, Aulus.

⁵² Gell, *NA*, 3.7.18-19.

⁵³ Albrecht 2012: 34.

⁵⁴ Gell. *NA*, 3.7.5-6.

⁵⁵ Gell, *NA*, 3.7.16-19.

⁵⁶ Briscoe 2010: 158 peker på at setninga har en løsrevet nominativ, og at *Leonides Laco* derfor viser tilbake til *eius*.

hedersbevisning; de viste sin takknemlighet for gjerningen hans ved bilder, statuer, inskripsjoner, historier og på andre måter; men lite berømmelse ble etterlatt for militærtribunen for sin bragd, han som hadde gjort lignende og også reddet en hær.

Passasjen fremmer et veldig positivt bilde av Leonidas med mange positivt ladede ord (*virtus* – *tapperhet*, *gloria* – *ære*, *gratia* – *takknemlighet*, *claritudo* – *ry/prakt*, *inclutus* – *utmerket*, *decorare* – *å hedre*). Av dette er det klart at Cato beundret Leonidas, men det er viktig å huske at Leonidas ikke er hovedfokuset i utdraget. Leonidas er et eksempel Cato har benyttet seg av for å fremme Caedicius. Cato synes det er urettferdig at Caedicius ikke har fått et så ærefullt rykte som Leonidas. Han ønsker å gi oppreisning til Caedicius som etterlignet Leonidas' bragd og derfor fortjente like mye hyllest som ham. Omtalen av Leonidas er dermed et verktøy for å sette fokus på Caedicius og fungerer som et argument mot urett.

Polyb

Polyb (ca. 200-118 fvt.) var en gresk historiker som kom fra Megalopolis i Arkadia. Han er den greske historikeren vi har mest overlevert materiale fra i hellenistisk tid. Flere av hans mindre verk har gått tapt, men vi har bevart en del av verket *Historie (Ἱστορία)*, som opprinnelig besto av 40 bøker. I dag er bok 1-5 bevart i sin helhet, i tillegg til at vi har bevart et *epitome*, av bok 1-18. Vi har også små utdrag og sitater fra de fleste av de resterende bøkene. Målet med verket var å fortelle om romernes vei til herredømmet, fordi Polyb var veldig imponert over hva romerne hadde klart å få til på få år.⁵⁷ Han ble imidlertid selv offer for romernes ekspansjon etter tredje makedonske krig (171-167 fvt.), da han ble sendt til Roma for å bli holdt som gissel fra 167-150 fvt.⁵⁸

Under den første makedonske krigen (215-205 fvt.) mellom romerne og makedonerne, sendte romerne ut en delegasjon til ulike greske bystater for å søke allierte. I 210 fvt. ble en slik delegasjon sendt til Sparta,⁵⁹ og det oppsto diskusjoner om hvem spartanerne skulle alliere seg med. I bok 9 har Polyb fremstilt denne uenigheten ved å gjenfortelle argumentene fra hver fraksjon i form av to taler. Ifølge Frank W. Walbank er det stor sannsynlighet for at Polyb har forsøkt å fremstille talene så realistisk som mulig.⁶⁰ Den første taleren er Khlaineas fra Aitolia som mener at spartanerne bør alliere seg med romerne, og bruker eksempler fra fortiden for å belyse poenget.⁶¹ Lykiskos representerer det makedonske alternativet og argumenterer for at

⁵⁷ OCD s.v. Polybius (1); Polyb, 1.1.5.

⁵⁸ Walbank 2002: 56.

⁵⁹ Bridges 2015: 177; Walbank 2002: 95.

⁶⁰ Walbank 2002: 95-96.

⁶¹ Polyb, 9.7.28-31.

aitolerne ikke ønsker spartanernes beste. Han påpeker at Sparta har en lang historie med å kjempe mot barbarer og at de ikke burde alliere seg med romerne nå, som i denne konteksten kan sees som barbarer.⁶² Han hevder at spartanerne tidligere har gjort feil ved å ikke alliere seg med makedonerne,⁶³ og ber spartanerne om å *huske* (*μνησθέντας*) hvem deres forfedre var.⁶⁴ På bakgrunn av dette oppfordrer Lykiskos spartanerne til å gjenta Leonidas' handlinger i møtet med overmakten:

τίνος πάλιν ἐθελοντήν καὶ προδήλως ἐξορμῶν ἀποθανομένους τοὺς περὶ Λεωνίδην; ἄρ' οὐχ ἵνα δόξωσι μὴ μόνον <ὑπὲρ> τῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλευθερίας προκινδυνεύειν; (Polyb. 9.7.38.3-5.)

Hvorfor dro Leonidas og hans menn til krig frivillig og vel vitende om at de skulle dø? Var det ikke slik at de skulle vise at de risikerte sitt liv ikke kun av hensyn til sin egen frihet, men også for de andre grekernes frihet?

Walbank påpeker at Lykiskos' tale er dobbelt så lang som Khlaineas' tale, og at det viser at Polyb støtter Lykiskos' syn.⁶⁵ Polybs fødeby Megalopolis var makedonskvennlig i Polybs samtid, og det kommer frem av verket at Polyb gjennomgående støtter den makedonske kongen Filip II.⁶⁶ Walbank bemerker videre at romerne i Polybs samtid blir ansett som *fremmed*, mens makedonerne blir sett på som gresk.⁶⁷ Man får dermed en følelse av at det er Polybs mening som kommer frem via Lykiskos. Det er mulig at Lykiskos' tale er et litterært grep for å fremme Polybs egne meninger, men det er også tenkelig at Polyb har gjenfortalt Lykiskos' tale og er enig med ham. Uansett situasjon gir Polyb Lykiskos' appell mer fokus ved å vie mer plass til hans tale og ved å plassere den til slutt. Dette var dessuten et vanlig grep i antikke kilder og har presedens andre steder hos Polyb.⁶⁸

Med dette i bakhodet får man også følelsen av at romerne blir tildelt samme rollen her som perserne ble under perserkrigene. Det er en gjennomgående sammenligning i Polybs verk som begynner sin oppsummering av de viktigste hendelsene i gresk historie med Xerxes' greske invasjonforsøk.⁶⁹ Polyb hevder at dette var den *største frykt* (*μέγιστον (...) φόβον*) noensinne for grekerne.⁷⁰ Ved å la Lykiskos vise tilbake til slaget spartanernes forfedre utkjempet mot

⁶² Walbank 2002: 98.

⁶³ Polyb, 9.7.32-40.

⁶⁴ Polyb, 9.7.39.6.

⁶⁵ Walbank 2002: 96.

⁶⁶ Walbank 2002: 92, 96, 219-220.

⁶⁷ Walbank 2002: 98.

⁶⁸ Walbank 2002: 96n. 35.

⁶⁹ Bridges 2015: 176.

⁷⁰ Polyb, 38.2.1; Bridges 2015: 176.

perserne, påpekes behovet for å vise tilbake til det samlede greske og likhetene mellom persisk og romersk ekspansjon.⁷¹

Det er derfor tydelig av passasjen at Polyb, via Lykiskos, viderefører en tradisjon som opphøyer Leonidas' død og bragd. Leonidas og hans menn vet hva de går til, men de viker ikke unna og det har gitt dem et ærefullt ettermæle. Døden er beundringsverdig, og det vektlegges at Leonidas gikk frivillig i døden.

Cicero

Marcus Tullius Cicero var en romersk politiker, advokat, filosof, konsul og forfatter, som ble født 3. januar 106 fvt. Han ble beordret drept av statsmannen Markus Antonius og døde 7. desember 43 fvt. Han bodde størstedelen av sitt liv i Roma, men tilbrakte også tid i Athen, Rhodos, Sicilia, Makedonia og Kilikia, ofte i forbindelse med politiske embeter. Cicero er den romerske forfatteren vi vet mest om, blant annet på bakgrunn av bevarte personlige brev. Han publiserte mange forskjellige verk, inkludert taler, brev og flere bøker som han skrev på både gresk og latin, der han tok opp tema som retorikk, moralfilosofi og statsvitenskapelige teorier.⁷²

I juni 45 fvt. publiserte han *Om det høyeste mål for godt og ondt (De finibus bonorum et malorum)*, som er et moralfilosofisk verk dedisert til Marcus Junius Brutus,⁷³ én av konspiratørene bak attentatet mot Julius Caesar i 44 fvt.⁷⁴ Det er delt inn i tre dialoger fordelt over fem bøker, som tar for seg grunnleggende spørsmål om moralfilosofi.⁷⁵ Dialogene gransker de tre rådende etiske systemene på den tiden, henholdsvis epikurisme (bok 1-2), stoisisme (bok 3-4) og akademisk filosofi (bok 5).⁷⁶

I bok 1 presenteres epikurismen, men i bok 2 blir epikurismen tilbakevist med argumenter fra stoisismen. Det er i hovedsak Cicero som snakker, men L. Manlius Torquatus og C. Valerius Tririus deltar også.⁷⁷ Her tar Cicero særlig opp hva Epikur mente om *nyttelse (voluptas)* og *smerte (dolor)*, og diskuterer hvorfor Epikur tar feil i sin lære. I løpet av diskusjonen foretar Cicero en digresjon der han gjenforteller Epikurs siste ord. Epikur skrev et brev til sin etterfølger Hermarkhos,⁷⁸ som Cicero siterer fra. Her kommer det frem at Epikur lå for døden med smerter i blæra og i tarmene.⁷⁹ Det er sannsynlig at han døde av en

⁷¹ Bridges 2015: 177.

⁷² OCD s.v. Tullius Cicero (1), Marcus.

⁷³ Cic, *Fin*, 1.1.

⁷⁴ OCD s.v. Iunius Brutus (2), Marcus.

⁷⁵ Annas 2001: ix.

⁷⁶ Rackham 1914: xi, xv-xvii.

⁷⁷ Rackham 1914: xvi.

⁷⁸ OCD s.v. Hermarchus.

⁷⁹ Cic. *Fin*, 2.30.96.

urinveissykdom som nyrestein.⁸⁰ Etter å ha lest Epikurs egen fremstilling av sin siste tid forteller Cicero at han får inntrykk av at Epikurs død var på likt nivå med Epameinondas', en thebansk feltherre som falt i et slag mot spartanerne i 362 fvt.,⁸¹ og Leonidas' død:

Non ego iam Epaminondae, non Leonidae mortem huius morti antepono; (...) Leonidas autem, rex Lacedaemoniorum se in Thermopylis trecentosque eos quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Praeclaras mortes sunt imperatoriae; philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. Refert tamen quomodo (Cic. *Fin.*, 2.30.97.)

Når jeg leser dette setter jeg ikke Epameinondas' eller Leonidas' død høyere enn Epikurs død. (...) Leonidas, lakedaimonernes konge, og de 300 som han hadde ledet ut fra Sparta, møtte fienden ved Thermopylene, da han måtte velge mellom vanærende flukt eller ærefull død. Utmerkede dødsfall tilhører generaler. Men filosofer dør ofte i sine senger. Likevel har det betydning hvordan de dør.

Epikur har brukt brevet for å fremheve sin egen filosofi, men Cicero er ikke enig med ham. Ut fra Epikurs fremstilling virker det som om Epikurs død er likestilt med de greske heltenes død, men Cicero synes ikke dette blir en riktig sammenligning. Ifølge Cicero døde ikke Epikur en beundringsverdig død, og måten Epameinondas og Leonidas døde på var klart mer *ærefullt* (*gloriosa*). Min tolkning er derfor at analogien til Epameinondas og Leonidas er ment som en ironisk sammenligning. Cicero var en kjent kritiker av epikurismen,⁸² og han motsier Epikurs lære både før og etter digresjonen.⁸³ Cicero gir dessuten ikke uttrykk for at Leonidas' og Epameinondas' død var uverdige. Dette kommer blant annet frem når begge blir nevnt ved en tidligere anledning i samme bok,⁸⁴ i forbindelse med at Cicero nevner dem som eksempler på menn som ga sitt liv for *fedrelandets* (*res publica*) skyld.⁸⁵ De nevnes også kort som eksempler på grekere som har dødd ærefullt i Ciceros filosofiske verk *Samtaler i Tusculum* (*Tusculanae disputationes*) som også ble skrevet i 45 fvt.⁸⁶ Dette peker på at Cicero så opp til Leonidas' og Epameinondas' død, og at deres hyllest ikke er ment ironisk.

Hellenistisk og republikansk tid sett under ett

De bevarte skjønnlitterære kildene som omtaler Leonidas i hellenistisk og republikansk tid vektlegger at Leonidas døde en ærefull død. Det kommer også frem at Leonidas' bragd førte

⁸⁰ Bitsori & Galanakis 2004: 467-468.

⁸¹ OCD s.v. Epaminondas.

⁸² Warren 2004: 162. Dette kan vi eksempelvis se i Cic. *Fin.* 5.26.73.

⁸³ Se eksempelvis Cic. *Fin.* 2.31.101 der Cicero hevder at Epikur ikke fulgte sin egen lære i praksis.

⁸⁴ Cic. *Fin.* 2.19.62.

⁸⁵ Cic. *Fin.* 2.19.60.

⁸⁶ Cic. *Tusc.* 1.49.116; King 1927: xi.

med seg et godt ettermæle, og burde beundres og etterstrebtes. Kildene viser dermed at det er en etablert tradisjon for å opphøye Leonidas' bragd og død i perioden.

Leonidas har imidlertid ulik funksjon i kildene fra perioden. Cato henviser til Leonidas for å påpeke urettferdig behandling av Quintus Caedicius. Polyb lar Lykiskos bruke Leonidas som et samlende symbol på gresk identitet og enhet under trussel fra romersk ekspansjon. Leonidas' funksjon i teksten er dermed som inspirasjon for å gjenta hans ærefulle bragd. Cicero på sin side bruker Leonidas både som noe å etterligne og som et ironisk sammenligningsverktøy. Med dette rakker Cicero ned på Epikur. Ved å stadig bruke Leonidas som eksempel på en som har dødd en ærefull død viser Cicero at Leonidas' død har blitt en måte å måle hvor ærefull en persons død er.

Det er likevel et skille mellom Polyb på den ene siden og Cato og Cicero på den andre. Vi kan kun trekke klare paralleller fra Simonides til Polyb som viderefører noen av motivene som blir fremmet allerede av Simonides. For det første gjelder det det evige minnet; Polyb understreker viktigheten av å minnes Leonidas' oppofrelse, men det ikke er et fremtredende motiv hos Cato og Cicero. De er ikke opptatte av minnet ettersom Leonidas ikke er hovedfokuset i deres tekster og siden han spiller en klarere rolle som et sammenligningsverktøy. Videre ser vi at Polyb viderefører motivet med at Leonidas og spartanerne sto fast i møtet med overmakten, noe som ikke vektlegges i de andre kildene. Polyb fremstiller dessuten Leonidas som den edle taper ved å vektlegge at han gikk velvillig i døden. Det er imidlertid første gang Leonidas' frivillige død understrekes i de skjønnlitterære kildene, men som vi allerede har sett i kapittel 2 dukker motivet første gang opp i klassisk tid hos Herodot.⁸⁷

Alt i alt viser likevel de bevarte skjønnlitterære kildene i perioden at Leonidas er en velkjent skikkelse. Forfatterne gjør ikke rede for hvem Leonidas var, noe som viser at Leonidas er såpass sagnomsust at det er uproblematisk å bruke ham som et eksempel. Det er dermed forventet at man kjenner til hvem han er og hva han symboliserer. Ciceros gjentatte henvisninger til Leonidas underbygger også dette. Ettersom vi har så få bevarte kilder fra hellenistisk og republikansk tid er det likevel vanskelig å vite hvorvidt kildematerialet er representativt for hele perioden. Selv om vi ikke kan se direkte paralleller fra motivene fremmet av Simonides til Cato og Ciceros tekster, er det likevel grunnlag for å hevde at kildene i perioden viderefører tradisjonen fra Simonides: Leonidas døde en ærefull død og det burde inspirere til etterfølgelse.

⁸⁷ Se side 40.

Keisertid

Khariton

Khariton var en gresk romanforfatter fra Afrodiasias i Lilleasia. Vi vet så godt som ingenting om ham, og selv levetiden hans er omdiskutert. Levetiden har blitt satt til alt fra 1. århundre fvt. til 5. århundre evt.⁸⁸ Det virker imidlertid som om det er vanligst å plassere Khariton enten i siste halvdel av 1. århundre fvt. eller i første halvdel av 1. århundre evt.⁸⁹ Jeg har derfor plassert Khariton i begynnelsen av keisertida, heller enn i slutten av senrepublikken.

Verket han er kjent for er en roman på 8 bøker med tittelen *Kallirhoe* (*Περὶ Καλλιρόης*).⁹⁰ George P. Goold hevder at det er mest realistisk å plassere utgivelsen av verket en gang mellom 25 fvt. og 50 evt.⁹¹ Det er en kjærlighetshistorie mellom Kallirhoe og Khaireas hvor handlingen er lagt til Syrakus. Kallirhoe er hovedpersonen og presenteres som verdens vakreste kvinne. Hun blir forelsket i Khaireas, men på grunn av sjalusi sparker han Kallirhoe, og begraver henne i den tro at hun døde av sparket. Kallirhoe var imidlertid ikke død, og hun blir funnet av en pirat og solgt videre som slave. Resten av historien handler om at Kallirhoe og Khaireas forsøker å komme tilbake til hverandre, men mektige menn faller stadig for den vakre Kallirhoe og utsetter gjenforeninga. Til tross for dette ender historien med at de finner sammen, og det blir en lykkelig slutt.⁹²

I bok 7 har Khaireas slått seg sammen med egypterne som gjør opprør mot den persiske kongen, én av Kallirhoes beilere. Khaireas får samlet 300 spartanere og andre peloponnesere og gjør seg klar til å kjempe. I opptakten til slaget henvender Khaireas seg til soldatene sine og sier at de kan seire fordi Leonidas og hans 300 viste at det var mulig å stå opp mot overmakten.⁹³ Han viser også til den spartanske helten Othryades som på midten av 500-tallet fvt. kjempet sammen med 300 spartanere mot 300 argivere om kontroll over Thyreai.⁹⁴ Othryades var den eneste spartaneren som overlevde, men han skammet seg av å ha overlevd og begikk selvmord. Khaireas ber mennene sine om å huske bragdene utført av Leonidas og Othryades, og om å etterligne deres handlinger for å få samme ettermæle:

(...) ἀλλ' ἔν τε τῷ παρόντι σὺν θεοῖς ἔνδοξοι καὶ περιβλεπτοὶ γενήσεσθε καὶ πλουσιώτατοι τῶν συμμάχων, εἷς τε τὸ μέλλον ὄνομα καταλείψετε τῆς ἀρετῆς ἀθάνατον, καὶ πάντες ὑμνήσουσιν, ὡς

⁸⁸ Trzaskoma 2010: xxiii-xxvii.

⁸⁹ Goold 1995: 1-3; Trzaskoma 2010: xxiii-xxvii; OCD s.v. Chariton.

⁹⁰ For en kort diskusjon om tittelen på verket, se Goold 1995: 3-4.

⁹¹ Goold 1995: 2-3.

⁹² OCD s.v. Chariton; Hägg 1980: 18-29.

⁹³ Charit. 7.3.9-10.

⁹⁴ Hdt. 1.82; Paus. 2.38.5; OCD s.v. Cynuria.

τοὺς μετὰ Ὀθρυάδου τριακοσίους ἢ τοὺς μετὰ Λεωνίδου, οὕτως καὶ τοὺς μετὰ Χαίρεου [ἀνευφημήσουσιν].” (Charit. 7.3.11.)

«(...) Men nå, med gudenes hjelp, skal dere bli hedret og beundret, i tillegg bli de rikeste av alle de allierte, og for fremtiden skal dere etterlate dere et udødelig tapperhetsrykte, og alle vil hylle dere; slik de gjorde med Othryades’ eller Leonidas’ 300 menn, slik vil de hylle også Khaireas’ menn.»

Leonidas’ bragd hadde blant annet ført med seg *høy anseelse* (ἔνδοξος) og *beundring* (περίβλεπτος). Khariton vektlegger også *et rykte om udødelig tapperhet* (τὸ (...) ὄνομα (...) τῆς ἀρετῆς ἀθάνατον), og at *alle* (πάντες) hyllet Leonidas. Det er dette Khaireas søker, og man kan se en likhet i Kharitons portrettering av Khaireas og den tradisjonelle fremstillinga av Leonidas: de søker ikke individuell, men felles ære og de er en stor inspirasjonskilde for sine menn. Mennene ivrer etter å komme i gang med kampen, noe som gjenspeiler deres iver i andre kilder som Diodoros og Trogus. Det kommer imidlertid ikke frem at Leonidas tapte eller at han døde; Khariton forteller i stedet at grekerne hadde stått mot Xerxes.⁹⁵

Likhetene mellom Leonidas og Khaireas og mellom slagene som ble utkjempet, indikerer at Khaireas’ slag kan sees som en etterligning av slaget ved Thermopylene: Khaireas samlet spartanere og peloponnesere som Leonidas gjorde, og begge heltene kjempet mot en persisk konge. Dette peker på at Khariton kan ha basert Khaireas på det tradisjonelle bildet av Leonidas. Ettersom Khariton også henviser direkte til Leonidas er det tenkelig at han ønsket at publikum skulle se forbindelsen mellom de to heltene.

Valerius Maximus

Valerius Maximus var en romersk forfatter som levde i 1. århundre evt. Vi vet veldig lite om ham, men ifølge ham selv var han av fattige kår.⁹⁶ Det er likevel sannsynlig at han var av senatorslekt.⁹⁷ Han skrev et verk kalt *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX (Ni bøker om minneverdige handlinger og uttalelser)*,⁹⁸ som er en samling med eksempler på personer som har utmerket seg på bestemte måter. Verket er dedisert til keiser Tiberius som regjerte mellom 14-37 evt.⁹⁹ Den er delt inn i 9 bøker med undertitler som alle tar for seg ulike tema, og henviser til romerske og ikke-romerske, i hovedsak greske, eksempler.¹⁰⁰ Valerius ønsket at verket skulle fungere som et lett tilgjengelig moralsk kompass, og valgte derfor ut få eksempler.

⁹⁵ Charit. 7.3.10.

⁹⁶ Shackleton Bailey 2000: 1.

⁹⁷ Skidmore 1996: 115.

⁹⁸ OCD s.v. Valerius Maximus.

⁹⁹ Shackleton Bailey 2000: 1.

¹⁰⁰ Shackleton Bailey 2000: 1-2.

Til gjengjeld benyttet han seg av en veldig retorisk skrivestil.¹⁰¹ De romerske eksemplene er de viktigste og forekommer omtrent dobbelt så ofte som de greske.¹⁰² Clive Skidmore påpeker at de ikke-romerske anekdotene i hovedsak ble tatt med for underholdning, men at andre ble tatt med for å overbevise.¹⁰³ Valerius selv forteller at noen av de ikke-romerske eksemplene ble tatt med for variasjon.¹⁰⁴

Leonidas blir nevnt ved to forskjellige anledninger i Valerius' verk. Første gang nevnes han kort under temaet *forvarsler* (*De prodigiis*) der han ikke spiller en viktig rolle.¹⁰⁵ Valerius har en lengre diskusjon om Leonidas under temaet *tapperhet* (*De fortitudine*): i forbindelse med en gjennomgang av ikke-romerske eksempler på modige menn viser Valerius til Leonidas som et gresk eksempel. Han forteller at ingenting kan måle seg med Leonidas' bragd, og gir et kort og nærmest mytisk sammendrag av hendelsene. Leonidas blir fremstilt som den ideelle kriger og helt, og settes opp mot den ultimate fiende, Xerxes:

loci Leonidas, nobilis Spartanus, occurrit, cuius proposito opere exitu nihil fortius: nam cum trecentis civibus apud Thermopylas toti Asiae obiectus gravem illum et mari et terrae Xerxen nec hominibus tantum terribilem sed Neptuno quoque compedes et caelo tenebras minitantem, pertinacia virtutis ad ultimam desperationem redegit. ceterum perfidia et scelere incolarum eius regionis [et] loci opportunitate, qua plurimum adiuwabatur, spoliatus, occidere dimicans quam adsignatam sibi a patria stationem deserere maluit, adeoque alacri animo suos ad id proelium quo perituri erant cohortatus est ut diceret 'sic prandete, commilitones, tamquam apud inferos cenaturi.' mors erat denunciata: Lacedaemonii, perinde ac victoria esset promissa, dicto intrepidi paruerunt. (Val. Max. 3.2.ext.3.)

På dette tidspunkt streifer Leonidas, den berømte spartanerne, tankene. Ingenting var modigere enn hans besluttsomhet, handlinger og død. For da han motsatte seg hele Asia med 300 soldater ved Thermopylene, slo han Xerxes, denne plagen til vanns og til lands, som var fryktelig ikke bare for mennesker, men truet til og med Neptun med kjetting og himmelen med skygger, tilbake til den ytterste desperasjon med iherdig tapperhet. Likevel, ved sviket og ondskapen til innbyggerne i området ble han berøvet av fordelene ved stedet som var veldig nyttig. Han foretrakk å dø kjempende enn å forlate sin post som hadde blitt skjenket ham av fedrelandet, og med så ivrig sinn ble mennene oppmuntret til slaget der de skulle svinne hen at han sa: «Spis frokost, medsoldater, siden dere skal spise middag nedenunder.» Døden ble annonsert: lakedaimonerne, som om seier hadde blitt lovet dem, adlød ordene uredde.

¹⁰¹ Skidmore 1996: 31.

¹⁰² OCD s.v. Valerius Maximus.

¹⁰³ Skidmore 1996: 89-90.

¹⁰⁴ Val. Max. 1.6.ext.1.

¹⁰⁵ Val. Max. 1.6.ext.1b.

Passasje 3.2.ext.3 viser at Valerius Maximus er veldig begeistret for Leonidas som blir beskrevet med utelukkende positive ord (*fortius – modigere, pertinacia virtutis – iherdig tapperhet, occidere dimicans – dø kjempende, alacri animo – ivrig sinn*). På grunn av innholdet er min tolkning at dette en anekdote som ifølge Skidmore skal være overbevisende og ikke bare er ment som underholdning. Ingen var modigere enn ham, og oppofrelsen og døden hans burde være eksempler til etterfølgelse. Leonidas er den tapreste man kan tenke seg til og presenteres i det hele tatt som bildet på tapperhet. Her vektlegges Leonidas' lojalitet til *fedrelandet (patria)*, som var så stor at han heller ville dø enn å ikke hedre den. Til tross for at mennene hans visste at de skulle dø, var Leonidas så inspirerende at de ga alt de hadde og møtte skjebnen med et smil. Dette kjenner vi igjen fra Diodoros, Trogus og Khariton.

Valerius har imidlertid overdrevet beskrivelsene av Xerxes og motstanden spartanerne møtte ved Thermopylene. Valerius forteller at Leonidas møtte *hele Asia (toti Asiae)* og har dermed benyttet seg av det litterære virkemiddelet *hyperbol (overdrivelse)*.¹⁰⁶ Leonidas settes også klart opp mot Xerxes som blir presentert med gjennomgående negativ ordbruk (*gravem illum et mari et terrae – denne plagen til sjøs og til lands, terribilis – fryktelig, minitantem – truende, compedes – kjetting, tenebrae – skygger, desperatio – desperasjon*). Dette er stikk motsatt av det positive bildet vi får av Leonidas, og er med på å gjøre Xerxes til en enda vanskeligere fiende å slå. I tillegg fremstilles Xerxes som en trussel mot Neptun og dermed gudeverdenen, noe som mytologiserer Leonidas' bragd og gjør den enda mer spektakulær. Vi finner også Xerxes' trussel mot havet hos Herodot: der forteller han at Xerxes beordret at Hellesponten skulle piskes 300 ganger og at kjetting skulle kastes i vannet fordi en storm ødela broen som skulle føre hæren over til de greske områdene.¹⁰⁷

I utdraget er det tydelig hvilken side Valerius støtter. Han antyder at spartanerne kunne seiret hvis ikke Leonidas hadde blitt sveket og fremstiller sviket som veldig negativt. Valerius' støtte til grekerne forsterkes av at Xerxes fremstilles som det verste av det verste og Leonidas som det beste av det beste. Overdrivelsene gjør at hyllesten til Leonidas blir enda større.

Den greske antologi

Den tidligere nevnte *Den greske antologi*¹⁰⁸ inneholder tre epigramforfattere som skrev om Leonidas: Lollios Bassos,¹⁰⁹ Filippos fra Thessalonika og Antifilos fra Bysants. Alle levde en gang rundt det 1. århundre evt. Lollios Bassos kom fra Smyrna og har forfattet 12 epigram i

¹⁰⁶ Eide 1999: 75.

¹⁰⁷ Hdt. 7.35.1.

¹⁰⁸ Se side 44.

¹⁰⁹ Det kan være den samme Lollios Horats (65-8 fvt.) skrev om i Hor. *Carm.* 4.9.

antologien.¹¹⁰ I ett (7.243) av disse legger han ord i munnen på et monument ved Thermopylene som hyller de falne der:

Φωκίδι πὰρ πέτρῃ δέρκευ τάφον· εἰμὶ δ' ἐκείνων
τῶν ποτὲ Μηδοφόνων μνᾶμα τριηκοσίων,
οἱ Σπάρτας ἀπὸ γᾶς τηλοῦ πέσον, ἀμβλύναντες
Ἄρεα καὶ Μῆδον καὶ Λακεδαιμόνιον.
ἦν δ' ἔσορῆς ἐπ' ἐμεῖο †βοόστρυχον εἰκόνα θηρός,
ἔννεπε· «Τοῦ ταγοῦ μνᾶμα Λεωνίδεω.» (A. G. 7.243.)

Se på denne graven ved den fokiske klippen. Jeg er minnesmerket over de 300 som mederne drepte og som falt langt borte fra Sparta, de som hadde svekket både Medias og Lakedaimons slagkraft. Se på min avbildning av den okse-drepende løva,¹¹¹ og si: «Det er anføreren Leonidas' minnesmerke.»

På bakgrunn av epigrammet virker det som om det finnes ett minnesmerke ved Thermopylene som hyller spartanerne, men som også inkluderer en egen henvisning til Leonidas. Ved å legge ord i munnen på minnesmerket har Bassos etterlignet Simonides' epigram LXXXIII a-b der han legger ord i munnen på steinløva.¹¹² Formålet med epigrammet er å hylle de falne ved Thermopylene, men til tross for at Bassos forteller at spartanerne ble drept av perserne fokuserer han på at spartanerne likevel *dempet* (ἀμβλύναντες) kraften til alle mederne og lakedaimonerne. Spartanerne kjempet dermed en ærefull kamp og utmerket seg mer enn alle perserne og sine egne landsmenn som ikke deltok i slaget.

Filippos fra Thessalonika forfattet en egen antologi med en samling av epigram skrevet etter Meleagros fra Gadaras' (100-tallet fvt.) samling. Rundt 80 av hans epigram har blitt inkludert i *Den greske antologi*.¹¹³ Epigram 9.293, som omhandler Leonidas, presenterer den døde Leonidas som selv i døden ikke vil motta æresbevisning fra Xerxes:

Πουλὸ Λεωνίδεω κατιδῶν δέμας αὐτοδάϊκτον
Ξέρξης ἐχλαίνου φάρεϊ πορφυρέῳ·
κῆκ νεκῶν δ' ἤχησεν ὁ τᾶς Σπάρτας πολὺς ἦρωσ·
«Οὐ δέχομαι προδόταις μισθὸν ὀφειλόμενον·
ἀσπὶς ἐμοὶ τύμβου κόσμος μέγας· αἶρε τὰ Περσῶν·
χῆξω κεῖς αἶδην ὡς Λακεδαιμόνιος.» (A. G. 9.293.)

¹¹⁰ OCD s.v. Lollius Bassus.

¹¹¹ LSJ (A) oversetter *θήρ* til *rondyr*, med de påpeker at man vanligvis henviser til løver når man bruker det ordet. Jeg har derfor oversatt det til *løve*.

¹¹² Simon. LXXXIII a-b.

¹¹³ OCD s.v. Philippus (2).

Xerxes, etter å ha sett ned på det storslåtte liket til den selv-drepte Leonidas, innhyllet ham i en purpurfarget kappe. Men fra døden lød det fra Spartas store helt: «Jeg aksepterer ikke belønningen takket være svikere. Mitt skjold er min gravs største dekorasjon. Fjern det persiske. Jeg skal dra til Hades som spartaner.»

I motsetning til Bassos og Simonides som legger ord i munnen på et objekt, har Filippus lagt tale i munnen på Leonidas, en død person. Ved å fremstille Leonidas som talende har Filippus satt seg inn i Leonidas' tankegang, og setter frem hva han mener Leonidas hadde svart dersom han fikk muligheten. Leonidas fremstilles da som bildet på den ideelle spartanske krigeren: han avviser purpurkappen og nekter å vike fra sin lojalitet til Sparta, selv når han er død. Ved å tilby Leonidas en *purpurfarget* (*πορφύρεος*) kappe alluderer Filippus til den episke tradisjonen. Homer benytter seg ofte av samme adjektiv, gjerne for å beskrive en kappe.¹¹⁴ Purpurfargen kan sees på som et symbol på ære og kongelighet. Vi kan også legge merke til at dette er første og eneste gang i våre bevarte kilder at Leonidas blir beskrevet som en *helt* (*ἥρωας*). I motsetning til tidligere kilder hevder imidlertid epigrammet at Xerxes drepte Leonidas med egne hender. Dette er uten presedens i noen av kildene, hverken før eller siden.

Antifilos fra Bysants fikk sine epigram inkludert i Filippus' antologi, og har blitt tilskrevet 50 epigram i *Den greske antologi*.¹¹⁵ Epigram 9.294 er en dialog mellom den døde Leonidas og en ikke navngitt person, og ligner veldig på Filippus' epigram:

α. «Πορφυρέαν τοι τάνδε, Λεωνίδα, ὅπασε χλαῖναν
Ξέρξης, ταρβήσας ἔργα τεᾶς ἀρετᾶς.»

β. «Οὐδέχομαι· προδότης αὐτὰ χάρις. ἀσπίς ἔχοι με
καὶ νέκυν· ὁ πλοῦτος δ' οὐκ ἐμὸν ἐντάφιον.»

α. «Ἄλλ' ἔθανες· τί τοσόνδε καὶ ἐν νεκύεσσιν ἀπεχθής
Πέρσαις;» β. «Οὐ θνάσκει ζᾶλος ἐλευθερίας.» (A. G. 9.294.)

A. «Xerxes skjenket deg denne purpurfargede kappen, Leonidas, for å hedre dine tapre bragder.» B. «Jeg tar ikke imot den. Den er en belønning for svikere. La mitt skjold bekle meg også i døden. Jeg skal ikke ha en kostbar begravelse.» A. «Men du er død. Hvorfor hater du perserne så høyt også i døden?» B. «Frihetstrangen dør ikke.»

Antifilos hevder ikke som Filippus at Xerxes var den som drepte Leonidas, men ordlyden er veldig lik mellom de to epigrammene. I tillegg fremstiller også Antifilos Leonidas som talende selv om han er død. Leonidas blir presentert som bildet på den ideelle krigeren, og epigrammet

¹¹⁴ Se eksempelvis Hom. *Il.* 8.221, 24.796 og Hom. *Od.* 4.115, 4.155, 8.84, 19.225, 19.241. Se spesielt Hom. *Il.* 8.221 og Hom. *Od.* 8.84 for samme bruk av *purpurfarget kappe* (*φάρει πορφύρεος*).

¹¹⁵ OCD s.v. Antiphilus.

alluderer til den episke tradisjonen.¹¹⁶ Igjen vektlegges Leonidas' lojalitet og han avviser purpurkappen. I motsetning til de andre epigramforfatterne informerer imidlertid ikke Antifilos om hvor Leonidas kom fra.

Florus

Vi vet veldig lite om Florus, som trolig het Lucius Annaeus Florus. Det er stor usikkerhet rundt når han levde, men han virket trolig en gang på 100-tallet evt.¹¹⁷ Det er også sannsynlig at han ble født i Afrika, og at han har reist mye rundt før han bosatte seg i Roma under keiser Hadrian. Verket *Epitome bellorum omnium annorum DCC* (*Sammendrag av alle krigene over 700 år*) er delt i to bøker og er en forkortet utgave av Romas historie fra byens grunnleggelse til Augustus' tid. Florus har særlig hentet mye informasjon fra den romerske historikeren Titus Livius' (ca. 59 fvt.-17 evt.) verk *Ab urbe condita* (*Fra byens grunnleggelse*), og det er skrevet som en hyllest av det romerske folk.¹¹⁸

Kilden blir imidlertid sjeldent regnet som en troverdig kilde ettersom det er mye feil både kronologisk og geografisk i verket,¹¹⁹ noe vi også har et eksempel på der Leonidas blir nevnt. Florus tar blant annet for seg den første punerkrigen i bok 1 av sitt verk, og i den forbindelse sammenligner han militæribunen Calpurnius Flamma og Leonidas. I 249 fvt. inntar Flamma og hans 300 menn en beleiret bakketopp lenge nok til at resten av romerhæren får tid til å unnsnippe fra karthagerne.¹²⁰ På grunn av denne bragden hyller Florus Flammas mot og sammenligner Flammas bragd med Leonidas' handlinger:

Ac sic pulcherrimo exitu Thermopylarum et Leonidae famam adaequavit, hoc inlustrior noster, quod expeditioni tantae superfuit, licet nihil inscripserit sanguine. (Flor. 1.18.14.)

Og dermed, ved sitt strålende resultat ble han like berømt som Leonidas ved Thermopylene, men vår mann er den mest strålende fordi han overlevde en slik storslått bedrift, selv om han ikke skrev noe med blod.

Florus har forvekslet Leonidas med den tidligere nevnte spartanske helten Othryades, som begikk selvmord etter kampen om Thyreai. Før Othryades tok sitt eget liv satt han opp et monument som han viet til Zeus. På monumentet skrev han med sitt eget blod: *til Zeus, vokteren*

¹¹⁶ Antifilos bruker *χλαῖνα* (*kappe*) heller enn *φᾶρος* (*kappe*) som hos Filippos. Kombinasjonen *πορφυρέη χλαῖνα* (*purpurfarget kappe*) finner vi oftere hos Homer: Hom. *Il.* 10.133, Hom. *Od.* 4.115, 4.115 og 19.225.

¹¹⁷ Faglitteraturen gir forskjellig virketid. Se Forster 1929: vii-viii, Pope 1962: 215 og OCD s.v. Florus (1).

¹¹⁸ Forster 1929: vii-ix; OCD s.v. Florus (1)

¹¹⁹ Den Boer 1972: 2-3; Forster 1929: ix.

¹²⁰ Flor. 1.18.12; OCD s.v. Atilius Caiatinus (Calatinus), Aulus.

av trofeer (*Διὶ τροπαιοῦχῳ*).¹²¹ Florus bruker Leonidas som et sammenligningsverktøy for å hylle Flamma, og det kommer klart frem at Florus beundret Leonidas' bragd og mente at det burde etterstrebnes. Til tross for at utdraget ikke fokuserer på Leonidas sier det derfor noe om forestillingen om hvem han var og hva han gjorde.

Lukian

Lukian (ca. 120-180 evt.) var en gresk satiriker og taler fra Samosata i Syria. Han tilhørte den annen sofistikk som dyrket den retoriske oppvisningskunsten.¹²² Et viktig tema i deklamasjoner var perserkrigene som var med på å understreke gresk identitet og enhet. Som sofist reiste Lukian mye rundt og opptrådte i det romerske riket og dro blant annet til ulike greske områder, Makedonia og Trakia. Da han var rundt 40 år begynte han å publisere satiriske tekster, og vi har bevart nesten 80 slike tekster som består av både dialoger, taler og brev.¹²³ I disse gjør han mye narr av både menneskelige og overnaturlige ting med hensikten å underholde heller enn å oppdra.¹²⁴

Retorikklæreren (*Ῥητόρων διδάσκαλος*) er en satirisk tekst om talekunsten som diskuterer hvordan man skal holde en vellykket oppvisningstale. Slike taler ble fremført foran et publikum som ofte ga taleren et tema å tale om. Temaene var ofte populære for et gresk publikum og omhandlet greske hendelser.¹²⁵ I teksten forteller Lukian at det finnes to veier til retorikken, og viser de ulike retningene ved å legge ord i munnen på to fiktive lærere. Den første læreren er gammelmodig og vektlegger viktigheten av å studere gamle tekster og øve veldig lenge. Den andre læreren søker å vise snarveien til god retorikk, der han fokuserer på hvordan man tar de enkle grepene for å lykkes. Han fremhever blant annet nødvendigheten av å tale om det publikum vil høre om og fremmer perserkrigen som et eksempel:

(...) καὶ ὁ ἥλιος ὑπὸ τῶν Μηδικῶν βελῶν σκεπέσθω καὶ Ξέρξης φευγέτω καὶ Λεωνίδαο θαυμάζεσθω καὶ τὰ Ὀθρυάδου γράμματα ἀναγιγνωσκέσθω, καὶ ἡ Σαλαμῖς καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ αἱ Πλαταιαὶ πολλὰ ταῦτα καὶ πυκνά. (Luc. *Rh.Pr.* 18.)

(...) la solen bli skjult av medernes piler, Xerxes flykte og Leonidas bli beundret, Othryades' innskrifter bli resitert, og henvisninger til Salamis og Artemision og Plataiai komme ofte og tett.

¹²¹ Hdt. 1.82; Ps.-Plut. *Par. Min.* 3.

¹²² OCD s.v. Lucian.

¹²³ OCD s.v. Lucian.

¹²⁴ Harmon 1925: 133.

¹²⁵ Kennedy 1994: 232-233.

Utdraget gir oss ingen ny informasjon om Leonidas og den fokuserer ikke på hans død. Passasjen viser at det var viktig å tilfredsstille tilhørerne sine og da måtte man huske å inkludere visse tema som kunne fri til publikum. Det er viktig å ta i betraktning at dette er en satire og at Lukian overdriver når han sier at taleren burde dygne på med allusjoner til perserkrigen, men utdraget sier noe om hvordan temaet ble brukt: det viser at den persiske invasjonen var et vanlig tema å bruke i deklamasjoner, og dette peker på behovet for å fremme gresk selvbevissthet. Det må imidlertid påpekes at temaet er *hele* perserkrigen, ikke kun Leonidas, selv om han er en viktig del av temaet. Til tross for at vi ikke har mange andre eksempler på dette viser passasjen at det er grunnlag for å tro at Leonidas ofte ble inkorporert i slike deklamasjoner på Lukians tid.

Ailianos

Claudius Ailianos (ca. 170-235 evt.) var en romersk forfatter fra Praeneste i Italia. Til tross for at han var romersk, noe han også var stolt over, skrev han på gresk og for et gresk publikum. To av verkene hans er bevart i dag: *Om dyrs særegenhet* (*Περὶ Ζώων Ἰδιότητος*) bestående av 17 bøker som viser forskjeller mellom dyr og mennesker, og *Variert historie* (*Ποικίλη Ἱστορία*) i 14 bøker som er en samling av forskjellige anekdoter fra menneskelivet og menneskelivets historie.¹²⁶

I Ailianos' samtid er verk som *Variert historie* vanlig og blir skrevet som oppslagsverk, der kapitlene gjerne ikke har noe med hverandre å gjøre.¹²⁷ Dette stemmer også for Ailianos' verk, men på grunn av de usammenhengende kapitlene, og mangelen på en prolog og en konklusjon, virker det som Ailianos ikke rakk å revidere verket før han døde.¹²⁸ Moderne forskning har ikke funnet svar på hvorfor kapitlet om Leonidas har blitt tatt med, men det kan tenkes at det er et uferdig kapittel.¹²⁹

Ὁ Λεωνίδης ὁ Λακεδαιμόνιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τριακόσιοι τὸν μαντευόμενον αὐτοῖς θάνατον εἴλοντο ἐν Πύλαις, καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὖ καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι τέλους ἔτυχον εὐκλεοῦς, καὶ δόξαν ἑαυτοῖς ἀθάνατον ἀπέλιπον καὶ φήμην ἀγαθὴν δι' αἰῶνος. (Ael. *VH.* 3.25.)

Lakedaimoneren Leonidas og de 300 soldatene sammen med ham, valgte den døden som ble spådd for dem ved Thermopylene, og etter å ha kjempet godt og edelt for grekerne fikk de et ærefullt endelikt, og etterlot seg et udødelig rykte og et godt navn for evigheten.

¹²⁶ OCD s.v. Aelian (Claudius Aelianus); Wilson 1997: 6.

¹²⁷ Wilson 1997: 1-2.

¹²⁸ Wilson 1997: 6-7, 18.

¹²⁹ Wilson 1997: 159n. 35.

Passasjen oppsummerer slaget ved Thermopylene og handler dermed om det ærefulle oppdraget til Leonidas og hans menn. Det gis imidlertid lite informasjon om detaljene rundt slaget og Leonidas, noe som vil si at Ailianos forventer at publikum har en viss kjennskap til perserkrigene. Ailianos bruker positive ord og fremhever Leonidas' dyder: han kjempet *godt* (*εὖ*) og *edelt* (*καλῶς*) og det førte til en *ærefull slutt* (*τέλους (...)* *εὐκλεοῦς*). Her ser vi at Leonidas' skjebne har blitt *spådd* (*μαντευόμενον*). Det Ailianos virkelig fokuserer på er likevel det evige minnet, som vi ser av ordene *ἀθάνατος* (*udødelig*) og *αἰών* (*for evig*). Det kommer dermed klart frem at Ailianos beundrer Leonidas, selv om det er vanskelig å vite hvilket formål han hadde med passasjen.

Filostratos

Filostratos (ca. 170-245 evt.) var en gresk sofist fra øya Lemnos som tilhørte den annen sofistikk. Han ble utdannet i Athen, men ble en viktig del av det keiserlige hoff.¹³⁰ Han skrev dialoger, biografier og en samling med korte kjærlighetsdikt. Verket han er mest kjent for er imidlertid *Apollonios fra Tyanas liv* (*Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον*), som ble skrevet på bestilling av keiser Septimius Severus' kone, Julia Domna.¹³¹ Apollonios fra Tyana (1. århundre evt.) var en gresk filosof og mirakelmaker, og i verket forsøker Filostratos å sammenligne ham med Jesus.¹³² Denne biografien er Filostratos' lengste verk med sine 8 bøker.¹³³

I verket kommer det frem at Filostratos har et veldig positivt syn på Apollonios.¹³⁴ Tomas Hägg påpeker at det ofte er vanskelig å vite når Filostratos fremsetter Apollonios' meninger og når Filostratos skinner gjennom selv.¹³⁵ Basert på dette er det sannsynlig at Filostratos' hensikt er å fremstille Apollonios i et mest mulig positivt lys og at han dermed gjerne støtter Apollonios' syn.

Bok 4 handler i hovedsak om Apollonios' reiser i Hellas og Ionia. Hägg påpeker at det er vanskelig å vite om Filostratos selv reiste til stedene Apollonios' skal ha dratt.¹³⁶ Filostratos forteller imidlertid at Apollonios blant annet reiser til Thermopylene der han omfavner Leonidas' grav. Han erklærer også at høyden spartanerne falt på er det høyeste punktet i Hellas på grunn av oppofrelsen til de som døde der:

¹³⁰ Hägg 2012: 318-319.

¹³¹ Philostr. *VA*, 1.3.1; C. P. Jones 2005: 1-2; Elsner 2001: 152; Zeitlin 2001: 247.

¹³² SNL s.v. Apollonios fra Tyana. Hentet 5. mai 2018.

¹³³ C.P. Jones 2005: 2-3.

¹³⁴ Hägg 2012: 322-323, 336.

¹³⁵ Hägg 2012: 331-332.

¹³⁶ Hägg 2012: 323.

καὶ τὸ Λεωνίδου σῆμα τοῦ Σπαρτιάτου μονοῦ περιέβαλεν ἀγασθεὶς τὸν ἄνδρα. (...) καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τὸν λόφον, «ἐγὼ» ἔφη «τὸ ὑψηλότερον τοῦτο ἡγοῦμαι, οἱ γὰρ ἐνταῦθα ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀποθανόντες ἀντανήγαγον αὐτὸ τῆ Οἴτῃ καὶ ὑπὲρ πολλοὺς Ὀλύμπους ἦσαν. (...)» (Philostr. *VA*, 4.23.)

Og han nærmest omfavnet graven til spartaneren Leonidas fordi han beundret mannen. (...) Og da han gikk opp på kollen sa han: «Jeg mener selv at denne [kollen] er den høyeste, for de som døde for friheten her, gjorde den jevnbyrdig med fjellet Oita og løftet den høyere enn mang en Olympus. (...)»

Utdrag 4.23 viser at Apollonios ser veldig opp til Leonidas og betrakter ham som et forbilde, og det er derfor tenkelig at Leonidas er et ideal også for Filostratos. Videre er det også interessant at Apollonios sammenligner høyden med fjellet Oita ettersom mytene forteller at det var der Herakles døde.¹³⁷ Allusjonen til Herakles bidrar til en mytologisering av Leonidas' bragd. Det må likevel påpekes at Apollonios like etterpå utpeker Megistias som den største av alle spartanerne.¹³⁸ Det er uklart om han satte Megistias også over Leonidas, men på grunn av hans begeistring for å være ved Leonidas' grav er min tolkning at det er grunnlag for å tro at han pekte ut Megistias som den største av de resterende spartanerne, ikke inklusive Leonidas.

Den lengste episoden hvor Leonidas er nevnt i verket handler om da Apollonios blir stilt for retten av keiser Domitian,¹³⁹ blant annet for å bedrive magi og konspirere mot keiseren.¹⁴⁰ Apollonios får kun forsvare seg ved et kort kryssforhør, men i siste bok siterer Filostratos Apollonios' nedskrevne forsvarstale slik han egentlig skulle holde den.¹⁴¹ Han har blant annet blitt anklaget for å se ustelt ut med sitt lange hår, og Domitian beordrer at Apollonios' hår skal barberes bort.¹⁴² Apollonios' forsvarer sitt tidligere utseende ved å vise til Leonidas og spartanerne: han forteller at spartanerne, under Leonidas' ledelse, hadde langt hår for å vise mot, og at de fortsatt følger denne trenden for å hedre de spartanske heltene:

(...) τὸ γὰρ κομᾶν ἐκ Λακεδαιμονίων ἦκει κατὰ <τούς> χρόνους ἐπιτηδευθὲν αὐτοῖς, [ἔς] οὗς μαχμώτατα αὐτῶν εἶχον, καὶ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωνίδας ἐγένετο κομῶν ὑπὲρ ἀνδρείας καὶ τοῦ σεμνὸς μὲν φίλοις, φοβερὸς δὲ ἐχθροῖς φαίνεσθαι· ταῦτά τοι καὶ ἡ Σπάρτη ἐπ' αὐτῷ κομᾶ μείον οὐδὲν ἢ ἐπὶ Λυκούργῳ τε καὶ Ἰφίτῳ. (Philostr. *VA*, 8.7.17.)

(...) For det å la håret vokse langt kommer fra lakedaimonerne, og de brukte å gjøre det selv på den tiden da de var på sitt mest krigerske og kongen av Sparta var Leonidas som lot håret vokse som

¹³⁷ OCD s.v. Heracles.

¹³⁸ Philostr. *VA*, 4.23.

¹³⁹ C.P. Jones 2005: 3.

¹⁴⁰ Philostr. *VA*, 7.8-9, 32-34.

¹⁴¹ C.P. Jones 2005: 6.

¹⁴² Philostr. *VA*, 7.34.

tegn på sin mandighet og for å bli respektert av venner og fryktet av fiender. Og derfor lar spartanerne håret vokse langt, ikke mindre til hans ære, enn til Lykurgos' eller Ifitos'.

Christopher P. Jones påpeker at skrivestilen for talen ikke skiller seg mye fra Filostratos' egen skrivestil.¹⁴³ Ettersom Filostratos legger ord i munnen på Apollonios og siden talen minner veldig om hans egen skrivestil er det derfor mulig at Filostratos' egne meninger skinner frem her. Utdraget viser uansett at det ikke alltid har vært negativt å ha langt hår, men beundringsverdig, særlig når det er knyttet til tapperhet. Henvisninga til Leonidas fungerer dermed som en tidspresisering og som et hjelpemiddel i forsvaret. Leonidas hylles som en krigers: han er fryktinngytende for fiendene, men mennene hans respekterer ham. Apollonios hevder at spartanerne var *mest krigersk* (*μαχιμώτατα*) da Leonidas var konge, og han vektlegger Leonidas' mot. Det er dermed tydelig at Apollonios ser opp til Leonidas, som også kommer frem av passasje 4.23.

Origenes fra Alexandria

Origenes fra Alexandria (ca. 185-255 evt.) var en gresk lærd og teolog som er kjent for sin allegoriske bibeltolkning.¹⁴⁴ Etter at Origenes far, Leonides, ble halshugget for sin kristne tro begynte Origenes å livnære seg som lærer. Han møtte imidlertid på så mye motstand på grunn av sin lære at han måtte flykte til Caesarea, der han ble ordinert prest og bosatte seg.¹⁴⁵ I 250-251 evt. pågikk den dekiske forfølgelse, som var et resultat av keiser Decius' edikt av 249 evt., der han krevde at alle innbyggerne av Romerriket skulle ofre til de romerske gudene.¹⁴⁶ Dette gikk spesielt ut over de kristne, og Origenes var blant de som ble kraftig torturert i løpet av forfølgelsen. Han døde en tid etter som følge av torturen.¹⁴⁷ Origenes er dermed den eneste forfatteren i mitt utvalg som er kristen, og regnes i dag som én av kirkefedrene.

Origenes skrev flere ulike verk, blant disse verket *Ἐξάπλῃ* (*Den seksfoldige*), som setter opp teksten fra Det gamle testamente i seks ulike oversettelser, som senere ble utvidet til ni.¹⁴⁸ Verket *Mot Celsus* (*Κατὰ Κέλσου*) er hans eneste bevarte verk som gjør rede for hans filosofiske utdanning. Det ble skrevet rundt 249 evt. som svar til middelplatonikeren Celsus' angrep på kristendommen, og har som hensikt å gi oppreisning til den kristne lære.¹⁴⁹

¹⁴³ C. P. Jones 2005: 6.

¹⁴⁴ Litfin 2016: 10, 121.

¹⁴⁵ Litfin 2016: 122, 124, 133-134.

¹⁴⁶ Rives 1999: 135.

¹⁴⁷ Litfin 2016: 134; OCD s.v. Origen (1) (Origenes Adamantius); SNL s.v. Origenes fra Alexandria. Hentet 5. mai 2018.

¹⁴⁸ SNL s.v. Origenes fra Alexandria. Hentet 5. mai 2018.

¹⁴⁹ OCD s.v. Origen (1) (Origenes Adamantius); SNL s.v. Origenes fra Alexandria. Hentet 5. mai 2018.

I bok 2 tar Origenes opp hvorvidt Jesus forutså sin egen skjebne. Celsus hevder at enhver, både guder, ånder og vise menn, ville unngått alle onder dersom de hadde forutsett det.¹⁵⁰ Celsus hevder at Jesus ikke kunne forutsett hva som ventet ham, og at disiplene hadde diktet opp historien.¹⁵¹ Origenes er ikke enig med Celsus og forsøker å motbevise påstanden hans. Han vektlegger at Jesus ofret seg selv på vegne av oss andre,¹⁵² og at han hadde bestemt seg for å være et mønster for hvordan man skulle leve og dø.¹⁵³ For å tilbakevise Celsus' argumenter viser han til andre som hadde forutsett sin egen skjebne, men likevel valgt å dø. Sokrates trekkes først frem som et eksempel: han kjente sin skjebne, men til tross for det valgte han å ta gift.¹⁵⁴ Deretter viser han til at Leonidas, som visste hva som ventet ham, valgte å dø en ærefull død heller enn å beholde livet på æreløst vis:

Ἀλλὰ καὶ Λεωνίδας ὁ Λακεδαιμονίων στρατηγὸς εἰδὼς ὅσον οὐδέπω τεθνηξόμενος μετὰ τῶν ἐν Θερμοπύλαις οὐκ ἐπραγματεύσατο τὸ ζῆσαι αἰσχρῶς, ἀλλ' εἶπε τοῖς σὺν αὐτῷ· «Ἀριστήσωμεν ὡς ἐν ἄδου δειπνοποιησόμενοι». (Origen, *C. Cels.*, 2.17.)

Heller ikke Leonidas, den lakedaimonske hærføreren som visste at han snart skulle dø sammen med sine soldater ved Thermopylene gjorde ikke noe vanærende for å overleve, men sa til dem som var sammen med ham: «La oss spise frokost, siden vi skal spise middag i Hades.»

Leonidas hylles for sin oppofrelse, men han er ikke hovedfokuset i teksten. Han er brukt som et sammenligningsverktøy for å forsvare Jesus og få frem at han også hadde ofret seg for fellesskapet. Leonidas' mot og ærefulle død står kommer likevel klart frem, og det er bemerkelsesverdig at Leonidas brukes som et eksempel på en ærefull død om lag 730 år etter slaget ved Thermopylene.

Keisertiden sett under ett

I de bevarte skjønnlitterære kildene fra keisertiden ser vi det største antallet henvisninger til Leonidas, noe som peker på at Leonidas-motivet har fått en renessanse. Både Khariton, Valerius, Florus, Filostratos (via Apollonios) og Origenes fremmer Leonidas som et eksempel til etterfølgelse basert på hans ærefulle død, bragd og dyder. Det er særlig de krigerske dydene som blir vektlagt som hans lojalitet og inspirasjonskraft, men mest av alt hans mot. Det kommer dermed klart frem at han blir sett opp til, og det er gjennomgående at Leonidas som kriger fremheves over Leonidas som konge. Det kommer tydeligst frem hos Filippus og Antifilos som

¹⁵⁰ Origen, *C. Cels.* 2.17.

¹⁵¹ Origen, *C. Cels.* 2.13, 2.15.

¹⁵² Origen, *C. Cels.* 2.11.

¹⁵³ Origen, *C. Cels.* 2.16.

¹⁵⁴ Origen, *C. Cels.* 2.17.

understreker at Leonidas takker nei til kongeverdigheten når han avviser purpurkappen. Ettersom motivet gjentar seg peker det på en tradisjon for å fremme Leonidas på den måten. Vi kan også spore hyllesttradisjonen hos Khariton, Valerius, Ailianos og Filostratos, der Valerius og Filostratos har særlig fokus på Leonidas som den ideelle kriger. Hyllestene av Leonidas har imidlertid blitt større enn i de foregående periodene.

Det kommer også klart frem av perioden at Leonidas blir brukt som et sammenligningsverktøy. Florus sidestiller Leonidas med militærtribunen Flamma, som gjør at Leonidas' funksjon i teksten blir som en måte å måle hvor ærefull Flammas bragd er. Origenes sammenligner ham med Jesus som et verktøy for å fremme kristendommen. Filostratos på sin side forteller at Apollonios sammenligner ham med seg selv for å forsvare sitt eget utseende. Det er også mulig å se en underforstått sammenligning mellom Khaireas og Leonidas hos Khariton for å sidestille bragdene. De resterende kildene har som formål å hylle Leonidas og de andre falne ved Thermopylene, og vise at man burde følge i Leonidas' fotspor. Den eneste kilden som skiller seg ut er Lukian; hans tekst gir oss grunn til å tro at perserkrigene er et vanlig tema for deklamasjoner i hans tid, men i motsetning til de andre kildene er Lukian en satiriker og fokuserer ikke på Leonidas i det hele tatt. Det er likevel bare denne kilden som uttrykker et behov i samfunnet for å fremme gresk selvbevissthet.

Selv om de fleste kildene i keisertiden fremstiller Leonidas på lignende måter skiller kildene seg veldig fra hverandre. Det er likevel mulig å se direkte koblinger tilbake til tidligere fremstillinger av Leonidas. For det første ser vi at Bassos som Simonides har presentert løvemonumentet som talende. Det er også mulig å spore det mytiske motivet fra Simonides hos Filostratos og Valerius: Filostratos alluderer til Herakles' dødssted mens Valerius henviser til gudeverdenen. Videre blir den episke tradisjonen fra Aristofanes videreført hos Filippos og Antifilos. Her ser vi likevel en ny innfallsvinkel til presentasjonen av Leonidas ettersom han taler til oss fra døden.

Det er lettere å se videreføringen av tidligere etablerte motiv. Simonides' motiv med å stå fast i møtet med overmakten fremmes av Khariton, Valerius og Florus, som også er de eneste kildene fra perioden som viser at Leonidas er et symbol for enhet. Vi kan også spore Polybs motiv om å gå døden velvillig i møte tydeligst hos Khariton, Valerius, Ailianos og Origenes. Simonides' motiv om den som seirer i nederlag finner vi imidlertid på ulike måter i alle kildene. Forfatterne fokuserer på at Leonidas' død er ærefull, og det legges ikke vekt på at spartanerne faktisk taper slaget. Det kommer ofte frem at Leonidas dør, men det er ikke hovedfokuset; forfatterne bemerker det, men snur fokuset om til at døden var positiv. Dette ser vi blant annet hos Khariton som hverken nevner at Leonidas taper eller at han dør. Han forteller i stedet at

grekerne sto mot Xerxes,¹⁵⁵ og hevder på den måten at Leonidas' bragd fikk et positivt utfall. Det gjenspeiler Simonides' positive fremstilling av Leonidas' død. Motivet kommer også særlig tydelig frem hos Valerius der man får følelsen av at spartanerne er de faktiske vinnerne. Bassos påpeker også at de kjempet standhaftig til tross for tapet, og hos Filippos og Antifilos seirer Leonidas over Xerxes til og med i døden. Det er i tillegg mulig å spore hos Florus, Lukian og Origenes fordi de fokuserer på hva Leonidas symboliserer, ikke på utfallet av handlingene hans. Filostratos på sin side viser det med at han sidestiller spartanerne med Herakles. Det kommer likevel tydeligst frem hos Ailianos ettersom han fremstiller spartanernes død som en oppofrelse for grekerne som skulle huskes for evig.

Minnet som motiv blir ikke åpenbart i så mange av kildene. Det fremmes av Khariton som fokuserer på at man vil bli husket for evig dersom man gjentar Leonidas' bragd. Han vektlegger det evige ryktet om tapperhet og at *alle* (πάντες) hyllet Leonidas. Det er også mulig å se det hos Valerius: Skidmore påpeker at tittelen på Valerius' verk (*Ni bøker om minneverdige handlinger og uttalelser*) peker på at Valerius mente at eksemplene han inkluderte var minneverdige og burde huskes.¹⁵⁶ Det kommer likevel tydeligst frem i slutten av perioden hos Ailianos som understreker den udødelige berømmelsen.

Alt i alt viser keisertidslitteraturen at Leonidas for fullt har blitt en velkjent skikkelse i perioden. Det ser vi først hos Valerius som introduserer Leonidas som *berømt* (*nobilis*), men det er gjennomgående at kildene legger liten vekt på hvem han var og hvor han kom fra. Antifilos, Lukian og Florus forteller ikke engang hvor Leonidas kom fra, mens det er underforstått hos Khariton. Det er dermed klart at det er forventet at man kjenner til Leonidas og hva han symboliserer. Det er påfallende at det er mindre fokus på detaljer rundt Leonidas og hans bragd, noe vi særlig ser av Florus som forveksler Leonidas med Othryades. Dette peker på at Leonidas har utviklet seg til et symbol for møtet med overmakten, og at det ikke er så viktig hvordan han faktisk var.

Konklusjon

Det er vanskelig å sammenfatte de bevarte skjønnlitterære kildene fra Simonides til Origenes ettersom de er så ulike. Det går igjen at Leonidas' død og bragd opphøyes, men forfatterne har veldig forskjellige grunner for å henvise til Leonidas. Han spiller klare roller i de fleste kildene, noe som peker på at han ofte har en funksjon som verktøy. Det er likevel mulig å se en videreføring av måten Leonidas blir fremstilt på fra Simonides til Origenes. For det første

¹⁵⁵ Charit. 7.3.10.

¹⁵⁶ Skidmore 1996: 85.

tillegges Leonidas de samme dydene gjennom hele perioden, og han fremstilles gjennomgående som en kriger. Vi kan også se en klar videreføring av motivene etablert av Simonides, noe som peker på at Simonides har satt standarden for hvordan man skal fremstille Leonidas. Han har etablert en tradisjon for å fremstille Leonidas' død som positiv og ærefull og vektlagt at Leonidas' bragd skal minnes for evig.

Det kommer imidlertid frem at tradisjonen utvikler seg; mens det evige minnet står relativt sterkt i de tidligere periodene, blir det ikke vektlagt i like stor grad i keisertiden. Det blir også vanligere å fremme Leonidas som et eksempel til etterfølgelse, og han blir et etablert sammenligningsverktøy. Leonidas blir også fremstilt mer og mer positivt og han fremstår gjennomgående som den edle taper. Den generelle utviklinga er likevel at detaljene rundt Leonidas endres: han viser seg å være en velkjent skikkelse man kan hen vise til ved behov, men det er ikke viktig hvordan han er. Det som er viktig er at han symboliserer oppofrelse og kampen mot overmakten.

Analysen av de skjønnlitterære kildene har vist at Leonidas ofte har en klar funksjon i kildene, og at Simonides etablerer en tradisjon for hvordan man skal fremstille Leonidas som blir videreført i alle tidsperiodene. Skikkelsen Leonidas blir imidlertid endret ved at nye aspekter blir tillagt ham etter Simonides. Vi ser også at Leonidas er en velkjent skikkelse gjennom alle tidsperiodene og gradvis blir en samlende figur for det som skjedde i slaget ved Thermopylene. Analysen av de historiske og skjønnlitterære kildene samlet viser dermed at det er en tilsvarende utvikling mellom de to kildetyperne. I neste kapittel skal jeg se alle kildene under ett og påpeke hvilke fremstillingstrekk som er konstante, påpeke utviklingstrekkene og vise viktige samfunnsmessige endringer som kan ha påvirket utviklinga.

4: De historiske og skjønnlitterære kildene sett under ett

Innledning

Jeg har nå gått gjennom den historiske og den skjønnlitterære fremstillinga av Leonidas. Hvilke trekk videreføres fra Simonides til Origenes og hvordan utvikler skikkelsen seg i begge tradisjonene? For å svare på dette vil jeg først analysere frekvensen av henvisninger til Leonidas for å undersøke hvorvidt det er et sammenfall i frekvensen mellom kildetyperne. Deretter vil jeg trekke trådene mellom tradisjonene for å presentere hvilke aspekter ved skikkelsen Leonidas som er konstante og hvilke som endrer seg gjennom perioden. Jeg ser også på hvordan Leonidas blir brukt som et litterært virkemiddel i begge tradisjonene, og hvorvidt det er forskjeller mellom de greske og de romerske kildene i deres fremstilling og bruk av Leonidas. Avslutningsvis vil jeg presentere sentrale samfunnsmessige endringer som kan forklare hvorfor utviklinga er som den er.

Frekvensanalyse

For å tydeliggjøre når Leonidas-henvisninger florerer mest har jeg lagt ved en selvlaget tidslinje som appendiks.¹ Tidslinja viser en oversikt over tidspunktet for når forfatterne i mitt utvalg publiserte verkene jeg benytter meg av i analysen. Det må presiseres at alle årstallene er omtrentlige og oversikten inkluderer også de kildene som ikke er del av mitt utvalg. Ettersom kildene som ikke er del av mitt kjernemateriale er veldig korte kan disse for enkelhets skyld karakteriseres som skjønnlitterære kilder i frekvensanalysen.

Av tidslinja ser vi at det er fem kilder i klassisk tid der Herodot er den eneste som tilhører den historiske tradisjonen. Det er omlag 50 år mellom Simonides og Herodot, men Herodot, Aristofanes og Thukydid publiserer sine verk i løpet av rundt 30 år. Mellom Thukydid og Pseudo-Demosthenes er det igjen omtrent 60 år. Vi ser dermed at klassisk tid har en ganske jevn frekvens av Leonidas-henvisninger.

Etter klassisk tid ser vi imidlertid at det er en lang, taus periode både i den historiske og den skjønnlitterære tradisjonen. Mellom de skjønnlitterære kildene Pseudo-Demosthenes og Cato den eldre er det omlag 200 år. Polyb følger etter 10-20 år senere, men Ciceros omtale av Leonidas kommer først 100 år etter Polyb. Her ser vi likevel at Diodoros fra Sicilia, den eneste historiske kilden i perioden, publiserer sitt verk bare omtrent 10-15 år etter Cicero. Nepos publiserer dessuten sitt verk bare få år etter Diodoros. Dette viser at det er lange perioder i løpet

¹ Se appendiks 1.

av hellenistisk og republikansk tid der Leonidas ikke kan spores i bevarte kilder. Det er særlig tydelig i de historiske kildene der vi ser at det nesten er 400 år mellom Herodot og Diodoros. Det viser seg også at Leonidas-frekvensen begynner å ta seg opp etter rundt 50 fvt., i overgangen fra senrepublikk til keisertid.

Når vi har kommet til keisertiden ser vi at henvisningene til Leonidas for fullt kommer til syne. Vi kan peke på en kjernetid for frekvensen fra rundt 50 fvt. til rundt 150 evt. og det er derfor tydelig at Leonidas-henvisningene har fått en renessanse i tidlig keisertid. Trogus, en historisk kilde, nevner Leonidas like før vår tidsregning begynner, og vi ser videre at Leonidas blir nevnt hele 11 ganger i løpet av 1. århundre evt. I denne tidsperioden blir han bare nevnt av to historiske kilder: Strabon like etter vår tidsregning begynner og Plutarkh nesten 100 år senere. De skjønnlitterære kildene som nevner Leonidas i perioden er henholdsvis Khariton, Valerius Maximus, Seneca den eldre, Lollios Bassos, Filippus fra Thessalonika, Antifilos fra Bysants, Frontinus, Dion Khrysostomos og Pseudo-Plutarkh. Rundt midten av 2. århundre evt. ser vi at Leonidas blir nevnt i fire ulike kilder, denne gangen hos Appian, Florus, Pausanias og Lukian. Av disse er kun Pausanias en historisk kilde. Etter dette er det en lengre pause på omtrent 70-80 år før det igjen blir henvist til Leonidas hos Ailianos og Filostratos. Origenes følger omlag 30 år etter Filostratos, og Lucius Ampelius omtrent 30 år etter Origenes.

Vi finner begge kildetyperne i samtlige tidsepoker, men den tause perioden mellom de historiske kildene er nesten dobbelt så lang som pausen mellom de skjønnlitterære kildene. Til gjengjeld dukker Leonidas opp i tre ulike historiske kilder i løpet av en 50-årsperiode. Mellom 50 fvt. til år 0 blir Leonidas nevnt av både Diodoros, Trogus og Strabon. De bevarte skjønnlitterære kildene er mer spredte gjennom alle tidsperiodene, men det er et lignende mønster i når Leonidas blir omtalt.

Vi ser at de skjønnlitterære henvisningene til Leonidas tar seg kraftig opp like etter de historiske henvisningene. I perioden mellom år 0 til 150 evt. er det en stabil frekvens for Leonidas-henvisninger i den skjønnlitterære tradisjonen. Hvis vi inkluderer kildene som ikke er del av kjernematerialet mitt underbygger de at frekvensen øker rundt begynnelsen av vår tidsregning og viser at det er en vedvarende interesse for Leonidas. I motsetning til i de historiske kildene er det også mulig å spore et fortsettende engasjement for Leonidas på 200-tallet evt. Utdragene fra Plutarkh og Pausanias peker imidlertid på at Leonidas og perserkrigene fremdeles er aktuelle tema i historiske kilder utover 100-tallet evt.

Tidslinja viser dermed at den økte historiske interessen for Leonidas sammenfaller med den økte skjønnlitterære interessen for Leonidas. Det er vanskelig å vite hva som kom først, men det er tenkelig at den historiske interessen har smittet over på den skjønnlitterære.

Tradisjon og utvikling

Nå skal jeg se på hva de konstante aspektene i tradisjonen er og hva utviklingstrekkene er. Hva bevares fra Simonides og Herodot og hva endrer seg? Jeg har utviklet to hensiktsmessige analysekategorier for analysen av utviklingstrekkene: *utvidelse* og *konsentrasjon*. Med *utvidelse* mener jeg at skikkelsen blir tilskrevet nye aspekter og at de nye tilleggene utvider det figuren representerer. Med *konsentrasjon* mener jeg at skikkelsen blir tilskrevet aspekter som tidligere har blitt tilskrevet andre, noe som vil si at informasjon konsentreres rundt figuren.

Dyder og motiv

Det kommer klart frem av kildene at Leonidas-skikkelsen gjennomgående fremstilles som et ideal i begge kildetradisjonene. Dydene Leonidas tillegges er lojalitet, målbevissthet, inspirasjonskraft og mest av alt mot, egenskaper som ofte tilskrives krigere. Leonidas' død fremstilles som positiv og ærefull, noe som er en direkte videreføring av tradisjonen etablert av Simonides. Det vektlegges at Leonidas ofret seg bevisst og at han gikk frivillig i døden.

Leonidas som går døden frivillig i møte oppstår første gang hos Herodot, men det er først hos Polyb motivet kommer uttrykkelig frem. Videre sporer vi det hos Diodoros, Trogus, Khariton, Valerius, Plutarkh og Ailianos. Motivets om at Leonidas står fast i møtet med overmakten blir i motsetning fremmet allerede av Simonides, og viser seg hos Herodot, Polyb, Diodoros, Khariton, Valerius, Florus og Pausanias, og til dels hos Trogus og Strabon.

Leonidas som den edle taper blir introdusert av Simonides i klassisk tid og er det motivet som står sterkest i tradisjonen; vi kan spore motivet i så godt som alle kildene i begge kildetradisjonene og i alle tidsperiodene. De eneste kildene der motivet ikke er synlig i det hele tatt er hos Aristofanes og Pseudo-Demosthenes. Motivets understrekes ved hvorvidt de ulike kildene vektlegger Leonidas' død eller ikke. Den eneste forfatteren som viser Leonidas' dødsøyeblikk er Herodot, men det kommer frem av nesten alle kildene at han døde. De eneste kildene der det ikke blir påpekt er Aristofanes, Cato, Khariton og Lukian. Det er likevel påfallende at tapet sjeldent vektlegges. Eksempelvis understreker Filippus og Antifilos at Leonidas seirer over Xerxes selv i døden, og både Trogus og Pausanias hevder at Leonidas ikke led et nederlag. Spartanerne sitter dermed igjen med den moralske seieren.

Ettersom Leonidas som den edle taper videreføres gjennom hele perioden peker det på at romantiseringen av Leonidas begynner allerede hos Simonides, like etter slaget ved Thermopylene. Leonidas fremstår som en mytisk skikkelse og Simonides har etablert en tradisjon for hvordan man skal fremstille Leonidas som videreføres i begge kildetradisjonene og gjennom alle tidsperiodene.

Et velkjent minne

Kildematerialet mitt viser at Leonidas er en velkjent skikkelse i det antikke Hellas og Roma. Det er forventet at man vet hvem Leonidas er og hva han har gjort, noe som gjør at de færreste kildene presenterer ham og hans bakgrunn. Det ser vi allerede hos Aristofanes og det er gjennomgående i alle tidsperiodene at det er uproblematisk å henvise til Leonidas; *alle* kjenner allerede til ham og hans bragd. Det ser vi av alle stedene han bare blir nevnt, i tillegg til at hans berømmelse kommer frem av alle minnesmerkene som fortsetter å eksistere for ham og de falne spartanerne flere hundreår etter slaget ved Thermopylene.²

Fokuset på det evige minnet underbygger dette. Minnet er et episk motiv, og minnet knyttet til Leonidas kommer allerede frem i klassisk tid. Det er særlig viktig for Simonides, noe som kan forklares med nærheten i tid: når motivet innføres hos Simonides er det fortsatt såpass ferskt at minnet ikke er etablert enda. Motivet viser seg også hos Polyb i hellenistisk og republikansk tid, og hos Diodoros i senrepublikansk tid. I keisertiden er imidlertid ikke minnet så poengtert som tidligere. Vi ser det hos Khariton og til dels hos Valerius, mens det virker mer som et underliggende motiv hos Strabon, Pausanias og Plutarkh. Ailianos på sin side er den eneste i keisertiden som uttrykkelig appellerer til at Leonidas' bragd skal huskes, noe som også er påfallende ettersom han er den eneste romeren som fokuserer på minnet. Til gjengjeld skrev Ailianos på gresk og for et gresk publikum, noe som kan være med på å forklare det. Til tross for at minnet fortsatt kan spores i keisertiden er det ikke like tydelig som tidligere, noe som peker på en svekket viktighet av minnet om Leonidas. Denne utviklinga sammenfaller med at Leonidas-frekvensen øker: Leonidas er nå såpass sagnomsust at det ser ut til at det ikke er vits å trekke frem minnet lengre som i klassisk tid.

Videre går det igjen at Leonidas som historisk skikkelse ikke er viktig. Kun Herodot presenterer Leonidas utfyllende, bortsett fra en kortere gjentakelse hos Pausanias. Detaljene blir mindre og mindre vesentlige og det er en tradisjon for å forvente at publikum kjenner til Leonidas og hans bragd allerede i klassisk tid. Det faktum at Leonidas er velkjent kan også forklare usikkerheten og feilopplysningene i noen av kildene. Det peker på en veletablert tradisjon der det sentrale er hva skikkelsen Leonidas representerer og symboliserer, ikke hvem Leonidas egentlig var og hva som faktisk fant sted under slaget ved Thermopylene. Leonidas blir dermed et litterært virkemiddel *alle* forstår og kan vise til.

² Vi finner henvisninger til graver, monumenter og andre minnesmerker hos Simon. LXXXIII a-b, Hdt. 7.225.2, Gell. *NA*, 3.7.19, Str. 9.4.16, A. G. 7.243, Paus. 3.14.1 og Philostr. *VA*, 4.23.

Tilhørighet og tittel

Selv om Leonidas fremstilles på lignende måter fra Simonides til Origenes ser vi at det er en utvikling i hvilke aspekter Leonidas tilskrives. For det første gjelder dette Leonidas' kongetittel. Leonidas som den ideelle kriger vektlegges gjennomgående i kildene, mens hans rolle som konge ikke blir fremhevet. I alle de historiske kildene kommer det frem at Leonidas er konge, bortsett fra hos Strabon som ikke introduserer Leonidas noen steder i sitt verk.³ I de skjønnlitterære kildene er det kun Simonides, Cicero og Filostratos som bemerker at han er konge, alle fra hver sin tidsepoke. Bassos forteller at Leonidas er en *anfører* (*ταγός*), og Origenes sier at han er en *hærfører* (*στρατηγός*), mens de resterende kildene ikke angir Leonidas' tittel. Kongerollen virker mer som en tilleggsopplysning enn som et viktig aspekt ved skikkelsen Leonidas, mens de krigerske dydene er viktige for fremstillinga av Leonidas. Filippus og Antifilos understreker det ved at Leonidas avviser purpurkappen som kan sees som en avvisning av selve kongeverdigheten. Det er derfor mulig å spore en utvikling mot at hans krigerrolle vektlegges over hans kongerolle.

Det er også en utvikling i hvilken tilhørighet Leonidas blir tilskrevet. I klassisk tid blir Leonidas som spartaner vektlagt og det kommer ikke så tydelig frem at han ofrer seg for alle grekerne. I hellenistisk og republikansk tid legges det ikke like stor vekt på at han er spartaner. Kildene bemerker at han kommer fra Sparta eller Lakedaimon, noe som er underforstått hos Polyb. På dette tidspunktet begynner man imidlertid å si at Leonidas ofrer seg for *hele* Hellas som kommer frem i alle kildene bortsett fra hos Cicero. Cicero angir ham imidlertid som et *gresk*, ikke *spartansk* eksempel. Leonidas og hans menn ofrer seg frivillig ikke for sin egen frihet, men for alle grekernes frihet, og han står dermed som et *gresk* symbol. Diodoros understreker at Leonidas ofrer seg for alle grekerne og hevder at bragden hans fører til den endelige greske seieren i perserkrigene. Utviklinga er dermed at det er mindre fokus på Leonidas som spartaner og at han har blitt en panhellenisk skikkelse i perioden.

I keisertiden fortsetter utviklinga, men vi ser også at Leonidas som spartaner får en renessanse. De historiske kildene oppgir at Leonidas er fra Sparta eller Lakedaimon, noe vi også ser i de fleste skjønnlitterære kildene. Tilhørigheten er imidlertid ofte en tilleggsopplysning, men noen av de skjønnlitterære kildene har som formål å hylle Leonidas som spartaner. Det ser vi eksempelvis hos Khariton som legger vekt på at Leonidas er spartaner, men det er sannsynligvis fordi han ønsker å skape en forbindelse mellom Khaireas' soldater og Leonidas og til selve bragden. Leonidas som spartaner er også viktig hos epigramforfatterne

³ Plutarkh har heller ingen introduksjon til ham i sitt verk *Om Herodotos ondskap*, men det kommer frem i andre av hans verk at Leonidas er konge. Se Plut. *Mor.* 225 A og Plut. *Vit. Lyc.* 20.

Bassos og Filippus som hyller det spartanske idealet Leonidas oppfyller. I tillegg er det spartanske viktig for Filostratos og Apollonios som peker på at det er vanlig å fremstille spartanere som modige og krigerske. På den andre siden har vi Antifilos, Lukian og Florus som ikke engang forteller hvor Leonidas er fra, men jeg tolker det slik at man forventer at publikum kjenner Leonidas-tradisjonen. For noen av de skjønnlitterære kildene er det dermed uinteressant hvor Leonidas er født, mens andre understreker hans spartanske tilhørighet.

Til tross for at det er relativt tydelig at Leonidas er spartaner i kildene fra keisertiden fortsetter utviklinga mot at han blir en panhellenisk skikkelse. Det går igjen i de historiske kildene at han ofret seg for *hele* Hellas,⁴ men hverken Khariton, Bassos, Filippus, Antifilos, Lukian eller Origines sier noe om at Leonidas ofrer seg. Det er derfor ikke like tydelig i de skjønnlitterære kildene, men det kommer til dels frem hos Valerius, Florus og Filostratos. Valerius vektlegger at Leonidas må velge og at han følger ordre fra sitt *fedreland* (*patria*). Dette må imidlertid forstås i en romersk kontekst: et romersk publikum vil tenke *Roma* når de hører ordet *patria*, så om Valerius mener at Leonidas adlyder Sparta eller grekerne samlet er ikke interessant for en romersk leser. Hos Florus kommer det frem at Leonidas ofrer seg for å redde hæren, men det er ikke vektlagt hvorvidt han ofrer seg for grekerne eller ikke. Det samme gjelder Filostratos som forteller at Leonidas dør for friheten, men friheten for hvem er ikke spesifisert. Ailianos er den eneste skjønnlitterære kilden i perioden som uttrykkelig sier at Leonidas ofrer seg bevisst for alle grekerne. I keisertiden vektlegger dermed noen av kildene at Leonidas ofret seg for alle grekerne, mens det oftere ikke er presisert. Av dette kan vi peke på en forestilling om at Leonidas' bragd var et bevisst valg på vegne av grekerne som gradvis skrider frem etter klassisk tid. Ettersom det er mulig å spore i noen kilder fra keisertiden er det grunnlag for å hevde at det har blitt en etablert tradisjon.

Vi må likevel ha i bakhodet at de færreste av de skjønnlitterære kildene i keisertiden gir utfyllende informasjon om Leonidas og slaget ved Thermopylene. Dette peker igjen på at det er forventet at publikum kjenner til Leonidas-tradisjonen. Det er likevel mulig å se at Leonidas går fra å være et spartansk forbilde i klassisk tid til å bli et panhellenisk forbilde fra hellenistisk og republikansk tid. Videre varierer det hvorvidt han vektlegges som spartaner gjennom alle tidsepokene, men ettersom flere kilder snakker om at han ofrer seg for *hele* Hellas ser man at Leonidas har blitt et samlende panhellenisk symbol.

⁴ Det kommer ikke frem i Plutarkhs *Om Herodots ondskap*, men vi ser det av hans *Spartanske ordspråk* og i *Plut. Vit. Pel.*

Bragder, ytringer og andre utviklingstrekk

Ett av de største utviklingstrekkene av Leonidas-skikkelsen er at han tilskrives en enda mer spektakulær død hos Diodoros enn hos Herodot, noe som peker på en utvidelse av skikkelsen: mens Leonidas dør som en forsvarer hos Herodot dør han som en angriper hos Diodoros. Ifølge John Marincola fører Leonidas' forhåndskunnskap om sin skjebne til at slaget ikke er et tap og at det derfor setter standarden for hvordan man skal kjempe senere kamper.⁵ Dette kan forklare hvorfor nattangrepsversjonen kommer frem hos Diodoros: Leonidas' død blir enda mer storslått og ærefull enn hos Herodot og det er dette som blir videreført til senere kilder.

Trogus på sin side hevder at spartanerne ikke ble beseiret, men det er hos Plutarkh at nattangrepet blir særlig viktig. Ettersom Plutarkh argumenterer så kraftig for at nattangrepsversjonen er riktig peker det på at Leonidas-tradisjonen har blitt så sterk på hans tid at man begynner å tvile på tidligere kilder. Det peker derfor på at Plutarkh ikke har en forståelse for at tradisjonen har gjennomgått en utvikling og at Leonidas-skikkelsen har blitt utvidet.

Det er imidlertid lett å se en klar konsentrasjon rundt Leonidas fra Diodoros. For det første ser vi det av at Diodoros snakker om *Leonidas og hans menn* (*οἱ περὶ Λεωνίδην*) i stedet for spartanerne samlet. For det andre diskuterte tidligere kilder om atenerne eller eksempelvis korinterne var grekernes redningsmenn,⁶ mens Diodoros fremmer Leonidas og spartanerne som grekernes redningsmenn. Utviklinga etter klassisk tid er derfor at Leonidas er seierherren og for Diodoros er slaget ved Thermopylene helt avgjørende for den endelige seieren. Perserkrigene går dermed fra å være atenesernes krig til å bli Leonidas' og grekernes krig i overgangen fra senrepublikansk tid til keisertiden.

Hos Diodoros ser vi også for første gang i begge kildetradisjonene at spartanerne kunne vunnet dersom de ikke hadde blitt dolket i ryggen. Dette er en utvidelse av fremstillinga av Leonidas. Valerius følger tradisjonen etablert av Herodot om at Leonidas blir sveket, men gir som Diodoros inntrykk av at spartanerne kunne vunnet, noe som blir videreført av Pausanias. Det er påfallende at Valerius er den eneste av de skjønnlitterære kildene som nevner at Leonidas blir sveket ettersom det kommer klart frem i de fleste historiske kildene.⁷ Siden det forekommer så sjeldent peker det på at det har blitt mindre vesentlig for tradisjonen; det er viktigere å få frem at Leonidas ofrer seg og at han dør en ærefull død enn å påpeke den utløsende årsaken til det. Dessuten er svikeren gresk uansett om han er fra Melis eller Trakhis. Det er dermed tenkelig at forfatterne ikke ønsker å legge vekt på greske stridigheter.

⁵ Marincola 2007: 117.

⁶ For en diskusjon om dette se Marincola 2007: 111-114.

⁷ Hos Herodot, Diodoros, Strabon og Pausanias.

Det er også bemerkelsesverdig at Ailianos er den eneste skjønnlitterære kilden som viser direkte tilbake til orakelspådommen vi finner hos Herodot. Som med sviket kan dette peke på at orakelspådommen ikke er et viktig aspekt i den skjønnlitterære tradisjonen. Det viktigste er igjen at Leonidas ofrer seg, ikke at det ble spådd.

En annen utvikling er minnesmerkene for spartanerne og Leonidas. Simonides legger i epigram LXXXIII a-b ord i munnen på et løvemonument som vokter Leonidas' grav. Herodot informerer ikke om en egen grav for Leonidas, men vi får bekreftet at det er et løvemonument for Leonidas ved Thermopylene,⁸ og han forteller at spartanerne ble gravlagt der de falt.⁹ I hymne 531 forteller Simonides om gravplassen til de falne ved Thermopylene, men han peker ikke ut Leonidas' grav. Nesten 500 år etter slaget ved Thermopylene forteller Strabon at det finnes et *polyandriion* for spartanerne samlet ved Thermopylene, men her har ikke Leonidas en egen grav.¹⁰ Omtrent 150 år senere hevder imidlertid Pausanias at det finnes en egen grav for Leonidas.¹¹ Filostratos forteller dessuten at Apollonios omfavner Leonidas' grav. Det vil si at det er en mulighet for at Leonidas hadde en egen grav allerede i Simonides' tid, men det kommer ikke frem i kildene igjen før omlag 630 år senere. I mellomtiden virker det som om Leonidas' grav ikke eksisterer.

Det er dermed usikkert hvorvidt dette er et utviklingstrekk eller ikke. Noen kilder vektlegger Leonidas' grav, mens andre ikke gjør det. Som nevnt tidligere er det imidlertid usikkert om Simonides' epigram LXXXIII a-b er en hellenistisk komposisjon.¹² Dersom epigrammet ikke ble skrevet av Simonides kan tilskrivelsen av Leonidas' grav være et utviklingstrekk fordi han etter hvert blir tilskrevet en grav som ikke opprinnelig tilhørte ham. I så fall er det enda et tegn på at Leonidas er en samlende figur. På den andre siden, dersom Simonides faktisk skrev epigrammet er det stor sannsynlighet for at det eksisterte en grav for Leonidas ved Thermopylene like etter slaget sto. Vi kan bemerke oss at Pausanias forteller at Leonidas' levninger ble fraktet tilbake til Sparta 40 år etter slaget. Når det er sagt, som nevnt tidligere regnes ikke Pausanias som en troverdig kilde.¹³ Dersom disse opplysningene stemmer kan det likevel forklare hvorfor Herodot ikke opplyser om en grav for Leonidas rundt 50 år etter Leonidas døde.

⁸ Hdt. 7.225.2.

⁹ Hdt. 7.228.1.

¹⁰ Str. 9.4.16.

¹¹ Paus. 3.14.1.

¹² Se side 45.

¹³ Se side 39.

Et annet utviklingstrekk er møtet mellom Leonidas og Xerxes, som første gang kommer frem hos Diodoros. Hos Filippus og Antifilos finner vi en versjon av dette møtet, men her snakker Leonidas fra de døde. Hos Diodoros utveksler Xerxes og Leonidas ord, men begge er i live. Dette finner vi hverken hos Simonides eller hos Herodot. Mens Leonidas i hovedsak fremstilles som en som slåss hos Herodot fremstilles han senere som en som vinner diskusjoner. Han konfronterer fienden på flere måter enn kun med pur kraft. Leonidas blir dermed tillagt nye egenskaper og er ikke bare tapper og en stor kriger, men har også ordet i sin makt.

Ytringene Leonidas blir tillagt er dermed et utviklingstrekk. Leonidas blir tilskrevet ordspråk første gang av Diodoros i overgangen til keisertiden, der han gjengir middag-ordspråket. Ytringa blir videreført i keisertiden i begge tradisjonene av henholdsvis Valerius, Plutarkh og Origenes.¹⁴ Et annet ordspråk som går igjen er skygge-ordspråket som stammer fra Herodot. Leonidas blir imidlertid ikke tilskrevet ytringa før på slutten av 1. århundre evt. blant annet av Plutarkh,¹⁵ selv om det har vært en kjent uttalelse siden Herodots tid. Det dukker siste gang opp hos Lukian, men han tilskriver det ikke til noen. Som følge av at ordspråkene dukker opp så ofte i kildene peker det på at dette aspektet ved Leonidas-skikkelsen får økt viktighet. I tillegg til at han er en mektig kriger er det viktig å få frem at han kan snakke for seg.

Etttersom Leonidas har blitt tillagt et ordspråk Herodot tilskrev Dienekes peker det på at Leonidas-skikkelsen har vært gjennom en konsentrasjon: skikkelsen Leonidas har utvidet seg ettersom tiden har gått og til slutt har all informasjon om slaget ved Thermopylene blitt konsentrert rundt ham. Han har dermed blitt en samlende figur for slaget som blir tillagt mer og mer handlinger og ytringer, i tillegg til nye egenskaper. Det er ikke lengre viktig hvem Leonidas er, men hva han symboliserer.

Når man ser utviklinga av hvilke aspekter Leonidas blir tilskrevet under ett peker det på en klar utvikling både i de skjønnlitterære og de historiske kildene: detaljene blir mindre viktige, Leonidas kommer mer i fokus over spartanerne og fungerer som en samlende figur for slaget ved Thermopylene. Tilleggene peker på at skikkelsen har blitt utvidet og at informasjon om slaget blir konsentrert rundt Leonidas. Det er imidlertid i hovedsak fra overgangen til keisertiden at Leonidas-skikkelsen for fullt blir utvidet. Man kan dermed se at Herodot setter standarden for hvilke bragder og ordspråk Leonidas skal ha sagt og gjort, men tradisjonen utvikler seg tydelig til Diodoros. Diodoros etablerer en ny tradisjon som går videre og som har blitt tydelig sementert hos Plutarkh.

¹⁴ I tillegg til Seneca den eldre og Pseudo-Plutarkh. Dette nevner jeg på side 23n. 57.

¹⁵ Vi finner det også hos Frontinus noen år før Plutarkh. Dette nevner jeg på side 37.

Leonidas som litterært virkemiddel

Ettersom de historiske og de skjønnlitterære kildene har ulike formål, gir de oss ulik kunnskap om Leonidas. I de skjønnlitterære kildene henvises det gjerne til Leonidas for å få frem et poeng, for eksempel når han brukes for å vise hvor ærefull en persons bragd eller død er. Av den grunn er det lettere å se at Leonidas har en klar funksjon som et verktøy i denne kildetradisjonen.

Det er likevel mulig å spore de litterære virkemidlene i de historiske kildene også. Det går igjen i begge kildetyperne at Leonidas i stor grad blir fremmet som et *paradeigma*, som vil si et bevismiddel eller et eksempel til etterfølgelse.¹⁶ Det kommer ikke like uttrykkelig frem i de historiske kildene, men det er tydelig at alle forfatterne ser på Leonidas som et forbilde man burde etterfølge. Det kommer klarest frem hos Herodot, Diodoros, Trogus, Plutarkh og Pausanias. I de bevarte skjønnlitterære kildene vises det mer tydelig at Leonidas brukes som et litterært virkemiddel i tekstene. Leonidas som et *paradeigma* kommer ikke klart frem i klassisk tid, men det kommer tydelig frem fra hellenistisk og republikansk tid, der det kommer frem av samtlige kilder. Det fortsetter i overgangen fra senrepublikken og videreføres i keisertiden.

Leonidas som *paradeigma* har likevel ulike funksjoner i de forskjellige kildene. Felles for kildene er at de vektlegger at Leonidas dør en ærefull død som burde beundres og etterstrebtes. Cato har imidlertid benyttet Leonidas som et *paradeigma* for å vise at Caedicius følger Leonidas' eksempel, og Florus har vist det samme med Flamma omlag 300 år senere. For Polyb fungerer Leonidas som et *paradeigma* fordi han oppfordrer spartanerne, via Lykiskos, til å etterligne Leonidas. Cicero bruker Leonidas som et virkemiddel for å gi en indikator på en ærefull død, og viser at han synes at Leonidas' død burde etterstrebtes. Khariton fremmer Leonidas som et *paradeigma* for å skape en forbindelse til slaget ved Thermopylene, noe som er med på å gjøre Khaireas' bragd like spektakulær som Leonidas'. Videre kommer det frem at både Valerius, Filostratos (via Apollonios) og Origenes anser Leonidas som et ideal, og han er derfor et klart eksempel til etterfølgelse. Ettersom det virker som om Simonides, Bassos, Filippos, Antifilos og Ailianos beundrer Leonidas vil jeg hevde at Leonidas er et underforstått *paradeigma* i disse kildene.

Det kommer også frem at Leonidas utvikler seg til å bli en etablert *simile*, et sammenligningsverktøy. Vi finner eksempler på dette i alle tidsperiodene, men som med *paradeigma* kommer det tydeligst frem i de skjønnlitterære kildene. Leonidas brukes som en *simile* allerede hos Aristofanes når han parodierer en homerisk *simile* mellom Leonidas og spartanerne med villsvin. Catos sammenligning av Leonidas med Caedicius og Florus'

¹⁶ Eide 1999: 66-67.

sammenligning av Leonidas med Flamma fungerer som verktøy for å fremme romernes bragder. Videre ser vi at Cicero har benyttet seg av en ironisk *simile* når han sammenligner Leonidas med Epikur. Det er imidlertid bare ett tilfelle i den historiske tradisjonen der Leonidas kan sies å fungere som en *simile*: Strabon viser til spartanernes hårsikkert når han sammenligner dem med kuretene.¹⁷ Vi kan også finne en underforstått sammenligning hos Khariton mellom Khaireas og Leonidas. I tillegg sporer vi bruk av *simile* hos både Filostratos og Origenes: Apollonios sammenligner seg selv med Leonidas for å forsvare seg selv, mens Origenes sammenligner Leonidas med Jesus for å gi oppreisning til kristendommen.

Bruken av *paradeigma* og *simile* peker på hvordan funksjon Leonidas har i tekstene, men det er mulig å spore andre litterære grep som ikke gjør rede for Leonidas' funksjon. Det første grepet er *prosopopoiia* som vil si at et abstrakt begrep eller en ting blir ilagt personlige egenskaper.¹⁸ Dette virkemidlet ser vi allerede i klassisk tid hos Simonides i epigram LXXXIII a-b når han legger ord i munnen på løvemonumentet. Bassos benytter seg også av *prosopopoiia* i sin henvisning til løvemonumentet. Ettersom Bassos gjør nøyaktig det samme som Simonides kan vi se en klar videreføring av denne tradisjonen.

Filippos og Antifilos benytter seg av et annet retorisk virkemiddel kalt *eidolopoiia* som vil si at man legger ord i munnen på en avdød person.¹⁹ Det er vanskelig å skille mellom *prosopopoiia* og *eidolopoiia* ettersom kategoriene er så hårfine, noe som gjør at vi kan se på *eidolopoiia* som en del av *prosopopoiia*. På den måten kan vi peke på en videreføring av *prosopopoiia* i alle epigrammene fra klassisk tid til keisertid. Disse grepene finner vi imidlertid kun i de skjønnlitterære kildene og vi ser at det brukes eksklusivt innenfor epigramtradisjonen.

Det retoriske virkemiddelet *ethopoiia* finner vi på den andre siden kun i den historiske tradisjonen og hos én forfatter: Diodoros. *Ethopoiia* vil si når man tilskriver en historisk eller mytisk person noe man rimeligvis tror at personen skal ha sagt,²⁰ og Diodoros forestiller seg hva Leonidas kan ha sagt. *Ethopoiia* kan imidlertid også brukes innenfor *khreia*, korte anekdoter som ofte inneholder korte utsagn som fremsetter en moral.²¹ De ulike ordspråkene Leonidas blir tillagt fungerer derfor som et slags *ethopoiia* fordi de brukes for å beskrive Leonidas' karakter. Ordspråkene han blir tillagt fungerer på den måten som et retorisk virkemiddel for fremstillinga av Leonidas.

¹⁷ Str. 10.3.8.

¹⁸ Eide 1999: 116.

¹⁹ Eide 1999: 116-117.

²⁰ Eide 1999: 63-64, 116-117.

²¹ Eide 1999: 86.

Greske kontra romerske kilder

Kildeutvalget mitt viser at Leonidas blir fremstilt på lignende måter av både greske og romerske forfattere, både når det kommer til attributter tilskrevet Leonidas og hvilke motiv han representerer. Cato er den første romerske kilden i mitt utvalg og gir oss et innblikk i romernes oppfattelse av Leonidas. Passasjen fra Cato viser oss at Leonidas på dette tidspunktet er såpass sagnomsust også utenfor de greske områdene at det er uproblematisk å bruke ham som en *simile* for et ikke-gresk publikum. Videre ser vi at Leonidas blir like mye romantisert av romerne som av grekerne. Trogus er et eksempel på dette, men her bærer beretninga preg av at Trogus ikke er greker selv: han hyller Leonidas og hans oppofrelse, men ettersom han fokuserer på spartanernes blodtørstighet og målbevissthet fremstilles Leonidas som en *edel villmann*. Passasjen viser likevel at Leonidas ikke er et utelukkende gresk forbilde, men at han kunne være et ideal for romere også.

Én av de største hyllestene av Leonidas finner vi dessuten hos Valerius, en romer. Her fremstilles Leonidas som den tapreste av alle og det er åpenbart at Valerius beundrer Leonidas. Det er dermed klart at Leonidas-motivet har overskredet landegrensene og blitt løst fra en ren spartansk og gresk kontekst på dette tidspunktet. Videre er det tydelig hos Ailianos at Leonidas fortsetter å være et forbilde også for romerne i enden av keisertiden.

Leonidas' funksjon i kildene er imidlertid klarere i de romerske kildene sammenlignet med de greske. For det første ser vi at Leonidas har en tydelig rolle som *simile* hos Cato, Cicero og Florus. Hos Cato er dette mest åpenbart der Leonidas fungerer som et argument mot urett. Leonidas som *simile* er ikke så utbredt i de greske kildene, men det er mest tydelig hos Filostratos og Origenes. Leonidas som *paradeigma* kommer på den andre siden frem i alle de romerske kildene. Det er derfor tydelig at Leonidas oftere blir brukt som et litterært virkemiddel i de romerske kildene.

Vi ser likevel at det er en utvikling her. Leonidas blir fremmet som et *paradeigma* særlig fra hellenistisk og republikansk tid i de skjønnlitterære kildene, og fra overgangen til keisertiden i de historiske kildene. Dette fortsetter i keisertiden og gjelder både de greske og romerske kildene. Vi ser imidlertid at de romerske kildene i hovedsak lærer oss at Leonidas er en velkjent skikkelse utenfor de greske landegrensene før keisertiden, der Leonidas også har en klarere rolle som et litterært verktøy. Ved overgangen til keisertiden har Leonidas-tradisjonen spredt seg også til de romerske kildene, og videre er det tydelig at Leonidas fungerer som et symbol på enhet og møtet med overmakten også for romerne.

Sentrale samfunnsmessige endringer som forklaring for utviklinga

Analysen av fremstillinga av Leonidas i de historiske og skjønnlitterære kildene fra Simonides i klassisk tid til Origenes i keisertiden viser at skikkelsen Leonidas har gjennomgått en utvidelse og en konsentrasjon. Detaljene rundt ham blir mindre viktig, mens det Leonidas symboliserer er det vesentlige. Den klare funksjonen Leonidas har i flere av kildene peker på at han har blitt et etablert litterært virkemiddel i perioden. For å forstå denne utviklinga er det viktig å se på hvilke samfunnsmessige endringer som kan ha hatt innvirkning på forfatternes portrettering og bruk av Leonidas. Hva kan ha påvirket deres fremstilling av Leonidas?

Perserkrigene er et vendepunkt for grekerne som danner grunnlaget for en ny, panhellenisk mentalitet der grekerne anser perserkrigene som gullalderen i gresk historie. Mytologiseringsprosessen begynner som sagt allerede hos Simonides like etter grekerne slår perserne i det endelige slaget ved Plataiai i 479 fvt.²² Han skriver på et tidspunkt der krigshandlingene i perserkrigene er veldig nær i tid og krigen mer eller mindre er vunnet. Det er derfor viktig å etablere spartanernes kamp som en sentral hendelse i både spartansk og gresk historie som skal huskes. Det er sannsynligvis derfor minnet står så sterkt i Simonides' hymne 531. Perioden er preget av at grekerne ønsker å vise samhold og da er det naturlig å vise til Thermopylene og perserkrigene.

Når Herodot forfatter sitt verk rundt 50 år etter Simonides er det en helt annen virkelighet. Det greske samholdet, spesielt mellom Sparta og Athen, faller ganske fort fra hverandre igjen, noe som resulterer i Peloponneskrigen. Herodot skriver dermed i en tid preget av urolighet og stridigheter mellom de greske bystatene som samme århundre sto samlet i en felles og ærefull kamp mot perserne, en felles fiende. Det er derfor sannsynlig som John Marincola hevder, at Herodot så tilbake på perserkrigene som en positiv periode for grekerne, og at hans homeriske og episke allusjoner var en måte å opphøye Leonidas' bragd på til *homerisk* nivå.²³

Ettersom vi har så få bevarte kilder fra 300-tallet fvt. er det dessverre ikke mulig å vite hvor sentral Leonidas og spartanernes rolle i perserkrigene kan ha vært i kildene som ikke har blitt bevart fra perioden. Marincola påpeker at vi vet at flere historikere skrev om perserkrigene på 300-tallet fvt., og oppgir både Ktesias fra Knidos (slutten av 400-tallet fvt.), Eforos av Kyme (ca. 405-330 fvt.) og Theopompos fra Khios (ca. 378-etter 320 fvt.) som eksempler.²⁴ Vi har dessverre bare bevart bruddstykker og sitater fra disse. Den greske forestillinga i perioden er

²² Marincola 2007: 105.

²³ Marincola 2003: xiii.

²⁴ Marincola 2007: 107.

likevel at perserkrigene var de største av alle krigene i gresk historie, og de fungerer som et *paradeigma* for hvordan grekerne samlet kan motstå fienden.²⁵ Én grunn for dette er sannsynligvis fordi perserne fortsetter å blande seg inn i greske anliggender etter perserkrigene, noe man særlig ser av at persernes støtte til spartanerne i Peloponneskrigen gjorde at spartanerne klarte å slå athenerne.²⁶

Størstedelen av de bevarte kildene fra 300-tallet fvt. er imidlertid athenske og fokuserer på athenernes rolle i perserkrigene. Det er likevel påfallende at Leonidas nærmest ikke er å finne i klassisk, athensk litteratur, selv om perserkrigene er et tema i perioden. Hverken Lysias (ca. 459-380 fvt.), Isokrates (436-338 fvt.), Xenofon (ca. 430-354 fvt.), Platon (ca. 429-347 fvt.) eller Isaios (ca. 420-340-tallet fvt.) nevner ham. I Isokrates' tale *Arkhidamos*, som ble skrevet rundt 366 fvt.,²⁷ henviser Isokrates til perserkrigene, men her finner vi ingen henvisning til Leonidas og han oppfordrer spartanerne til å gjenta *athenernes* bragd.²⁸ Spesielt bemerkelsesverdig er det at Xenofon ikke nevner ham ettersom han var spartavennlig og skrev om å dø ærefullt i *Spartanernes statsforfatning* (*Λακεδαιμονίων Πολιτεία*).²⁹ Thukydid (ca. 460/455-400 fvt.) nevner ham likevel, men kun for å presisere Leonidas' relasjon til sønnen Pleistarkhos og nevøen Pausanias.³⁰

Passasjene fra Aristofanes og Pseudo-Demosthenes vitner også om at Leonidas ikke er særlig viktig for og av liten interesse for athenerne, og at når han først nevnes fremheves hverken hans bragder eller dyder. Selv om Simonides har skapt en tradisjon for fremstillinga av Leonidas ser vi få bevis for dette hos Aristofanes og Pseudo-Demosthenes. Passasjen fra Aristofanes viser at Leonidas og spartanerne allerede i klassisk tid oppfattes som et symbol på gresk enhet selv om det ikke er noe realisme i det. Leonidas og spartanerne kan dermed trekkes frem ved anledning, til tross for at det er ment parodisk hos Aristofanes.

Den minimale henvisninga til Leonidas i klassisk, athensk litteratur må igjen sees i sammenheng med forholdet mellom Sparta og Athen i samtiden. Etter Peloponneskrigen er ikke stridighetene over mellom bystatene, og vi ser at særlig Sparta, Athen og Theben kjemper om hegemoniet i første halvdel av 300-tallet fvt. Dette fører til at man ser tilbake til perserkrigene med nostalgi og får et ønske om å kjempe mot en felles fiende igjen heller enn hverandre.³¹ Likevel står bystatene mot hverandre med forskjellige interesser, noe som gjør det naturlig at

²⁵ Marincola 2007: 107-108.

²⁶ Marincola 2007: 108; Bridges 2015: 100.

²⁷ Papillon 2004: 109-110.

²⁸ Isoc. *Or. Arch.* 42-43; Marincola 2007: 107n. 7.

²⁹ Xen. *Lac.* 9.1-2.

³⁰ Thuc. 1.132.1.

³¹ Bridges 2015: 100-101.

en spartaner som Leonidas ikke er så viktig i en klassisk, athensk kontekst. Athen har lite interesse av å gjøre en spartaner til helt. Når Athen begynner å etablere seg som en militær, politisk og kulturell stormakt kommer Leonidas i skyggen av store, athenske helter som eksempelvis Themistokles.

Det er særlig påfallende at Leonidas ikke kan spores i bevarte tekster mot enden av den klassiske perioden når makedonerne gjør sitt inntog i de greske områdene. Man kan forestille seg at grekerne ville føle et behov i litteraturen for å gripe tilbake til helter som Leonidas som tidligere hadde beskyttet dem mot fremmede angrep og oppfordre til etterfølgelse. Pseudo-Demosthenes skriver sin rettstale i denne perioden, men det ville ikke være naturlig å henvise mer til Leonidas og slaget ved Thermopylene enn det han allerede gjør. De bevarte kildene i klassisk tid viser derfor at Leonidas til en viss grad har blitt et symbol for samhold, men at han ikke har blitt en panhellenisk skikkelse ennå. Det kommer dermed frem at Leonidas kun står sentralt hos Simonides og i nær tid til slaget ved Thermopylene i klassisk tid.

Det er oppsiktsvekkende at det er en så lang, taus periode i både den historiske og den skjønnlitterære tradisjonen etter dette. Selv om det er mulig at Leonidas kan ha blitt behandlet i kilder vi ikke har bevart i dag ser vi at Leonidas-frekvensen minker under Aleksander den stores regjeringstid. Aleksanders far, Filip II, brukte perserkrigene som propaganda for å få støtte fra grekerne i makedonernes kamp mot perserne.³² Aleksander fortsatte denne strategien og hevdet at han søkte å hevne persernes invasjon av de greske områdene med sin egen invasjon av perserne.³³ Med makedonernes seier over perserne går makedonerne over fra å være fremmede barbarer til å bli regnet som grekere.³⁴ Ettersom Aleksanders regjeringstid sammenfaller med reduksjonen av henvisningene til Leonidas er én mulig tolkning at Aleksander den store overtar helterollen Leonidas har blitt tilskrevet. Marincola påpeker dessuten at tradisjonen med hvem som har sørget for den herligste, greske seieren endrer seg når Aleksander kommer på banen.³⁵ I tillegg finnes det visse likheter mellom de to skikkelsene: Aleksander kan som Leonidas spore sin avstamning tilbake til Herakles,³⁶ og mens Leonidas sammenlignes med en løve blir Aleksander ofte avbildet med et løveskinn som Herakles.³⁷

Uansett årsak for tausheten i kildene blir Leonidas en sentral figur etter klassisk tid. Hos Polyb fungerer Leonidas som et symbol på opposisjon og gresk enhet, noe som blir videreført

³² Bridges 2015: 100, 119.

³³ Bridges 2015: 119; Gabriel 2005: 317; Diod. Sic. 17.4.9; Arr. *Anab.* 2.14.4.

³⁴ Rhodes 2007: 42.

³⁵ Marincola 2007: 123.

³⁶ Diod. Sic. 17.1.5; Plut. *Vit. Alex.* 2.1; OCD s.v. Alexander (3) III.

³⁷ OCD s.v. Heracles. For eksempler se Bieber 1965: 183-188.

i de senere, greske kildene. I motsetning til hos Aristofanes er imidlertid ikke Polybs appell ment parodisk. I Polybs samtid pågår både punerkrigene (216-146 fvt.) og de makedonske krigene (214-148 fvt.), og han blir som tidligere nevnt sendt til Roma som gissel i perioden 167-150 fvt.³⁸ De greske områdene er relativt fragmentert på denne tiden, og Polyb er romernes nye, ufrivillige undersått. Han har dermed selv blitt et offer for romersk ekspansjon, og verket hans bærer preg av å ha blitt skrevet fra et underlegent perspektiv.³⁹ Ifølge John Henderson gjør Polyb det klart gjennom verket at grekerne ikke hadde en sjanse mot romerne.⁴⁰ I tillegg mener Emma Bridges at det er påfallende at Polyb lar Lykiskos påpeke likhetene mellom romersk og persisk aggresjon samtidig som romerne invaderer deler av de greske områdene.⁴¹ Det er derfor sannsynlig at Polyb så tilbake på perserkrigene som grekernes storhetstid der de greske bystatene sto samlet mot en felles, suveren fiende, noe de ikke fikk til nå mot romerne. Ettersom Lykiskos' tale gir inntrykk av å speile Polybs egne holdninger fungerer Leonidas som et symbol på gresk identitet og enhet under trussel fra romersk ekspansjon. Leonidas representerer et samlet gresk område mot den nye fienden der romerne kan sammenlignes med perserne. Leonidas er dermed ikke et symbol kun på Sparta eller spartansk-athensk samarbeid, men på hele Hellas. Etter en lang, taus periode i de bevarte greske kildene dukker dermed Leonidas opp igjen når gresk enhet på nytt blir viktig i møtet med romersk ekspansjon.

Tomas Hägg påpeker at behovet for gresk enhet blir større i romersk tid, særlig etter ødeleggelsen av Korinth i 146 fvt.⁴² Videre opp mot keisertiden ser vi dessuten at romerne for fullt konsoliderer sin maktposisjon med stadig ekspansjon, og de greske områdene har blitt en permanent del av den romerske republikken og det romerske riket. I det romerske Hellas forsøker grekerne å finne sin plass i samfunnet og det blir derfor viktig å vise tilbake til grekernes storhetstid for å ikke bli oppslukt av det voksende romerske imperiet.

Diodoros er et eksempel på en greker i en romersk verden som viser tilbake til gresk storhetstid. I perioden er det et økt behov for gresk selvrealisering og den greske identiteten blir mye viktigere. Dette sammenfaller med den økte interessen for det klassisk greske generelt, og i den forbindelse blir det naturlig å vise tilbake til gresk samhold under perserkrigene som Diodoros gjør. Med dette i tankene er det mulig at Diodoros' *enkomion* over Leonidas og spartanerne er et litterært grep. Leonidas fungerer som et samlende symbol for grekerne som

³⁸ Walbank 2002: 56. Jeg nevner dette på side 53.

³⁹ Goldhill 2001: 21.

⁴⁰ Jensen & Mejer 1985: 253; Henderson 2001: 43.

⁴¹ Bridges 2015: 177.

⁴² Hägg 1980: 129.

behøver noe storslått å vise til. Leonidas' funksjon blir dermed som et symbol på opposisjon som virker samlende i møtet med overmakten.

Økningen i henvisningene til Leonidas sammenfaller også i stor grad med den annen sofistikk som har sitt høydepunkt på 100- og 200-tallet evt.⁴³ Ifølge Antony Spawforth er det nesten en *perserkrig-mani* i de tre første århundrene i gresk kultur.⁴⁴ Vi sporer likevel den tilbakeskuende mentaliteten allerede i hellenistisk og republikansk tid. Et eksempel på det er Khariton som Hägg mener tilhører tradisjonen på grunn av hans nostalgi for den klassiske perioden.⁴⁵ Khariton henviser for eksempel til gresk enhet der Leonidas fungerer som et samlende motstandssymbol.

Vi kan også plassere Plutarkh innenfor denne tradisjonen, men på hans tid har interessen for Leonidas allerede vært stor i 100-150 år, og tradisjonen har fått stadfestet seg skikkelig. Ifølge John Marincola ser Plutarkh perserkrigene som det mest storslåtte i gresk historie, og han mener også at Plutarkhs polemikk er basert på Herodots manglende hyllest av bragdene og heltene fra krigene mot perserne.⁴⁶ Det er tenkelig at Plutarkhs nostalgi gjør at det er så viktig for ham å gi oppreisning til thebanerne. Mens Herodot påpeker stridigheter mellom grekerne forsøker Plutarkh å fremme gresk enhet under slaget ved Thermopylene og vise at grekerne egentlig sto samlet. Plutarkhs forsøk på å gi oppreisning til Leonidas, symbolet på gresk opposisjon og enhet, kan derfor være bunnet i det.

Pausanias, Lukian, Filostratos og Origenes skriver sine tekster når den annen sofistikk har sitt høydepunkt. De har dermed alle et behov for å vise tilbake til den greske gullalderen, og det er tydelig at særlig Pausanias og Filostratos fremstiller Leonidas som et ideal. Dette ser vi av at Filostratos via Apollonios forteller at spartanerne under Leonidas var mest krigersk, og av Pausanias' mytiske sammenligning av Leonidas med Akhillevs og Miltiades. Ettersom Pausanias fokuserer mye på perserkrigene og deres aktører, er det grunnlag for å hevde at Pausanias har et behov for å vise tilbake til den greske gullalderen. Dette ser vi også tidligere hos Strabon, som er med på å dokumentere den økte interessen for Leonidas.

Lukian er likevel den eneste greske kilden i keisertiden som gir inntrykk av at grekerne i hans samtid har et behov for å fremme gresk selvbevissthet, selv om hans satiriske tekst ikke gir uttrykk for at han selv har dette behovet. Lukian tilfører imidlertid ikke mer til tradisjonen enn å vise at ordspråkene Leonidas har blitt tillagt tidligere fortsetter å være aktuelle.

⁴³ Whitmarsh 2005: 5.

⁴⁴ Spawforth 1994: 233.

⁴⁵ Hägg 1980: 129.

⁴⁶ Marincola 2018: 20.

Videreføringen av ordspråktradisjonen ser vi i tillegg hos Valerius og Origenes. Selv om det er bemerkelsesverdig at Leonidas fortsatt brukes som en *simile* hos Origenes 730 år etter hans død, er det typisk for tidlig kristentid at de kristne bruker klassisk konsepter og skikkelser.⁴⁷ Det sentrale med disse forfatterne er imidlertid at de skriver innenfor den perioden der frekvensen av Leonidas-henvisninger er størst.

I keisertiden får vi også inntrykk av et økt behov for *spartansk* selvrealisering. Det er mindre viktig for de romerske kildene at Leonidas var spartaner, mens det vektlegges mer av de greske forfatterne, særlig av Bassos og Filippus. Filippus og Antifilos peker også på behovet for å tilfredsstille romernes forakt for monarkiet, ettersom Leonidas' krigerrolle fremheves over hans kongerolle. Den romerske frykten for kongetittelen er særlig tydelig fra senrepublikken og når Caesar utroper seg selv til diktator på livstid.⁴⁸ Selv om disse forfatterne er greske er det tenkelig at det ville være lettere for deres publikum å svelge at Leonidas var kriger enn konge. Her er det likevel viktig å huske på utviklinga: fordi Leonidas utvikler seg til å bli mer og mer et symbol blir detaljene om ham mindre viktige.

De romerske kildene skiller seg ikke tematisk mye fra de greske kildene, men det er mulig å peke på lignende tendenser for å henvise til Leonidas. Selv om de greske kildene i størst grad fremmer Leonidas som et symbol på opposisjon og gresk enhet frem til overgangen til keisertiden, ser vi at denne tradisjonen sprer seg til romerske kilder i keisertiden.

Dette kan skyldes den romerske selvforståelsen der Leonidas passer godt inn. Romerne anså seg selv som den siviliserte verden som beskyttet grensene sine mot den barbariske verden.⁴⁹ Det er ikke en hemmelighet at romerne så opp til den greske kulturen, og romerne kunne kjenne seg igjen i grekernes situasjon: grekerne spilte rollen som den siviliserte parten som prøvde å holde de barbariske perserne unna grensene sine. Leonidas som symbol på motstand og som forsvarer av landegrenser passer godt inn i den romerske ideologien om at de forsvarer grensene sine. Leonidas fungerer på mange måter som et symbol på en forsvarer som romerne kan kjenne seg igjen i; de kunne forstå hvorfor Leonidas var så viktig for grekerne når han hadde forsvart sitt fedreland mot hordene fra øst. Leonidas kan dermed bli sett på som et bolverk mot inntrengere på vegne av sitt fedreland, og vi ser av de romerske kildene at Leonidas først og fremst blir en skikkelse romerne trekker frem mot sine egne motstandere.

Hos Cato ser vi at romernes grenser trues og at Leonidas symboliserer bolverket mot barbarene. Han nevner Leonidas i forbindelse med hendelser under punerkrigene, og kjempet i

⁴⁷ Litfin 2016: 3-4.

⁴⁸ Tatum 2006: 208.

⁴⁹ Gruen 2006: 459-460.

tillegg selv et slag ved Thermopylene. Han kjente derfor sannsynligvis til hva Leonidas og slaget i 480 fvt. symboliserte. Cato skriver dermed sitt verk i en tid når punerkrigene er friskt i minnet etter at Roma nesten gikk til grunne.⁵⁰ Rich påpeker dessuten at den puniske trusselen fortsatte å være et minne som formet romerne videre,⁵¹ noe som minner om hvordan perserkrigene var en påminnelse for grekerne. Punernes felttog mot Roma kan dermed sammenlignes med persernes felttog mot grekerne, og Leonidas symboliserer forsvaret av grensene.

Omlag 300 år etter Cato nevner også Florus Leonidas i forbindelse med hendelser under punerkrigene. Dette peker på at punernes felttog fortsetter å bli sett på som forlengelsen av perserkrigene. Punerkrigene blir på en måte romernes versjon av perserkrigene før starten på deres langvarige stridigheter med parterne, én av arvtakerne etter det gamle persiske riket.⁵²

Romerne så at grekernes kamp mot perserne kunne brukes til deres egen fordel, og særlig i forbindelse med romernes kamp mot parterne.⁵³ Når Valerius henviser til Leonidas' kamp mot *hele Asia* sammenfaller det derfor med de områdene der romerne har problemer selv, og som hos Cato ser vi derfor at Leonidas nevnes når romernes grenser trues. Romerne hadde et spesielt langvarig fiendskap med parterne som begynte i senrepublikansk tid og fortsatte i keisertiden.⁵⁴ Parterne fortsatte imidlertid å være en trussel for romerne helt til 200-tallet evt. fordi de aldri klarte å beseire dem fullstendig.⁵⁵ Bridges påpeker at assosiasjonen mellom perserne og parterne kunne fungere både som et eksempel til etterfølgelse, i tillegg til at det kunne skape en forbindelse mellom romerne og grekerne, der romerne beskyttet grekerne mot sin gamle fiende.⁵⁶ Perserne kan dermed lett sammenlignes med parterne, og det passer godt inn i forestillinga om kampen mellom det siviliserte og det barbariske.⁵⁷ Leonidas blir en direkte parallell til romerne ettersom de kjemper mot *samme* fiende i øst som på mange måter fortsatt er en trussel. Philip Hardie påpeker dessuten at romerne for fullt begynner å vise til grekernes seier over perserne i overgangen til keisertiden, noe som sammenfaller med økningen av Leonidas-frekvensen.⁵⁸

Leonidas som et bolverk kommer til uttrykk litt annerledes hos Cicero. Utdragene fra Cicero viser først og fremst at Leonidas' død blir sett opp til i hans samtid og at det er noe å

⁵⁰ Gruen 2006: 468.

⁵¹ Rich 1993: 63.

⁵² Bridges et al. 2007: 8-9; Hardie 2007: 127.

⁵³ Bridges 2015: 160-161.

⁵⁴ Bridges 2015: 161.

⁵⁵ Sheldon 2010: 4, 221-222; B. Campbell 1993: 217.

⁵⁶ Bridges 2015: 162.

⁵⁷ Se Spawforth 1994: 233-247 for en diskusjon om sammenligninga mellom persere og partere.

⁵⁸ Hardie 2007: 136.

etterstrebe. Vi ser likevel at Leonidas trekkes frem i forbindelse med en fiende, men hos Cicero er Leonidas en parallell mot Ciceros filosofiske motstander Epikur. Cicero som stoiker anser Epikur som en motstander av den romerske ideologien fordi Epikur ikke fulgte sin egen lære i praksis. Cicero viser dessuten sin *paideia*, *dannelse*, ved å trekke inn Leonidas her. Den romerske elitens utdanning besto i stor grad av å lære gresk historie og litteratur, og man åpenbarte sin *paideia* ved å vise tilbake til det klassiske greske.⁵⁹ Videre var det typisk romersk å adoptere greske helter,⁶⁰ og de ønsket å identifisere seg med en stor, gresk fortid og kan på den måten sies å også være påvirket av den annen sofistikk. Det var forventet at romere av en viss stand hadde gresk danning,⁶¹ og perserkrigene var et vanlig deklamasjonstema også for romerne.⁶²

Den romaniserte galleren Trogus kan regnes som romer og det virker som om han sympatiserer med romerne. Likevel lever han i en tid der Gallia blir underlagt romerne og det er dermed fristende å tenke at han, som Polyb, anser romerne som *fremmede inntrengere*. Trogus' fremstilling av Leonidas skiller seg imidlertid ut fra de andre romerske kildene fordi Leonidas fremstilles som en *edel barbar*: Trogus beundrer Leonidas, men spartanernes blodtørstighet blir likevel vektlagt.

Ailianos er som nevnt en romer som skriver på gresk for et gresk publikum, og den greske heller enn den romerske selvforståelsen kommer til uttrykk her. Han lever under kjernetiden til den annen sofistikk og utdraget fra Lukian har vist at perserkrigene trolig var et populært tema mens bevegelsen hadde sitt høydepunkt. Til tross for at vi ikke kjenner til årsaken for Leonidas-passasjen hos Ailianos er det likevel tenkelig at Ailianos inkluderte en henvisning til Leonidas for å tilfredsstille sitt greske publikum.

⁵⁹ Whitmarsh 2005: 13-14.

⁶⁰ Gruen 2006: 461.

⁶¹ OCD s.v. education, Roman.

⁶² Hardie 2007: 135; Bridges 2015: 164-165, 165n. 26.

5: Avslutning og konklusjon

Hovedfokuset i denne fremstillinga har vært hvordan Leonidas blir fremstilt i et utvalg av kilder fra Simonides til Origenes. Formålet var å svare på hvordan den litterære fremstillinga av skikkelsen Leonidas endres gjennom perioden fra Simonides til Origenes, og hvilke viktige samfunnsmessige endringer som kan ha påvirket utviklinga. Problemstillinga ble løst ved å analysere et kjernemateriale som består av både greske og romerske kilder i ulike sjangre og som strekker seg over en lang tidsperiode. Mine analysekategorier *utvidelse* og *konsentrasjon* har vist seg å være en fruktbar måte å studere Leonidas på. De har fanget opp utviklinga av ham og har vært hensiktsmessig for å få frem aspekter ved skikkelsen.

Analysen av kildene samlet viser at romantiseringen av Leonidas begynner allerede hos Simonides like etter slaget ved Thermopylene. Det er tydelig at Simonides danner grunnlaget for fremstillinga av Leonidas, noe vi ser av både de skjønnlitterære og de historiske kildene. Hos Herodot fremstår Leonidas som en overmenneskelig skikkelse, og denne portretteringa ligger til grunn for den historiske tradisjonen. Selv om Simonides etablerer en tradisjon for å fremstille Leonidas ser vi at tradisjonen utvikler seg allerede fra Herodot. Hos Diodoros har tradisjonen etablert seg og videre i keisertiden blir detaljene rundt Leonidas mindre vesentlige og henvisingene til ham har ofte klare funksjoner. Når vi kommer til Plutarkh er det tydelig at Leonidas-skikkelsen har blitt fullstendig etablert, men interessen for Leonidas fortsetter.

Analysen viser dermed at nye aspekter blir tillagt Leonidas og skikkelsen går gjennom en utvidelse og en konsentrasjon. Leonidas blir en samlende figur for alt som skjer og blir sagt under slaget ved Thermopylene. Han representerer kampen mot overmakt og for frihet, og er den som seirer i nederlag. Han er et velkjent symbol for både grekere og romere man kan trekke frem når man trenger en motstandsfigur. For grekere i en romersk verden med et behov for å vise tilbake til gresk storhetstid symboliserer Leonidas gresk enhet og selvbevissthet. For romerne er Leonidas et bolverk og forsvareren av den siviliserte verden mot barbarer og andre motstandere. Utviklinga er at det ikke er viktig hvem Leonidas er og hva han faktisk gjør, men hva han symboliserer. Et konkret svar på problemstillingen er derfor at Leonidas ikke lengre er en historisk person, men et litterært grep og symbol på frihet, forsvar, motstand og oppofrelse.

Et nøkkelmotiv er Leonidas som den edle taper. Dette kan sees på som en form for *kognitiv dissonans*, et begrep som vanligvis brukes i psykiatrien. Det beskriver strategier for å forklare eller unnskyldde noe som i utgangspunktet er negativt,¹ som når Simonides bruker

¹ SNL s.v. kognitiv dissonans. Hentet 17. april 2018.

nederlaget for å fremstille noe positivt. Leonidas og spartanerne mislykkes, men i ettertid blir nederlaget snudd til en seier.

Det er tydelig at den antikke tradisjonen for å fremstille Leonidas fortsetter å leve videre i moderne fremstillinger av ham. Leonidas forsvinner ikke fra kildene etter perioden jeg har tatt for meg; tvert imot fortsetter Leonidas å være et symbol på den som står imot overmakten og som ikke lar seg knekke selv om han taper.

I romantikken på 1800-tallet dukker Leonidas særlig opp i litteraturen.² Ian M. Morris har kalt perioden siste halvdel av 1700-tallet og tidlig 1800-tall som *Leonidas-tiden*³ på grunn av populariteten til Leonidas.⁴ Det ser vi særlig av to dikt som ble skrevet om Leonidas på 1700-tallet. Den første ble skrevet av britten Richard Glover i 1737 og heter ganske enkelt *Leonidas, A Poem*. I Nederland ble diktet *Leonidas* av Willem van Haren utgitt fem år senere.⁵ Begge diktene ble veldig populære og Glovers dikt ble til og med satt opp på scenen.⁶ Morris påpeker også at den økte interessen for Leonidas og Thermopylene førte til at man ønsket å gjenta bragden ved Thermopylene, noe som ble særlig tydelig under den greske frihetskrigen som begynte i 1821. I perioden ble det skrevet flere ulike dikt, også av ikke-grekere, som påkalte Leonidas direkte og ba grekerne om å gjøre som Leonidas hadde gjort.⁷

Videre har Leonidas blitt brukt som et symbol på tapperhet og fortreffelighet i forbindelse med andre kamphandlinger. For det første ble Leonidas et symbol under den franske revolusjonen (1789-99), der de revolusjonære sammenlignet seg selv med spartanerne mot perserne.⁸ Slaget ved Thermopylene står også sterkt i tradisjonen i USA, noe vi særlig ser av Texasrevolusjonen (1835-36), der meksikanerne representerte perserne mens texanerne, og særlig frontmannen David Crockett, representerte Leonidas og spartanerne.⁹ Videre kommer det ikke som en overraskelse at Leonidas har blitt brukt som symbol for grekere og kyprioter. Et eksempel på dette er i 1957 da Kypros kjempet for å ende britisk styre i landet, men under kamphandlingene 3. mars ble kypriotenes posisjon lekket til britene og de ble omringet. Da britene ba kypriotene om å overgi seg innså én av de kypriotiske lederne likhetene med Leonidas' situasjon og svarte: *Kom og ta oss!*¹⁰ Dette viser tilbake til angrepsoppfordringa

² Bridges et al. 2007: 17-18.

³ *The Age of Leonidas*.

⁴ Morris 2007: 235n. 12.

⁵ Morris 2007: 232.

⁶ Morris 2007: 232n. 3.

⁷ Morris 2000, se særlig 222-228 der Morris gir flere eksempler på disse diktene. Se også Cartledge 2003: 269-270.

⁸ Bridges et al. 2007: 18.

⁹ Bridges et al. 2007: 23.

¹⁰ Foley 1965: 111.

μολὼν λάβε som Plutarkh informerer om.¹¹ Eksempelene viser at man fortsatt ønsker å etterligne Leonidas' bragd, selv 2500 år etter slaget ved Thermopylene.

Til tross for at Leonidas viste seg å være en velkjent skikkelse allerede i klassisk tid finnes det ingen statuer av ham fra antikken. Det finnes en antikk marmorbyste av en spartansk soldat som har blitt kalt Leonidas,¹² men spesielt Paul Cartledge stiller spørsmål ved dette. Han hevder at bysten sannsynligvis var del av en større gruppe og egentlig portretterer en mytisk helt eller en gud.¹³ I 1955 ble det imidlertid satt opp et minnesmonument ved passet ved Thermopylene for å hedre Leonidas og spartanerne, der vi finner en egen bronsestatue av Leonidas. På basen av bronsestatuen finner vi igjen angrepsoppfordringa μολὼν λάβε.¹⁴

Populariteten til og relevansen av Leonidas ser vi likevel sterkest i den moderne populærkulturen. Vi finner referanser til ham i flere forskjellige medier som romaner, tegneserier, filmer, spill og til og med i sanger.¹⁵ Det finnes mange eksempler på romaner som handler om slaget ved Thermopylene, men én av de mest kjente romanene er Steven Pressfields *Gates of Fire* fra 1998. Der overlever den oppdiktete Xeonos slaget ved Thermopylene og blir utspurt av perserne om hva som skjedde.¹⁶ De mest kjente representasjonene i dag er likevel filmene om slaget ved Thermopylene. Allerede i 1962 ble filmen *The 300 Spartans* gitt ut, regissert av Rudolph Maté,¹⁷ en film som i stor grad baserte seg på diktet av Richard Glover.¹⁸ Filmen *300*, regissert av Zack Snyder i 2007, baserte seg på tegneserien *300* av Frank Miller fra 1999.¹⁹ Denne filmen førte til at det ble laget et videospill kalt *300: March to Glory* samme år.²⁰

Når man leser romanene og ser filmene ser vi at det er mulig å kjenne igjen den antikke tradisjonen i moderne fremstillinger av Leonidas. Han fremstilles fortsatt som den ideelle kriger som alle burde prøve å etterligne. Han er den ultimate helt som aldri viker fra sin lojalitet til sitt folk og han nekter å gi opp, selv om han går mot en sikker død på vegne av alle grekere. Det er dermed klart at tradisjonen fortsetter selv etter antikken, men også her har tradisjonen blitt endret. Vi ser særlig at bildet på Leonidas i dag er utsagnet μολὼν λάβε, selv om det første gang dukker opp hos Plutarkh rundt 100 evt.

¹¹ Se side 36.

¹² Se bildet på forsiden. Bysten stammer fra 480-tallet fvt. og ble gravd opp fra det spartanske akropolis i 1925.

¹³ Cartledge 2003: 121; Cartledge 2006: 187-188.

¹⁴ Ring et al. 1995: 695; Cartledge 2006: 161.

¹⁵ Hør for eksempel sangen *Ode to Leonidas* av det greske metallbandet Firewind.

¹⁶ Bridges 2007: 411-412.

¹⁷ Bridges 2015: 193.

¹⁸ Bridges et al. 2007: 21.

¹⁹ Bridges 2015: 193.

²⁰ Bridges 2015: 196.

Både den antikke og den moderne måten å fremstille Leonidas peker på at den historiske Leonidas har blitt erstattet av den litterære skikkelsen Leonidas. Det er likevel interessant at vi ikke vet noe om Leonidas som konge, særlig ettersom han hadde mange kongelige plikter. På grunn av hans senere popularitet skulle man trodd at han var en populær konge. Det er også bemerkelsesverdig at Leonidas, dersom mine beregninger stemmer, var over 60 år da han døde, men likevel symboliserer han på mange måter virilitet og manndom. Dessuten er det oppsiktsvekkende at det ikke finnes noen avbildninger av Leonidas, til tross for at han var en velkjent skikkelse i antikken.

Det er imidlertid klart at dette er et forskningsfelt som burde utforskes mer. Det hadde vært særlig interessant å fortsette på et resepsjonsstudium av hvordan skikkelsen Leonidas utvikler seg til i moderne tid, ikke bare en rask sammenfatning slik som her. Det hadde spesielt vært interessant å se på hvilke aspekter ved Leonidas-skikkelsen som videreføres helt fra Simonides i klassisk tid til moderne tid og hvilke aspekter han blir tillagt i løpet av de neste 2500 årene. Selv om vi tydelig ser at Leonidas ikke forsvinner etter antikken har ikke de moderne fremstillingene av Leonidas blitt forsket nok på etter min mening. Gjennom mitt arbeid har jeg funnet hull i forskninga, og det er derfor store muligheter til å tette disse hullene med videre forskning. Det kunne eksempelvis være fruktbart å gjøre et fullt resepsjonsstudium fra Simonides til i dag, inkludert diktene fra 1700-tallet og adaptasjonen til film og skjønnlitteratur i moderne tid. For å se hvorvidt utviklinga også kan spores hos andre skikkelser kunne man gjort en lignende forskning med andre historiske skikkelser for å se om det er sammenfall i tradisjonene. Her kunne dessuten analysekategoriene mine være fruktbare å bruke. Én mulighet hadde eksempelvis vært å sammenligne fremstillinga av Leonidas med Themistokles eller arvtakeren Pausanias. Det hadde også vært interessant å se på hvordan Xerxes fremstilles sammenlignet med Leonidas gjennom perioden. I tillegg kunne man sett på om det er en felles fremstillingsmåte for hvordan helter fra antikken, både historiske og mytiske, blir fremstilt. Kan hende er det mulig å samle flere edle tapere fra antikken og sammenligne fremstillinga av og funksjonen deres?

Alt i alt er det mange veier å gå etter dette. Det er imidlertid tydelig at Leonidas som skikkelse lever videre i moderne tid og minnet om ham står fortsatt sterkt, iallfall minnet om det Leonidas symboliserer.

Litteratur

- Albrecht, M. von. (2012). *Meister Römischer Prosa von Cato bis Apuleius: Interpretationen*. Darmstadt: WBG Wissen verbindet.
- Annas, J. (2001). Introduction. I J. Annas (Red.) & R. Woolf (Overs.), *Cicero: On Moral Ends* (s. ix-xxvii). Cambridge: Cambridge University Press.
- Austin, M. M. (1990). Greek Tyrants and the Persians, 546-479 B. C. *The Classical Quarterly*, 40(2), s. 289–306. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/639090>.
- Babbitt, F. C. (1991). Sayings of Spartans: Introduction. I F. C. Babbitt (Red. & Overs.), *Plutarch: Moralia. Volume III: Sayings of Kings and Commanders. Sayings of Romans. Sayings of Spartans. The Ancient Customs of the Spartans. Sayings of Spartan Women. Bravery of Women*. (s. 240–241). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bieber, M. (1965). The Portraits of Alexander. *Greece & Rome*, 12(2), s. 183–188. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/642314>.
- Bitsori, M., & Galanakis, E. (2004). Epicurus' Death. *World Journal of Urology*, 22(6), s. 466–469. <https://doi.org/10.1007/s00345-004-0448-2>.
- Bowie, E. (2001). Inspiration and Aspiration: Date, Genre, and Readership. I S. E. Alcock, J. F. Cherry, & J. Elsner (Red.), *Pausanias: Travel and Memory in Roman Greece* (s. 21-32). New York: Oxford University Press.
- Bradford, A. S. (1994). The Duplicitous Spartan. I S. Hodkinson & A. Powell (Red.), *The Shadow of Sparta* (s. 59-85). London: London: Taylor & Francis Group.
- Bradford, A. S. (2011). *Leonidas and the Kings of Sparta: Mightiest Warriors, Fairest Kingdom*. Santa Barbara: Praeger.
- Bridges, E. (2007). The Guts and the Glory: Pressfield's Spartans at the Gates of Fire. I E. Bridges, E. Hall, & P. J. Rhodes (Red.), *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millenium* (s. 405-421). New York: Oxford University Press.
- Bridges, E., Hall, E., & Rhodes, P. J. (2007) Introduction. I E. Bridges, E. Hall, & P. J. Rhodes (Red.), *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millenium* (s. 3-29). New York: Oxford University Press.
- Bridges, E. (2015). *Imagining Xerxes: Ancient Perspectives on a Persian King*. Bloomsbury Publishing.
- Briscoe, J. (2010). The Fragments of Cato's Origines. I A. Chahoud & E. Dickey (Red.), *Colloquial and Literary Latin* (s. 154–160). Cambridge: Cambridge University Press.

- Burn, A. R. (1984). *Persia and the Greeks: The Defence of the West, c. 546-478 B.C* (2. utg.). Stanford: Stanford University Press.
- Campbell, B. (1993). War and Diplomacy: Rome and Parthia, 31 BC–AD 235. I J. Rich & G. Shipley (Red.), *War and Society in the Roman World* (s. 213-240). London: Routledge.
- Campbell, D. A. (Red. og Overs.). (1991). *Greek Lyric, Volume III: Stesichorus, Ibycus, Simonides, and Others*. Harvard University Press.
- Campbell, D. B. (2012). *Spartan Warrior, 735-331 BC*. Oxford: Osprey.
- Carr, J. C. (2012). *Sparta's Kings*. Pen & Sword Military.
- Cartledge, P. (2003). *The Spartans: The World of the Warrior-Heroes of Ancient Greece, from Utopia to Crisis and Collapse*. Woodstock, N.Y: Overlook Press.
- Cartledge, P. (2006). *Thermopylae: The Battle that Changed the World*. Woodstock, N.Y: Overlook Press.
- Cawkwell, G. (2005). *The Greek Wars: The Failure of Persia*. Oxford: Oxford University Press.
- Den Boer, W. (1972). *Some Minor Roman Historians*. Leiden: Brill.
- De Souza, P. (2004). *The Greek and Persian Wars 499-386 BC*. Routledge Ltd.
- Drews, R. (1962). Diodorus and His Sources. *The American Journal of Philology*, 83(4), 383–392. <https://doi.org/10.2307/292920>
- Dueck, D. (2000). *Strabo of Amasia: A Greek Man of Letters in Augustan Rome*. London: Routledge.
- Eide, T. (1999). *Retorisk Leksikon*. Oslo: Spartacus.
- Elsner, J. (2001). Describing Self in the Language of the Other: Pseudo (?) Lucian at the Temple of Hierapolis. I S. Goldhill (Red.), *Being Greek under Rome: Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire* (s. 195–266). Cambridge: Cambridge University Press.
- Evans, J. A. S. (1969). Notes on Thermopylae and Artemisium. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 18(4), s. 389–406. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/4435092>.
- Flower, M. A. (1998). Simonides, Ephorus, and Herodotus on the Battle of Thermopylae. *The Classical Quarterly*, 48(2), s. 365–379. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/639828>.
- Forster, E. S. (1929). Introduction. I E. S. Forster (Red. & Overs.), *Florus: Epitome of Roman History* (s. vii–xiv). Cambridge: Harvard University Press.
- Gabriel, R. A. (2005). *Empires at War: Vol. 2: A Chronological Encyclopedia from Carthage to the Normans*. Westport, Conn: Greenwood Press.

- Gargola, D. J. (2006). Mediterranean Empire (264-134). I N. Rosenstein & R. Morstein-Marx (Red.), *A Companion to the Roman Republic* (s. 147–166). Wiley-Blackwell.
- Goldhill, S. (2001). Introduction: Setting an Agenda: ‘Everything is Greece to the Wise’. I S. Goldhill (Red.), *Being Greek under Rome: Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire* (s. 1–26). Cambridge: Cambridge University Press.
- Goold, G. P. (1995). Introduction. I G. P. Goold (Red. & Overs.), *Chariton: Callirhoe* (s. 1–21). Cambridge: Harvard University Press.
- Grant, J. R. (1961). Leonidas’ Last Stand. *Phoenix*, 15(1), s. 14–27.
<https://doi.org/10.2307/1085931>
- Green, P. (Red. & Overs.). (2006). *Diodorus Siculus, Books 11-12.37.1*. University of Texas Press.
- Gruen, E. S. (2007). Romans and Others. I N. Rosenstein & R. Morstein-Marx (Red.), *A Companion to the Roman Republic* (s. 457–477). Wiley-Blackwell.
- Foley, C. (Red.). (1965). *The Memoirs of General Grivas*. New York: Praeger.
- Hammond, N. G. L. (1996). Sparta at Thermopylae. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 45(1), s. 1–20. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/4436404>.
- Hägg, T. (1980). *Den Antika Romanen*. Uppsala: Carmina.
- Hägg, T. (2012). *The Art of Biography in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardie, P. (2007). Images of the Persian Wars in Rome. I E. Bridges, E. Hall, & P. J. Rhodes (Red.), *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millenium* (s. 127-143). New York: Oxford University Press.
- Harmon, A. M. (1925). A Professor of Public Speaking. I A. M. Harmon (Red. & Overs.), *Lucian: Anacharsis or Athletics. Menippus or The Descent into Hades. On Funerals. A Professor of Public Speaking. Alexander the False Prophet. Essays in Portraiture. Essays in Portraiture Defended. The Goddess of Surrye*. (s. 133–171). Cambridge: Harvard University Press.
- Henderson, J. [Jeffrey] (1987). *Lysistrata*. Oxford: Clarendon Press.
- Henderson, J. [Jeffrey] (2000). Lysistrata: Introductory Note. I J. Henderson (Red. & Overs.), *Aristophanes: Birds. Lysistrata. Women at the Thesmophoria*. (s. 254–263). Cambridge: Harvard University Press.
- Henderson, J. [John] (2001). From Megalopolis to Cosmopolis: Polybius, or There and Back Again. I S. Goldhill (Red.), *Being Greek under Rome: Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire* (s. 29–49). Cambridge: Cambridge University Press.

- Hughes, A. (2011). *Performing Greek Comedy*. Cambridge University Press.
- Hutchinson, G. O. (2001). *Greek Lyric Poetry: A Commentary on Selected Larger Pieces: Alcman, Stesichorus, Sappho, Alceaus, Ibycus, Anacreon, Simonides, Bacchylides, Pindar, Sophocles, Euripides*. Oxford: Oxford University Press.
- Jensen, M. S., & Mejer, J. (Red.). (1985). *Verdens Litteraturhistorie: Oldtiden* (Bind 1). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Jones, A. H. M. (1968). *Sparta*. Oxford: Blackwell.
- Jones, C. P. (2001). Pausanias and His Guides. I S. E. Alcock, J. F. Cherry, & J. Elsner (Red.), *Pausanias: Travel and Memory in Roman Greece* (s. 33–39). New York: Oxford University Press.
- Jones, C. P. (2005). Introduction. I C. P. Jones (Red. & Overs.), *Philostratus: Apollonius of Tyana, Volume I: Life of Apollonius of Tyana, Books 1-4*. (s. 1–26). Cambridge: Harvard University Press.
- Katouzian, H. (2009). *The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Kennedy, G. A. (1994). *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Kennell, N. M. (2010). *Spartans: A New History*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- King, J. E. (1927). Introduction. I J. E. King (Red. & Overs.), *Cicero: Tusculan Disputations* (s. xi–xxxiv). Cambridge: Harvard University Press.
- Konstan, D. (1995). *Greek Comedy and Ideology*. Oxford University Press.
- Le Glay, M., Voisin, J.-L., & Le Bohec, Y. (2009). *A History of Rome* (4. utg.). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Levene, D. S. (2007). Xerxes Goes to Hollywood. I E. Bridges, E. Hall, & P. J. Rhodes (Red.), *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millennium* (s. 383–403). Oxford: Oxford University Press.
- Litfin, B. M. (2016). *Getting to Know the Church Fathers: An Evangelical Introduction* (2. utg.). Grand Rapids, Michigan: Baker Academic.
- Livingstone, N., & Nisbet, G. (2010). *Epigram*. Cambridge University Press.
- Marincola, J. (2003). Introduction og Notes. I J. Marincola (Red.) & A. de Sélincourt (Overs.), *Herodotus: The Histories* (s. ix-xxv og 624-682). London: Penguin Books.
- Marincola, J. (2007). The Persian Wars in Fourth-Century Oratory and Historiography. I E. Bridges, E. Hall, & P. J. Rhodes (Red.), *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millenium* (s. 105-125). New York: Oxford University Press.

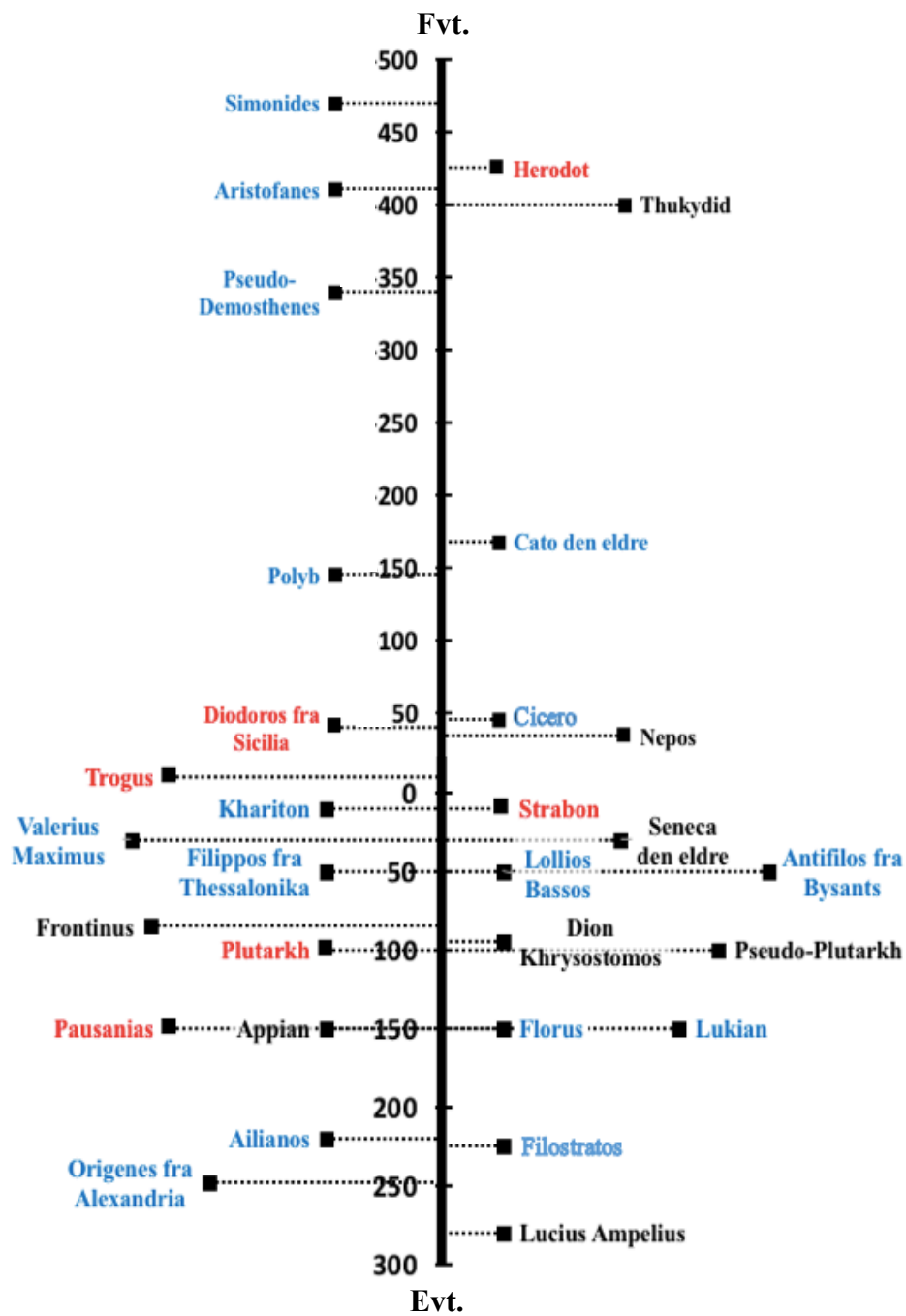
- Marincola, J. (2015). Plutarch, Herodotus, and the Historian's Character. I R. Ash, J. Mossman, & F. B. Titchener (Red.), *Fame and Infamy. Essays on Characterization in Greek and Roman Biography and Historiography*. (s. 83–95). Corby: Oxford University Press.
- Marincola, J. (2018). The Strategies of Plutarch's On the Malice of Herodotus. I T. S. Thorsen & S. Harrison (Red.), *Dynamics of Ancient Prose, Biographic, Novelistic, Apologetic*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Molyneux, J. H. (1992). *Simonides: A Historical Study*. Bolchazy-Carducci Publishers.
- Morris, I. M. (2000). «To Make a New Thermopylae»: Hellenism, Greek Liberation, and the Battle of Thermopylae. *Greece & Rome*, 47(2), s. 211–230. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/826935>.
- Morris, I. M. (2004). *Leonidas: Hero of Thermopylae*. New York: The Rosen Publishing Group, Inc.
- Morris, I. M. (2007). 'Shrines of the Mighty': Rediscovering the Battlefields of the Persian Wars. I E. Bridges, E. Hall, & P. J. Rhodes (Red.), *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millenium* (s. 231-264). New York: Oxford University Press.
- Murray, A. T. (1939). Theomnestus and Apollodorus against Neaera: Introduction. I A. T. Murray (Red. & Overs.), *Demosthenes: Orations, Volume VI: Orations 50-59: Private Cases. In Neaeram*. (s. 347–349). Cambridge: Harvard University Press.
- Page, D. L. (1981). *Further Greek Epigrams: Epigrams Before A.D. 50 from the Greek Anthology and Other Sources, Not Included in «Hellenistic Epigrams» or «The Garland of Philip»*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papillon, T. L. (2004). Archidemus. I Gagarin, M. (Red.) & T. L. Papillon (Overs.), *Isocrates II* (s. 109-133). University of Texas Press.
- Pearson, L. (1965). On the Malice of Herodotus: Introduction. I F. H. Sandbach & L. Pearson (Red. & Overs.), *Plutarch: Moralia, Volume XI: On the Malice of Herodotus. Causes of Natural Phenomena*. (s. 2–7). Cambridge: Harvard University Press.
- Podlecki, A. J. (1968). Simonides: 480. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 17(3), 257–275.
- Pope, M. (1962). *Saecula Latina: From the Beginnings of Latin Literature to Sir Isaac Newton: An Anthology*. Cape Town.
- Pretzler, M. (2007). *Pausanias: Travel Writing in Ancient Greece*. London: Bristol Classical Press.

- Rackham, H. (1914). Introduction. I H. Rackham (Red. & Overs.), *Cicero: On Ends* (s. xi–xxxi). Cambridge: Harvard University Press.
- Ravnå, P.-B. (2006). *Gresk og Romersk Politisk Historie*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Rhodes, P. J. (2007). The Impact of the Persian Wars on Classical Greece. I E. Bridges, E. Hall, & P. J. Rhodes (Red.), *Cultural Responses to the Persian Wars: Antiquity to the Third Millennium* (s. 31–45). Oxford: Oxford University Press.
- Rich, J. (1993). Fear, Greed, and Glory: The Causes of Roman War-Making in the Middle Republic. I J. Rich & G. Shipley (Red.), *War and Society in the Roman world* (s. 38–68). London: Routledge.
- Ring, T., Salkin, R. M., & La Boda, S. (1995). *International Dictionary of Historic Places: Volume 3: Southern Europe*. Routledge.
- Rives, J. B. (1999). The Decree of Decius and the Religion of Empire. *Journal of Roman Studies*, 89, s. 135–154. <https://doi.org/10.2307/300738>
- Romm, J. S. (1998). *Herodotus*. New Haven: Yale University Press.
- Rostad, A. (2014). *En Hyllest til Flua og Andre Personportretter*. Oslo: Gyldendal.
- Ruffell, I.A. (2014). Utopianism. I M. Revermann (Red.), *The Cambridge Companion to Greek Comedy* (s. 206–221). Cambridge University Press: Cambridge.
- Shackleton Bailey, D. R. (2000). Introduction. I D. R. Shackleton Bailey (Red. & Overs.), *Valerius Maximus: Memorable Doings and Sayings, Volume I: Books 1–5*. (s. 1–6). Cambridge: Harvard University Press.
- Sheldon, R. M. (2010). *Rome's Wars in Parthia: Blood in the Sand*. London: Vallentine Mitchell.
- Simpson, R. Hope. (1972). Leonidas' Decision. *Phoenix*, 26(1), s. 1–11. <https://doi.org/10.2307/1087204>
- Skidmore, C. (1996). *Practical Ethics for Roman Gentlemen: The Work of Valerius Maximus*. Exeter: University of Exeter Press.
- Sommerstein, A. H. (2002). *Lysistrata and Other Plays*. Penguin Books Limited.
- Spawforth, A. (1994). Symbol of Unity? The Persian-Wars Tradition in the Roman Empire. I S. Hornblower (Red.), *Greek Historiography* (s. 233–247). Oxford: Clarendon Press.
- Steiner, D. (1999). To Praise, Not to Bury: Simonides fr. 531P. *The Classical Quarterly*, 49(2), s. 383–395. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/639864>.
- Tatum, W. J. (2006). The Final Crisis (69–44). I N. Rosenstein & R. Morstein-Marx (Red.), *A Companion to the Roman Republic* (s. 190–212). Wiley-Blackwell.

- Trevett, J. (1990). History in [Demosthenes] 59. *The Classical Quarterly*, 40(2), s. 407–420.
<https://doi.org/10.1017/S0009838800042981>
- Trzaskoma, S. M. (2014). *Two Novels from Ancient Greece: Callirhoe and An Ephesian Story; Anthia and Habrocomes*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, Incorporated.
- Tueller, M. A. (2014). General Introduction. I M. A. Tueller (Red.), W. R. Paton (Overs.), *The Greek Anthology, Volume I: Book 1: Christian Epigrams. Book 2: Description of the Statues in the Gymnasium of Zeuxippus. Book 3: Epigrams in the Temple of Apollonis at Cyzicus. Book 4: Prefaces to the Various Anthologies. Book 5: Erotic Epigrams*. (s. ix–xx). Cambridge: Harvard University Press.
- Vernant, J.-P. (1991). *Mortals and Immortals: Collected Essays*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Vestheim, G. (2007). Greske Navn på Norsk. *Klassisk forum*, (2), s. 32–41.
- Walbank, F. W. (2002). *Polybius, Rome and the Hellenistic World: Essays and Reflections*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wallace, P. W. (1980). The Anopaia Path at Thermopylai. *American Journal of Archaeology*, 84(1), s. 15–23. <https://doi.org/10.2307/504391>
- Watson, J. S. (Overs.) (1876). *Justin, Cornelius Nepos, and Eutropius*. G. Bell.
- Warren, J. (2004). *Facing Death: Epicurus and His Critics*. Oxford: Clarendon Press.
- Westlake, H. D. (1980). The «Lysistrata» and the War. *Phoenix*, 34(1), s. 38–54.
<https://doi.org/10.2307/1087757>
- Whitby, M. (2002). *Sparta*. New York: Routledge.
- Whitmarsh, T. (2005). *The Second Sophistic*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilson, N. G. (Red. & Overs). (1997). *Aelian: Historical Miscellany*. Cambridge: Harvard University Press.
- Yardley, J. C. (Overs.), & Develin, R. (Red.). (1994). *Justin: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. Oxford University Press.
- Yardley, J. C. (2003). *Justin and Pompeius Trogus: A Study of the Language of Justin's Epitome of Trogus*. Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division.
- Young, Jr., T. C. (1988). The Early History of the Medes and the Persians and the Achaemenid Empire to the Death of Cambyses. I D. M. Lewis, J. Boardman, M. Ostwald, & N. G. L. Hammond (Red.), *The Cambridge Ancient History: Volume 4: Persia, Greece and the Western Mediterranean, c.525 to 479 BC* (2. utg., bind 4, s. 1–52). Cambridge: Cambridge University Press.

Zeitlin, F. I. (2001). Visions and Revisions of Homer. I S. Goldhill (Red.), *Being Greek under Rome: Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire* (s. 195–266). Cambridge: Cambridge University Press.

Appendiks 1: Tidslinje

Navn i rødt: historiske kilder.

Navn i blått: skjønnlitterære kiler.

Navn i svart: ikke del av mitt utvalg.